

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Sandra Malinová

**Regionální plánování v Československu ve třicátých a
čtyřicátých letech**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Milan Pech, Ph.D.

Praha 2013

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.
2. Prohlašuji, že práce nebyla použita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 5. 4. 2013

Bc. Sandra Malinová

Bibliografická citace

Regionální plánování v Československu ve 30. a 40. letech: diplomová práce /
Sandra Malinová; vedoucí práce: Mgr. Milan Pech, Ph.D. Praha, 2013. 161 s.

ANOTACE

Diplomová práce pojednává o regionálním plánování v Československu. Tuto urbanistickou disciplínu přibližuje v době jejího vrcholu, tedy ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století. Cílem práce je především představit vznik a vývoj teorie regionálního plánování prostřednictvím textů a studií tehdejších urbanistů. V úvodních kapitolách zkoumá teorii a praxi regionálního plánování v zahraničí a nastiňuje, pomocí jakých nástrojů se regionální plánování dostávalo do Československa. Následně reflektuje, jak byla tato teorie jednotlivými urbanisty a institucemi přijata a dále rozvíjena v československém prostředí. Upozorňuje na posun v chápání této teorie v předválečné době, za okupace a po válce, který souvisel s politickou, ekonomickou a sociální situací a dokumentuje úzký vztah mezi regionálním plánováním a celonárodním hospodářským plánem. Následně zkoumá, jak mělo být regionální plánování podle tehdejších představ organizováno a právně zakotveno a představuje první pokusy o systematizaci metodiky přípravných prací regionálních plánů. V dalších kapitolách práce rozebírá obsah regionálních plánů z hlediska osídlení, dopravy, výroby, rekreace a přírody. Dokumentuje ho na konkrétních studiích především moravskoslezských regionů. Na závěr práce zhodnocuje vliv teorie regionálního plánování na další obory a naznačuje, jakým problémům by se měli další badatelé věnovat.

Klíčová slova

Regionální plánování, Státní plánování, Československo, Urbanismus třicátých a čtyřicátých let, Osídlení, Doprava, Výroba, Příroda

ABSTRACT

The master thesis deals with regional planning in Czechoslovakia. It approaches this urban discipline at its peak in the thirties and forties. The aim of the work is to introduce the origin and subsequent development of regional planning, particularly its theory, through texts and studies of urban planners. The introduction examines the theory and practice of regional planning in foreign countries and outlines which tools were used to import it to Czechoslovakia. Subsequently reflects how was this theory adopted by urban planners and institutions in the Czechoslovak environment and further developed. The thesis indicates a shift in the understanding of this theory in the pre-war period, during the occupation and after the war. This variation was related to political, economic and social changes and documents a close relationship between regional planning and a national economic plan. The work also examines how regional planning was believed to be organized and legally authorized and represents the first systematic attempts in methodology of regional plans' preparatory work. In sequential chapters the thesis analyses the content of regional plans in terms of settlement, transport, production, recreation and nature. The content is documented on specific studies, especially of the Moravian-Silesian region. The conclusion assesses the impact of the theory on other disciplines and indicates what problems researchers should deal with in the future.

Keywords

Regional Planning, National Planning, Czechoslovakia, Urbanism of the thirties and the forties, Settlement, Transport, Production, Nature

---

POČET ZNAKŮ:

Počet znaků celkově bez mezer: 307 502

Počet znaků celkově včetně mezer: 357 735

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Milanu Pechovi, Ph.D. za odbornou pomoc a cenné rady a Mgr. Evě Novotné, která přispěla ke zdárnému sepsání této diplomové práce. Zároveň děkuji rodině a přátelům za podporu a trpělivost. Bez Vás by práce nevznikla.

Obsah:

1. Úvod	1
2. Přehled a zhodnocení primární a sekundární literatury.....	6
2.1. Přehled a zhodnocení primární literatury.....	6
2.2. Přehled a zhodnocení sekundární literatury.....	12
2.3. Přehled a vysvětlení základních pojmů	16
3. Historie regionálního plánování ve světě	27
3.1. Počátky regionálního plánování v Anglii	28
3.2. Regionální plánování v USA	32
3.3. Rozmach regionálního plánování v Anglii	36
3.4. Regionálního plánování v SSSR	39
3.5. Regionální plánování v dalších evropských zemích	43
4. Nástin vývoje urbanismu a územního plánování v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech	47
4.1. Počátky urbanismu a územního plánování v Československu: Vznik prvních institucí	48
4.2. Vývoj urbanismu a územního plánování v Československu: Od tradičních systémů k funkcionalismu	55
4.3. Nedostatky tehdejšího urbanismu a územního plánování: Období sebereflexe.....	58
4.4. Vývoj urbanismu a územního plánování po roce 1945	62
5. Zrození regionálního plánování v Československu	64
5.1. Zdroje inspirace regionálního plánování	66
5.2. Souvislost teorie regionálního plánování s jinými vědními obory	70
6. Předpoklady regionálního plánování v Československu	74
6.1. Zákonný podklad regionálního plánování	80
6.2. Obsah nového stavebního zákona	86
6.3. Přípravné práce regionálního plánu	90
7. Hlavní témata regionálních plánů	96
7.1. Regionální plánování a osídlení	96
7.1.1. Vesnice a hnutí regionalismu	102
7.2. Regionální plánování a doprava	107
7.3. Regionální plánování a výroba (průmysl a zemědělství)	112
7.4. Regionální plánování a příroda a rekreace	122
8. Závěr	131
9. Obrazová příloha	136
10. Seznam vyobrazení	149
11. Seznam použité literatury a pramenů	151

1. Úvod

Regionální plánování v uměleckohistorickém smyslu jako jedna z disciplín urbanismu, zaujímalo po celou první polovinu dvacátého století význačnou roli v urbanistických diskuzích a studiích. Bylo výraznou spojnicí mezi státním plánováním a obecním plánováním, přičemž zohledňovalo zájmy obou. Stalo se prostředníkem, který pomáhal najít vzájemné optimální řešení realizující jak požadavky státu, tak záměry nižších plánovacích institucí, například jednotlivých obcí.

Oproti územnímu plánování, jehož počátky je možné klást už do starověku, kdy poznáváme, že uspořádání města a jeho půdorysu bylo formováno záměrně dle předem daných představ, se myšlenka regionálního plánování začala rodit až na přelomu 19. a 20. století. Katalyzátorem přehodnocení tehdejších koncepcí měst byla průmyslová revoluce a s ní související překotný demografický růst, který přinesl nebývalé populační přírůstky a zvýšil průměrnou délku života o více než 10 let. V průběhu 19. století se vlivem industrializace stal všeobecným úkazem příliv obyvatelstva do měst, která ve velkém nabízela nový způsob obživy prací v továrnách a průmyslových velkovýrobnách. Většina evropských velkoměst pocházela ovšem ještě z doby raného středověku a se svým historickým centrem plným křivolakých uliček, kolem kterých se teprve formovaly další čtvrti, nebyla dimenzována na náhlý příliv pracovníků a nebyla schopna se mu jednoduše přizpůsobit. Důsledkem toho se velkoměsta stávala čím dál tím více nefunkčními.

Problém velkoměsta a jeho řešení se stalo nosným tématem urbanistických diskuzí po celé následující století. Jednotlivé aspekty tohoto problému se pohybovaly od bytové nouze, automobilových komplikací, dopravních kolapsů a celkově nevyhovující infrastruktury a zhoršené hygieny, přes pozemkovou spekulaci, vyliďňování městských center a přesun obyvatelstva na předměstí, až po bezplánovité zakládání nových osad a sídlišť na periferiích stávajících měst. Devastace okolní krajiny nebo překotné osídlení nově zprůmyslněných oblastí bez konkrétní koncepce rozvoje následovaly. Bylo zřejmé, že tento vývoj je pro budoucnost měst trvale neudržitelný a stále hlasitěji se začalo volat po nových koncepcích přestavby nebo úpravy velkoměst tak, aby byla se schopna vyrovnat s tímto jevem.

Urbanisté se snažili nalézt nové, účelnější uspořádání města nebo naopak nahradit stávající novými sídleními útvary. Vznikalo tak množství urbanistických teorií, ale i alternativních představ o lidských sídlech budoucnosti. Některé z teorií měly praktické dopady a dříve či později se staly zdrojem obohacení nebo překonání do té doby platných paradigmat, jiné byly odsouzeny k nezdaru a staly se pouhou utopií. Většina těchto teorií má ale jeden společný prvek a tím je fakt, že se snažily řešit otázku velkoměsta pouze v intencích města samotného, popřípadě jeho spádové oblasti. Až na výjimky nebyly brány v úvahu širší souvislosti města s okolní krajinou, zástavbou, návazností na dopravní síť nebo na ostatní města.

Z tohoto důvodu se zcela přirozeně na přelomu 19. a 20. století v Anglii zrodil paralelní proud teorií, který rozšířil své pole působnosti z města na celý region, ve kterém se město nacházelo a dal tak vzniknout myšlence regionálního plánování. Ta prožila svůj vrchol ve dvacátých letech, kdy se v mnoha zemích západní Evropy a Spojených států amerických začaly zakládat první regionální asociace a komise s úkolem nejen vytvořit regionální plány, ale také je prakticky realizovat. Prostřednictvím časopisů, knih, přednášek, mezinárodních konferencí a vlastních zkušeností se myšlenka plánování celých územních celků ujala, i když se zpožděním, i v zemích střední Evropy, kde výrazně zasahovala do vývoje urbanismu až do sklonku čtyřicátých let.

Jak už samo označení regionálního plánování napovídá, důležitým aspektem této teorie byl plán, tedy protiváha dosavadního bezhlavého vývoje. Na síle nabytl pojem plán zejména od doby velké hospodářské krize, jejíž příčina byla spatřována ve stále vzrůstající kapitalistické zlovůli, bezohledném upřednostňování potřeb jednotlivce do popředí a zohledňování ryze egoistických zájmů za účelem zvýšením osobního blahobytu. Kapitalismus se v očích kritiků stal synonymem úpadku a postupné zhouby společnosti. Urbanista Emanuel Hruška to tehdy shrnul takto: „*Sama doba vrcholícího kapitálového imperialismu (neomezené soutěže všech proti všem) nese již v sobě zárodky svého zániku.*“¹ Jako protiváha “nemocného“ systému ve společnosti se stále silněji začaly v celé Evropě projevovat nové myšlenky a ideály socialismu a z něho vycházející politická ideologie komunismu. Tyto ideje se dotýkaly hlubší podstaty nového řádu a organizace společnosti spatřované v nadřazení celku jednotlivci, v prosazování vyšších zájmů ve jménu celku a jednoty, ústící až v představy

---

¹ HRUŠKA 1935b, 42

o harmonické jednotě či všeplatné syntéze, které mělo být dosaženo právě plánováním.² K nedostačujícím urbanistickým koncepcím neschopným řešit problém velkoměsta a postupující devastaci krajiny bezplánovitým rozvojem se vytvořilo přirozené alternativní řešení. To se promítlo právě v teorii regionálního plánování, která se od počátku dvacátých let začala objevovat i v Československu. Zde zakotvila jako jedno z nosných témat urbanistických diskuzí táhnoucích se až do konce čtyřicátých let a vrcholící několika konkrétně situovanými plány. V průběhu čtyřicátých let se regionální plánování začalo pomalu měnit vlivem nových teorií snažících se ho využít jako doplnění vlastních vizí. V souvislosti se stále se zvyšujícím zájmem o krajinu a zdraví člověka, sport a hygienu dostalo regionální plánování například ekologický nádech snažící se o aktivní ochranu přírody a prosazování zelených a nezastavitelných ploch. To vyústilo na jedné straně v přeformulování teorie do teorie krajinného plánování doplněného zřetelným zájmem o estetické a výtvarné kvality. Na druhé straně se vlivem silících socialistických ideálů a potřeby přesného plánu území vycházejícího z národohospodářského plánu celého státu, se regionální plánování stalo základem i pro pozdější prostorové plánování. Tedy pro snahu o strategické rozplánování a organizaci celého obývaného prostoru země.

Samozřejmost s jakou teorie regionálního plánování pronikla do teorie a praxe urbanismu celé Evropy a Spojených států a přirozenost s jakou se vřadila mezi dosavadní teorie, mě zaujala a byla důvodem mého zájmu o tuto problematiku. Tento zájem se nesl již od psaní mé bakalářské práce na téma *Doznívání funkcionalismu v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech*, kde jsem se s tímto pojmem poprvé setkala díky teoretickým pracím Ladislava Žáka, Emanuela Hrušky a Karla Honzíka. Dle mého názoru byla tato teorie posledním článkem, který povýšil obvyklý urbanismus města na jakýsi “superurbanismus“ zabývající se městem a jeho okolím, vesnicemi a krajinou, tedy celým životním prostorem. Zároveň byla jedním z popudů k obrácení zájmu urbanistů na český venkov a jeho osobitou lidovou architekturu, lišící se podle jednotlivých regionů a tvořící jakousi lokální identitu (regionalismus).

Jelikož bylo téma regionálního plánování dosud zpracované jen okrajově, rozhodla jsem se prozkoumat, z jakých kořenů se teorie regionálního plánování v Československu rozvinula, zda byla přejata ze zahraničí nebo se u nás zrodila souběžně s urbanistickým děním v ostatních státech. Dále bych ráda odpověděla na

---

² ŠVÁCHA 2005, 32

otázku, jak se měnila tato teorie v průběhu třicátých a čtyřicátých let spolu se společenskými, hospodářskými a ekonomickými změnami a jak byla pojmána našimi urbanisty. Rovněž bude mojí snahou přiblížit, jaká témata se řešila v rámci konkrétních regionálních studií a plánů a proč a jak mělo být regionální plánování organizováno. V neposlední řadě bych se ráda věnovala také otázce, jakým dalším teoriím mohla být teorie regionálního plánování základem či pomocníkem při jejich formulování.

Na všechny tyto otázky se odpovědět v následujících kapitolách, které jsem členila takto. První kapitola osvětlí, z jaké primární a sekundární literatury jsem vycházela, zhodnotí situaci a stav současného bádání a nabídne přehled nejdůležitějších dobových teoretiků regionálního plánování, tedy samotných urbanistů. Následně vysvětlím pojmy, se kterými budu v této práci pracovat, jejich vývoj a vztah k současné terminologii a zmíním metodu, podle které budu při psaní diplomové práce postupovat. Ve druhé kapitole představím vývoj regionálního plánování ve světě a způsob, jakým ty které určité země mohli ovlivňovat vývoj teorie v Československu. Třetí kapitola se bude zabývat situací v urbanismu ve třicátých a čtyřicátých v Československu a jejími nedostatky a naznačí důvody, proč se československé urbanistické plánování obrátilo od plánů jednotlivých měst a obcí k celým krajům. Od čtvrté kapitoly osvětlím vznik teorie regionálního plánování v Československu od jejich počátků k jejímu hlavnímu rozkvětu pomocí jednotlivých témat regionálního plánování, kterými bylo osídlení, doprava, výroba a později i příroda. Tyto témata představím na příkladu konkrétních regionálních plánů, které ve třicátých a čtyřicátých letech vznikly. Zároveň popíši, na jakých principech mělo být u nás regionální plánování zakotveno a jak právně a organizačně podloženo.

Důležité je na začátek také říci, že regionální plánování je interdisciplinární obor, kterým se zabývají odborníci z oblasti demografie, sociální geografie, sociologie, ekologie a také kunsthistorie a každý z oborů toto téma zmapoval v jiném rozsahu. Já jsem se přirozeně snažila regionální plánování zmapovat z kulturněhistorického pohledu jako disciplínu urbanismu. Jelikož právě z tohoto hlediska je obor zatím relativně neprozkoumaný.

Jak jsem již výše naznačila, předmětem mého badatelského zájmu se stala především teorie regionálního plánování. Sice představím i nejdůležitější regionální plány doby a naznačím, jakých výsledků měla jejich konkrétní realizace dosáhnout, avšak zhodnocení jejich praktického dopadu bych nechala na dalších badatelích. Důvodem je fakt, že problematika regionálních plánů je velmi obsáhlá a komplexní.

Regionální plány měly řešit obrovská území a množství složek života od osídlení obyvatelstva, po rozvržení průmyslu a zemědělství, až po rozvedení infrastruktury. Průzkum těchto jevů v měřítku celých krajů a zhodnocení výsledků bude velmi náročné a rozhodně vydá na další vědeckou práci. Svou prací bych proto ráda položila základy, o které by se další badatelé mohli opřít.

2. Přehled a zhodnocení primární a sekundární literatury

Následující přehled literatury a pramenů, který jsem se snažila kriticky zhodnotit, představuje základní podklady pro psaní mé diplomové práce. Pro stěžejní kapitoly pojednávající o regionálním plánování a jeho vývoji jsem vycházela především ze studia primárních pramenů, tedy dobových časopisů a knih, jejichž autory byly převážně architekti a urbanisté. Jelikož dosud neexistuje přehledová literatura, o kterou bych se mohla opřít, stojí diplomová práce na vlastním studiu těchto textů, jejich kritické analýze a srovnávání a následné syntéze a interpretaci. Naopak pro kapitoly pojednávající o všeobecně známých faktech, například přehled urbanismu v Čechách, jsem používala sekundární zdroje, zejména knihy urbanisty Jiřího Hružy, které budou dále zmíněny, stejně tak stať Vladimíra Czumala a Rostislava Šváchy. Pro kapitolu o historii regionálního plánování v Evropě a ve světě, kde je této látce již dlouhou dobu věnována pozornost a bylo již o ní vypracováno velké množství publikací, jsem používala literaturu od Petera Halla nebo Kevina Lynche.³ V kapitole vysvětlující jednotlivé pojmy související s regionálním plánováním a jeho vývojem jsem kromě dobových časopisů vycházela z dobových, ale i současných encyklopedií a materiálů státní správy (například Ministerstva pro místní rozvoj atd.). Celkově je nutné předestlat, že počátky a vývoj regionálního plánování v Československu, stejně jako jeho reflexe v konkrétních projektech ve 30. a 40. letech 20. století, dosud nebyly dostatečně prozkoumány a zpracovány.

2.1. Přehled a zhodnocení primární literatury

Jak již bylo v úvodu naznačeno, téma regionálního plánování zažívalo od konce dvacátých let, ale zejména ve třicátých a čtyřicátých letech v Československu svůj rozkvět. Tehdy vyšly jak časopisecky, tak knižně tisíce stran textů o tomto fenoménu. V roli pisatelů se vystřídala celá plejáda architektů a urbanistů několika generací. Z té starší si připomeňme Josefa Chochola (1880–1956), Ludvíka Kyselu (1883–1960), Teodora Petříka (1882–1941), Pavla Janáka (1882–1956) nebo Vladimíra Zákrejse

---

³ Viz přehled literatury na str. 151.

(1880–1948). Ryzí regionální teoretici pak vzešli spíše z generace mladší, novátorsky uvažující a hledající nové formy řešení. Největší osobností byl bezesporu Emanuel Hruška (1906–1989), jehož knižně vyšlé precizní “návody“ na uvedení regionálního plánování do praxe dosud nebyly nikým dostatečně reflektovány, ačkoliv čítají 7 knih: *Nové úkoly v soudobém urbanismu*, *Regionální průzkum*, *Urbanistická forma: Osídlení a plán*, *Příroda a osídlení: Biologické základy krajinného plánování*, *Krajina a její soudobá urbanisace*, *Rozbor zdravotních a osidlovacích poměrů Velké Prahy a Úvaha o budoucnosti Prahy, sídelního města Československé republiky*.⁴ Tyto knihy podávající na podkladu grafů, diagramů a rozborů nejucelenější soubor demografických, hygienických, dopravních, krajinných, urbanistických a dalších problémů, se kterými se tehdejší urbanisté potýkali. Autor uvádí základní urbanistická řešení funkčně a prostorově správného, vědomého a plánovaného rozsídlení obyvatelstva, jež zabrání chaotickému růstu města. Toto řešení přirozeně spatřuje v decentralizaci a plánování celých krajů.

Hruškovým současníkem byl Alois Mikuškovice (1897–1952). Jeho kniha *Technika stavby měst*⁵, řadí se mezi nejvýznamnější publikace snažící se o: „*Jasný a zhuštěný přehled dosaženého vývoje (měst), dotýká se nejdůležitějších výsledků, sleduje náznaky dalšího vývoje*.“⁶ Několik kapitol se přímo vztahuje k naší problematice: kapitola o decentralizaci, zahradním městě, regionálním plánu, úpravě krajiny a konečně o nutnosti plánovitého řešení obecně.

Regionální plánování, přetavené do environmentálně laděného krajinného plánování, je předmětem knihy architekta Josefa Karla Říhy (1893–1970) *Země krásná: kniha o přírodě, civilizaci a plánování*.⁷ Tento urbanista, který se od třicátých let začal zabývat problematikou rozvoje venkova a vesnic a s tím spojeného regionálního plánování, v této knize de facto podal úvod do krajinného a prostorového plánování a spojil tak původní regionální teorii s novými ekologickými konotacemi.⁸

Obdobný zájem se odráží i v práci Ladislava Žáka (1900–1973) *Obytná krajina*⁹ shrnující motiv uznání důležitosti přírody a zdravé kvalitní krajiny, objevující se od konce třicátých let, v souvislosti s tradicí lidového stavitelství. Své myšlenky tzv.

---

⁴ HRUŠKA 1945a; HRUŠKA 1946; HRUŠKA 1942a; HRUŠKA 1945b; HRUŠKA 1936; HRUŠKA 1935a

HRUŠKA 1949

⁵ MIKUŠKOVIC 1933

⁶ REDAKCE 1934a, 71

⁷ ŘÍHA 1948

⁸ DOSTALÍK 2010, 18

⁹ ŽÁK 1947

obytné krajiny, spočívající v rovnováze přírodního a lidského prostoru, chtěl dosáhnout ohromným stavebním a reorganizačním úsilím zasahujícím jak všechny vesnice a města, tak i přírodu samotnou. O proveditelnosti cílů, které si Žák stanovil, byly pochybnosti už v době vydání knihy. Jeho názory byly i později považovány za, jak říká Pechar: „vzrušivý a zaujatý pohled vyúsťující v utopický reformismus.“¹⁰ Teorie, které Žák v této knize představil, byly tedy spíše inspirativní pro ochránce přírody, než pro samotné urbanisty. Společně psanou knihu připravili urbanisté Josef Karel Říha a Otokar Fierlinger (1888–1941) pod názvem *Město a upravovací plán*.¹¹ Ta podává přehled postupů a úkolů při pořizování upravovaných plánů měst a volá po přijetí nového stavebního zákona zabývajících se stavbou měst. Některé kapitoly souhlasí i s teorií regionálních plánovačů a nabízejí další východiska, například rekreaci a zelené plochy, zájmová území, spojování obcí společného zájmu nebo krajinná řešení. Fierlinger se věnoval teorii regionálního plánování také aktivně jako reprezentant Československa na Mezinárodních kongresech pro stavbu měst a bytovou péči (IFHP Congresses),¹² kde společně s dvěma kolegy přednesl například referát na pařížském kongresu v roce 1937.¹³ V neposlední řadě se jeho činnost projevila i hlubokým zájmem o krajinu a řešení rekreačních ploch. Dovršením jeho snah se stala samostatná publikace *Zahrada a obydlí*,¹⁴ ve které shrnul moderní trendy a představil vlastní pojetí zahradní a sadové architektury.¹⁵

Brněnští architekti Jindřich Kumpošt (1891–1968) a Bohuslav Fuchs (1895–1972) doplňují předchozí urbanisty, jež se regionálnímu plánování věnovali převážně jen pro stránce teoretické. Kumpošt a Fuchs se však vydali průkopnickou cestou konkrétních návrhů několika regionů na Moravě a jako jedni z mála se pokusili převést lákavou teorii i do velmi obtížně realizovatelné praxe.

V předchozím přehledu jsem se snažila postihnout nejdůležitější knihy vydané ve třicátých a čtyřicátých letech, popřípadě psaných v této době.

---

¹⁰ PECHAR 1969, 147

¹¹ FIERLINGER / ŘÍHA 1932

¹² Tyto kongresy byly každoročně pořádány mezinárodní asociací pro stavbu měst a bytovou péči (International Federation for Housing and Planning-IFHP), která byla založena již roku 1913 Ebenezérem Howardem, otcem myšlenky zahradních měst. Toto téma bude rozvinuté ve třetí kapitole: Počátky regionálního plánování ve světě.

¹³ FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANĚČEK 1937

¹⁴ FIERLINGER 1938

¹⁵ <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=2560>, vyhledáno 11. 1. 2013.

Existuje rovněž rozsáhlý počet dobových časopisů, které přinášely množství článků o vývoji regionálního plánování jak ve světě, tak i u nás.¹⁶ Vůbec první zmínky o regionálním plánování v Československu přinášely články z počátku dvacátých let, v souvislosti s informacemi o průběhu zahraničních urbanistických kongresů. Příkladem může být článek v časopise *Stavba* popisující průběh Mezinárodní urbanistické konference v Amsterdamu v roce 1924, kde je již explicitně zmíněn vrůstající zájem o regulaci celých obcí a jejich okolí, tzv. *Regionalplan*, a nutnost soustředit úsilí na decentralizaci měst a jejich osídlení.¹⁷ Do konce dvacátých let se pak v souvislosti s regionálním plánováním objevují převážně informace o zahraničních stavebních akcích, například o budování anglických zahradních měst nebo počátcích regionálního plánování v USA a Německu. Patří k nim i zprávy z evropských a celosvětových kongresů staveb měst, především stále se opakující téma velkoměsta. Od třicátých let se předchozí zmínky a spíše kusé nekonzistentní informace přeměňují na pravidelné teoretické úvahy o budoucím osídlení a rozložení měst, decentralizaci a konečně o regionálním plánování jako nové disciplíně urbanismu. Teoretici se snažili postulovat náplň práce regionálního plánování, jeho cíle a vymežit oproti územnímu plánování. Zároveň promýšleli jeho budoucí organizaci. Hlubším smyslem byla pak jejich snaha o zakotvení a včlenění nové teorie do stávajících myšlenek o stavbě měst a představa, že právě ona přinese klíčové podněty k řešení soudobé krize.

Paralelně s tím sílila touha po ustanovení národního hospodářského plánu a plánování celého území Československa (státní/národní plánování), řešení pozemkových otázek a nového stavebního řádu, který mělo regionální plánování vyšších celků uzákonit a tím umožnit jeho existenci. Podpořit tento požadavek měli první statě a publikace budoucích regulací větších oblastí snažící se nastítnit možná řešení aktuálních urbanistických problémů.¹⁸ Veškeré tyto statě byly doprovázeny obsáhlými grafy, diagramy a statistickými daty, odrážejícími výzkum problémových jevů. Ty měly být následným podkladem pro nalezení správného řešení pro vytváření plánů velkých oblastí.

Od druhé poloviny třicátých let se v dané problematice výrazně začala uplatňovat “ekologická“ tendence promítající se v přechodu od regionálního plánování

---

¹⁶ Jejich přehled bude následovat dále v této kapitole.

¹⁷ REDAKCE: 1924–1925, 114

¹⁸ Jako příklady statí jmenujme: GAHURA 1933–1934, 142–144; MIKUŠKOVIC 1934–1935, 62–74 (zde je uveřejněn plán středočeské průmyslové oblasti a plán rekultivace jihomoravského regionu) a další. Příkladem publikace je například: HRUŠKA 1936. V této publikaci analyzuje stav dopravy, průmyslu a zemědělství v pražském a brněnském regionu.

ke krajinnému plánování. Vydávaly se návrhy krajinných řešení, zřizovaly se rekreační oblasti a pásy zeleně, designovala se nezastavitelná území a rostly požadavky na ochranu přírody. Společně s tím vzrůstal zájem o vesnice a osady, jejich regulaci a vzhled nových domů, které se v jejich rámci měly stavět. Dokladem vzepětí snah po studiu vesnic se stalo založení časopisu *Stavba měst a obcí venkovských* v roce 1927, který má předmět svého zájmu uveden už v názvu a téměř v každém čísle je obsažena stať věnující se problému vesnic a jejich vzhledu. Téma regionalismu se stalo také jedním z ústředních témat diskuzí ve čtyřicátých letech.¹⁹

První polovina čtyřicátých let byla poznamenaná okupací Československa a druhou světovou válkou. Mohlo by se tedy zdát, že se v této době přerušilo veškeré teoretické a praktické úsilí. Je sice pravdou, že v roce 1942 definitivně utichla stavební činnost, jelikož vyšlo nacistické nařízení zakazující budovat novostavby, které nepodporovaly vedení totální války. Architekti byli těmito okolnostmi donuceni o to víc svěřovat své myšlenky, názory a vize papíru. Mnoho z nich za války usilovně pracovalo na sestavení svých hlavních teoretických myšlenek, které by po válce mohli vydat. Okupace vedla k obrovskému kulturnímu vzepětí, jež zrodilo mimořádná umělecká díla ve všech oblastech. Výstižně onu vůli udržení kontinuity československé kultury a vitální roli umění v životě národa glosuje Otakar Mrkvička v roce 1947: „*Nejen všechny vrstvy lidu a celý národ, ale také mnozí kulturní pracovníci sami teprve v tomto údobí bolesti a tísně jasně pochopili závažnost a závažnost tvorby. Teprve v těchto chvílích jsme věděli všichni bez rozdílu naprosto zřetelně, že může-li být národ něčím vskutku živ, pak je to jen svým uměním a kulturou. Bez umění nelze existovat.*“²⁰ Dokladem této snahy je fakt, že i během okupace se čeští architekti a urbanisté snažili o zachování vydávání některých československých periodik, která pojednávala i o tématu regionálního, krajinného nebo prostorového plánování. Například časopis *Architekt SIA*: měsíčník pro architekturu, stavbu měst, bytovou péči a umění, který vznikl v roce 1927 a byl přímým pokračovatelem dvou dřívějších časopisů.²¹ Byl vydáván až do roku 1944 pod vedením šéfredaktora Stanislava Semráda. Časopis *Architektura* (od roku 1946 pod názvem *Architektura ČSR*), vznikl v roce 1939

---

¹⁹ V roce 1941 se celý ročník časopisu *Architekt SIA* věnoval problematice vesnice a regionalismu.

²⁰ MRKVIČKA 1947, 100

²¹ *Architektonický obzor* (1902–1921) a *Časopis československých architektů* (1922–1926).

spojením předcházejících samostatných periodik Styl, Stavba a Stavitel²², vycházel až do roku 1942. Umělecký měsíčník Volné směry, který se naší problematice regionálního plánování věnoval spíše okrajově většinou v článkách Ladislava Žáka a Karla Honzíka, vycházel také až do roku 1944. Přínosné jsou i Sborníky Masarykovy akademie práce, které byly vydávány od roku 1926/1927 bez přestávky až do roku 1951. Ústav pro stavbu měst do Sborníků přispíval tematikou o urbanismu a regionálním plánování prostřednictvím autorů Otokara Fierlingera, Emila Zimmlera nebo Jaroslava Vaněčka. Posledním periodikem, které zmíním, je Krása našeho domova: měsíčník pro okrašlování, zalesňování, ochranu domoviny a ruch cizinecký, vycházející od roku 1904 až do roku 1951. Již z názvu je patrné, že šlo o jiný typ časopisu, než předchozí zmíněné. Vydavatelem byl Svaz okrašlovací a ochranný v Praze a zájem časopisu se podle slov Jana Dostalíka „soustředil na ochranu a zkrášlení domoviny, ochranu památek kulturních i těch přírodních.“²³ Kromě přírodovědců či biologů do časopisu aktivně přispívali i architekti a urbanisté zajímající se o urbanistickou tvorbu prostředí. Od roku 1938 patřili mezi aktivní přispěvatele Ladislav Žák věnující se úpravě a ochraně krajiny nebo Otokar Fierlinger s úvahami o regionálním plánování.

Po válce došlo k obnově všech výše zmíněných časopisů. Navíc se přidal další důležitý pramen a tím byly zprávy zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně, který vznikl v roce 1945. Členy ústavu byli například Bohuslav Fuchs, Jindřich Kumpošt, Emanuel Hruška a další urbanisté. Tento ústav kromě zpráv vydával i vlastní publikace, které se často věnovaly regionálnímu plánování, například regionální studie oblasti zlínské, ostravské, brněnské atd.

Oproti době předválečné už patrná změna v pojetí regionálního plánování. Ovzduší naplněné optimismem z konce války a vírou v příchod doby, kdy dojde k naplnění socialistických myšlenek, vyjádřené masivní podporou Komunistické strany československé, se odrazilo i v urbanistické tvorbě. Hlavní důraz byl kladen na slovo plán a plánování jako takové, dotýkající se všech složek společnosti. Základem veškeré práce měl být národní hospodářský plán, ze kterého by měly vycházet další nižší stupně plánování. Tomu měl odpovídat i generální plán celé země a její krajiny korespondující s ideou upřednostnit zájmy vyššího celku nad zájmy částečnými nebo soukromými.

---

²² Styl: měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst (1909–1938); Stavitel: umělecko-technický měsíčník, později měsíčník pro architekturu (1919–1938); Stavba: měsíčník pro stavební umění (1921–1938).

²³ DOSTALÍK 2010, 36

Regionální plánování v teoretické ani praktické sféře nevymizelo, bylo spíše dobovými okolnostmi přetaveno ve “vyšší“ formu plánování, kterému se začalo říkat krajinné a prostorové plánování. Dalším důležitým dobovým tématem souvisejícím s regionálním plánováním se stala obnova vesnic, měst a krajů zasažených válkou a hledání vhodných regionálních stavebních typů, které by mohly být použity při stavbě víkendových chatových osad a kolonií souvisejících s rekreačním hnutím.

2.2. Přehled a zhodnocení sekundární literatury

Je paradoxem, že i přes množství literatury, která byla o otázce regionálního plánování ve třicátých a čtyřicátých letech napsána, bylo toto téma po velmi dlouhou dobu historiky umění druhé poloviny 20. století opomíjeno, ačkoliv že byla v rámci urbanismu a teorie budoucího osídlení země jedním z důležitých témat doby. Upřednostnění jiných témat mohlo být způsobeno pozdějším historickým vývojem v Československu. Země byla v poválečné době nucena se zaměřit teoreticky a zejména prakticky na aktuální problémy, spojené s prožitou válkou. Od roku 1945 bylo potřeba řešit obnovu válkou rozrušeného státu (zejména vysídlených pohraničních oblastí), koordinaci územního plánování a otázky hromadné bytové výstavby. Ve stejné době vyvrcholila v Československu změna nálady ve společnosti od sociálně laděných idejí až k faktickému mocenskému monopolu komunistické strany po převratu v roce 1948. Tehdy došlo k přechodu od demokracie k totalitě a zapojení do sovětského mocenského bloku. Na rozdíl od regionálního plánování, které existovalo zejména na úrovni teoretických statí, ale bez valných praktických výsledků, byly ostatní výše zmíněné stavební problémy už od třicátých let intenzivně ověřovány i v praxi. V poválečném státě a s nástupem nového politického režimu se tak začala probouzet naděje, že veškeré úkoly, které si architekti a urbanisté vytýčili, by konečně mohly dojít ke svému naplnění. Potřeba regionálního plánování země, která byla v předválečných letech uznávána, byla najednou aktuálním vývojem upozaděna a její podstata snad i změněna ve prospěch konkrétních a především akutních stavebních akcí a obnov (například Osídlovací úřad).²⁴ V tom vidím příčinu pozdějšího nezájmu o tuto problematiku.

---

²⁴ V roce 1945 vznikl na základě dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. Osídlovací úřad s centrálním pracovištěm v Praze a oblastními osídlovacími úřadovnyami po celém území Československa. Tento úřad měl koordinovat osídlovací proces v pohraničních oblastech včetně odsunu Němců, Maďarů a

V rámci dějin architektury v Československu byla dávána před zkoumáním teorie přednost zdokumentování konkrétních praktických výsledků, tedy realizovaných staveb. Ovšem Vladimír Czumalo správně poznamenává: „*Obraz české architektury 20. století však neskládají pouze realizované stavby. Nedílnou součástí architektury je její teorie, rozsáhlá oblast, zabírající řadu disciplín.*“²⁵ Totéž platí i pro oblast urbanismu.

Z nejznámějších publikací shrnujících vývoj československé architektury ve třicátých a čtyřicátých letech a dokládající právě tendenci podávání přehledu architektury z hlediska realizovaných staveb, můžeme jmenovat následující: Marie Benešová: *Česká architektura v proměnách dvou století (1984)*; Felix Haas: *Architektura 20. Století (1978)*; Oldřich Dostál: *Moderní architektura v Československu (1967)* nebo Rostislav Švácha: *Od moderny k funkcionalismu (1985)*. Je příznačné, že se v těchto knihách autoři rádi navracejí k české moderně i meziválečné avantgardě, avšak kapitoly o urbanismu se smršťují na minimum a dějiny architektury, zejména tedy její teorie z doby okupace, pak chybí úplně.

Až nedávná doba uznala potřebu zpracovat tuto látku. Zasloužené pozornosti se jí dostalo ve stati Rostislava Šváchy: *Architektura čtyřicátých let* v ediční řadě *Dějiny českého výtvarného umění*²⁶, kde už je teorii regionálního plánování přisouzen její právoplatný význam jako jednomu z nosných témat doby. Švácha nejdříve trefně popisuje důvod pro tento druh plánování: „*Urbanismus chtěl ovládnout a zkulturnit bezhlavý vývoj průmyslových měst. Regionální plánovači toužili navíc získat kontrolu nad těmito městy.*“²⁷ Dále pokračuje východisky, ze kterých se rodilo u nás, přičemž zmiňuje jen diskuze mezi urbanisty a dezurbanisty v Sovětském svazu, neuvádí však podněty z Anglie, USA nebo Německa, což považuji za nedostatek. Následně podává přehled nejdůležitějších urbanistů a výčet jejich plánů a lehce naznačuje rozdílné zabarvení náplně teorie u jednotlivých osobností. Konkrétními plány, které v té době vznikaly, ani praktickým dopadem teorie se pak nezabývá vůbec, což i sám konstatuje. I přes některé nedostatky je Šváchova stať nejobsáhlejší a nejpřínosnější textem o této problematice, který vznikl a poskytuje dostatek podnětů k další badatelské práci.

---

kolaborantů a zalidnění území občany Československa. Zde je možné hledat konotace s teorií regionálního plánování, jejímž důležitým předmětem výzkumu bylo rovněž osídlení. Této otázce bude věnován prostor i v hlavní stati práce.

²⁵ CZUMALO 1991, 7

²⁶ ŠVÁCHA 2005, 31–73

²⁷ ŠVÁCHA 2005, 37

Z jiné strany pak problematiku podává obsáhlá studie Vladimíra Czumala: *Česká teorie v letech okupace*.²⁸ Toto dílo vychází z článku Josefa Pechara *Teorie československé architektury ve čtyřicátých letech*²⁹ v časopise *Architektura ČSSR* a samostudia konkrétních textů v časopise *Architektura ČSR*, *Architekt SIA*, *Styl*, *Stavba*, *Stavitel* a mnoha dalších. Práce, která se svým obsahem řadí k nejkvalitnějším, co do podání přehledu teorie československé architektury za války, nemůže opominout otázku regionálního plánování. Czumalo si všimá nové orientace architektury a urbanismu: „(...) od elementární jednotky stavby k osvojování stále širších souvislostí (...) předznamenávajících závěrečnou syntézu, komplexně pojímající všechny složky architektury jako tvorby životního prostředí.“³⁰ Následně dokumentuje principy a vývoj teorie regionálního plánování v souvislosti s postavou a dílem Emanuela Hrušky (1906–1989). Hruškovy názory pokládá za počátek snah o tvorbu krajiny, potažmo celého životního prostředí, korelující podle něj s ekologickými snahami Ladislava Žáka a biologickými požadavky Karla Honzíka, kterým v knize věnuje větší prostor. Přes dobré vystižení snah a konotací regionálního plánování s ostatními obory, se nezabývá dalšími osobnostmi, které v té době působily a jeho popis tak zůstává spíše torzovitým nastíněním tendence, která se v dané době objevovala a bude zajisté potřeba jejího dalšího zkoumání.

Další problémem při zkoumání literatury věnující se regionálnímu plánování jako součásti urbanismu je fakt, že právě pro obor urbanismu jako takového existuje poměrně malé množství publikací, které by sledovaly jeho vývoj v Československu. Největší měrou přispěl ke zmapování našeho urbanismu Jiří Hruža (1925–2012), který sice celý život aktivně projektoval, nejvíce se však proslavil díky svým knihám pojednávajícím o vývoji urbanistických teorií od nejstarších dob až po nejmodernější urbanistické koncepce. Příkladem může být kniha *Teorie města*,³¹ která se kromě přehledu historie urbanismu zabývá i aktuálními problémy města a krajiny a nabízí podklady k zamyšlení nad městem budoucnosti a budoucími osidlovacími formami. Každá její kapitola je bohatě doplněna českou i mezinárodní literaturou a prameny. O regionálním plánování je zde pouze několik zmínek, avšak Hruža už ho zasazuje do vývojové linie pramenící z podnětů přicházejících k nám z Anglie, USA a SSSR. Celou knihu, i když pochází z šedesátých let, pak prostupuje stejná víra, jakou měli urbanisté

---

²⁸ CZUMALO 1991

²⁹ PECHAR 1969, 146–152

³⁰ CZUMALO, 1991, 75

³¹ HRUŽA 1965

v letech třicátých a čtyřicátých. Podle něj totiž už nelze řešit jen jednotlivé město, ale celou soustavu osídlení ústící podle Hrůzy do vytváření „opravdu lidského životního prostředí.“³² Z dalších knih, ve kterých můžeme najít zmínky o regionálním plánování, uveďme například *Vývoj urbanismu II.*³³ – skripta pro České vysoké učení technické, jejichž textová část opět shrnuje vývoj urbanismu ve světě i u nás. Na příkladu několika evropských metropolí včetně Prahy dokumentuje proměny přístupů ke stavbě měst. Mezi další Hrůzovy publikace patří *Charty moderního urbanismu*, *Budoucnost měst*, *Hledání soudobého města*, *Města utopistů* nebo *Slovník soudobého urbanismu*,³⁴ přičemž každá z nich přináší nové myšlenky a názory doplňující ty předchozí. Škodou je, že se Hrůza nezaměřil na jednu konkrétní teorii, kterou by zdokumentoval do hloubky. Většinou přinášel jen přehled, i když celkem obsáhlý a do té doby nikým nezpracovaný. Z dalších prací, které už jen okrajově zmiňují existenci problematiky regionálního plánování, můžeme uvést Voženílkův *Vývoj urbanismu*,³⁵ Halíkovu *Architekturu a město*,³⁶ Nového *Velkoměsto včera, dnes a zítra*³⁷ nebo Maierova *Urbanistická čítanka I.*³⁸

Podstatně lépe, co do množství, jsou na tom publikace zabývající se už jednotlivými konkrétními architekty-urbanisty. Mezi kvalitní publikace nesporně patří kniha o Ladislavu Žákovi od Dity Dvořákové³⁹ nebo knihy o Jindřichu Kumpoštovi a starší Kudělkova kniha o Bohuslavu Fuchsovi⁴⁰ atd. Nezpracovány dosud zůstávají práce některých urbanistů nejen teoreticky, ale i prakticky tvořících, kteří by si objemem, kvalitou a novátorským přínosem svých prací jistě monografii zasloužili. Těmi jsou například Emanuel Hruška nebo Alois Mikuškovice.

Celkové zhodnocení stavu literatury pojednávající o regionálním plánování se po sepsání předchozího samostatně nabízí. Až do nedávna jevíli autoři o toto dosud málo zpracované téma pramalý zájem. Jistou satisfakci přinesla až stať Rostislava Šváchy v *Dějinnách českého výtvarného umění* upozorňující na tento fenomén a pobízející k jeho dalšímu zkoumání. Snad toho bude v budoucnu využito a tato látka, bez jejíhož

---

³² HRŮZA 1965, 292

³³ HRŮZA/ZAJÍC 1996

³⁴ Viz seznam literatury a pramenů na str. 151.

³⁵ VOŽENÍLEK 1981

³⁶ HALÍK 1996

³⁷ NOVÝ 1978

³⁸ MAIER 2000

³⁹ DVOŘÁKOVÁ 2006

⁴⁰ WAHLA /PELČÁK 2006 a KUDĚLKA 1966

zpracování nebude nikdy možné plně obsáhnout a pochopit problematiku urbanismu nejen ve třicátých a čtyřicátých letech, ale i v letech následujících a dojde k jejímu náležitému zpracování. Takovému, které by ucelilo vývoj stavby měst a zdokumentováním minulosti přineslo i nové podněty pro aktuální urbanistické teorie.

2.3. Přehled a vysvětlení základních pojmů

Jak již samo označení napovídá, polem působnosti regionálního plánování je region. Je dobré si tento pojem definovat, neboť se bude ve stejném smyslu používat i v rámci diplomové práce. Pojem region v tehdejší i současném smyslu (neboli teritorium či velký územní celek) lze definovat jako: „*Organicky propojený sídelní územní útvar či ucelený prostor s hospodářským a kulturním centrem (centry) v oboru urbanismu pak jako základní urbanistický komplex územního a hospodářského plánování.*“⁴¹ Obecně můžeme region rozdělit do dvou hlavních typů. Prvním je region fyzickogeografický – tedy vymezený na základě fyzickogeografických znaků (reliéf, klima, půda, vodstvo atd.). Druhým typem je region sociálněgeografický – vyznačující se uzavřenými prostorovými vztahy, například dojížděnkou a určujícím vztahem středisko – zázemí.⁴² Velikost regionu přitom není pevně stanovena. Zóna regionu se odvozuje od společných znaků a specifických vlastností, které daný okruh zahrnuje. Může tak zahrnovat území několika vesnic či měst a jejich okolí, rozlohu kraje, okresu, státu až po různé skupiny států čítající plochu mnoha desítek tisíc kilometrů čtverečních. Kromě velikosti, můžeme region typologicky rozdělit také dle dominantní funkce. Takové regiony pak mohou být například průmyslové, agrární nebo rekreační. Existuje zároveň mnoho podtypů regionů. Kritériem jejich rozdělení jsou specifické vlastnosti daného území. Můžeme tedy mluvit například o regionu administrativním, ekonomickém, etnickém, lázeňském, náboženském, politickém, zeměpisném (dělení dle přírodních podmínek) atd.

Pod pojmem plánování rozumím aktivitu, která předchází výkonu všech ostatních činností. Je zaměřena na budoucí vývoj, určuje, čeho a jak má být dosaženo. Poskytuje

---

⁴¹ KOLEKTIV AUTORŮ 1987, 287

⁴² KOLEKTIV AUTORŮ 1999, 373

tedy racionální cestu vymezením postupů, aktivit a opatření k dosažení stanovených cílů.⁴³

Z předchozí definice lze pak lehce vyvodit náplň regionálního plánování. Nezabývá se již jen samotným městem a jeho okolím, ale širším územím s celou soustavou osídlení. Řeší vzájemné vztahy vesnic, měst, velkoměst a jejich gravitačních kruhů. Zabývá se infrastrukturou daného území, zkoumá vztah sídel k průmyslu, dopravě, zemědělství atd. a konečně všech složek mezi sebou. Pojem region, jako hlavní předmět zájmu regionálního plánování, může být také nahrazen slovním spojením regionální město. Tento pojem vznikl v USA, v okruhu Clarence Steina a Lewise Mumforda⁴⁴ a vznikl jako „(...) výraz poznání, že městské funkce nejsou již plněny pouze jednotlivými izolovanými městy, ale i jejich zázemím, a často i celými sídlenými soustavami.“⁴⁵ Jde tedy o synonymum slova region, ovšem s myšlenkovým přesahem, který je dán podstatou rozložení a velikostí měst v USA. Oproti Evropě, kde se architekti-urbanisté zaměřovali více na plánování zejména sociálně slabších a hospodářsky zaostalejších regionů s jedním ústředním městem, se američtí urbanisté zacílili na vyřešení infrastrukturních, především dopravních otázek mezi několika velkoměsty a jejich přilehlým okolím v rámci jediného regionu. Proto tedy začali používat jim více srozumitelné a jasnější spojení regionální město neboli město v regionu. Vzhledem k tomu, že moje diplomová práce se primárně zabývá regionálním plánování v Československu, zůstanu u používání slova regionu. Pojem regionální město je zde uváděn pro úplnost.

Klíčem k praktické realizaci myšlenek regionálního plánování byl tzv. regionální plán. Ten měl sloužit ke koordinaci a programovému uspořádání všech možných složek, vztahů a vazeb v rámci jednoho regionu a ve třicátých letech ho Alois Mikuškovice definoval jako prostředek, který „(...) má tyto vztahy precisovati po stránce národohospodářské, dopravní a hygienické za předpokladů, že jeho působnost se týká území, které tvoří určitou jednotku a je vázáno společnými hospodářskými nebo sociálními interesy.“⁴⁶

Konečným produktem regionálního plánování bylo regionální řešení, které se promítlo právě do regionálního plánu určité oblasti. Předpokladem takového řešení byla

---

⁴³ VEBER 2006, 51

⁴⁴ Clarence Samuel Stein (1882–1975) a Lewis Mumford (1895–1990) byli američtí architekti a urbanisté, kteří společně s dalšími členy založili roku 1923 Americkou asociaci pro regionální plánování, tzv. RPAA, jejíž hlavním předmětem zájmů bylo regionální město.

⁴⁵ HRŮZA 1977, 176

⁴⁶ MIKUŠKOVIC 1931–1932b, 11

anticipace potřeb společenství lidí žijících na daném území obcí nebo měst a také koordinace s národním hospodářským plánem. Urbanista se na základě pečlivých statistických, sociologických, topografických, geologických a dalších studií snažil předpovědět budoucí vývoj území tak, aby co nejvíce odpovídal předpokládaným požadavkům. Jelikož regionální řešení zahrnuje velkou oblast, vyšší jednotku než město a jeho okolí, bude v plánu naznačeno jen všeobecně. Tak jak je patrné z Mikuškovicova popisu: „*Ve velkých plochách vymezeny a zajištěny budou části průmyslové, plochy pro další osídlování, volné plochy zelené, lesní, zemědělské, plochy pro hornictví, a jakožto kostra celého vývojového plánu: plochy pro dopravu všeho druhu.*“⁴⁷

Vypracovaný regionální plán si za přispění zákonné moci kladl za cíl sjednotit národní politiku s místními požadavky a v rámci jednoho území účelně zvyšovat hospodárnost, logickým využitím území dosahovat vyšších ekonomických výsledků v oblasti zemědělství a výroby, zamezovat ztrátám cenných území chráněných krajín, podporovat racionální provádění veřejných investic a zamezovat spekulaci s pozemky, popřípadě problémy s pozdějším vyvlastněním pozemků bránících budoucí výstavbě. V praxi by to znamenalo například vytvoření efektivního průmyslového regionu. Představme si region bohatý na uhlí. Po sérii zkoumání (analýza dopravy, rozložení obyvatel, zboží a výroby) by se region určil jako vhodný pro průmyslový rozvoj. Region by byl plánovitě rozdělen na plochy určené pro průmysl (doly, zpracovatelský průmysl, továrny). Od toho by se odvíjela další infrastruktura: výstavba železnice, dálnice a silnic pro převoz surovin a osob. Ta by se napojovala na důležité tahy nejenom v rámci regionu a státu, ale i mezistátní pro umožnění exportu surovin. Dále by se určilo území, které by bylo vhodné k osídlení obyvatelstvem pracujícím v průmyslu. Byly by vyčleněny nezastavitelné plochy využitelné pro rekreaci tohoto obyvatelstva. Místa, která by v rámci regionu nebyla pro průmysl relevantní, by se určila jako zastavitelná pro další rozvoj vesnic a měst, popřípadě pro zemědělství. Ideálem by tedy bylo, pokud by spolu jednotlivé složky osídlení, průmyslu, dopravy, zemědělství a rekreace korespondovaly, aby se efektivně doplňovaly a zároveň, aby byl celý region napojen na okolní regiony, potažmo na infrastrukturu celého státu. Na předchozí modelové situaci jsem se snažila ukázat, jakých konkrétních cílů chtěl tento obor dosáhnout. Stejným způsobem, jen s využitím rozdílných studií, by se daly navrhovat plány různých typů regionů – například zemědělského, rekreačního atd.

---

⁴⁷ IBIDEM, 11

I když jsem se snažila co nejpřesněji popsat náplň regionálního plánování, uvedená definice odráží jen nejobecnější význam tohoto pojmu a může se měnit v závislosti na zemi nebo na konkrétním urbanistovi. Každý do ní vkládá svou vlastní dávku subjektivity a rozšiřuje, popřípadě redukuje její význam tak, aby podpořil své vlastní teorie.

Termín regionální plánování byl často nahrazován jinými slovními spojeními, která byla považována za jeho synonymum. Například se často ve třicátých letech užíval pojem oblastní nebo krajové plánování, jelikož se, stejně jako regionální, zabývalo určitou oblastí nebo krajem (regionem). Pod vlivem rostoucího zájmu o krajinu, přírodu a její ochranu vědomým plánováním se regionální plánování označovalo také pojmem krajinné plánování, nejprve jako synonymum. Hruška krajinné plánování definoval jako „*plánování složek převážně technických, vztažených na určitou krajovou jednotku.*“⁴⁸ Ve čtyřicátých letech, kdy se stále častěji projevovала snaha po uspořádání celé krajiny jako životního prostoru člověka, prosazovaná například Ladislavem Žákem, Josefem Ježkem nebo Stanislavem Semrádem, začal termín krajinné plánování převažovat a postupně termín regionální plánování nahrazovat. Jeho náplň měla být ještě komplexnější a obsáhlejší, než u regionálního plánování. Měla tak být vlastně jeho dalším stupněm. Krajinné plánování, jak napsal Žák „*povede k novým směrnícím a výsledkům, než k jakým dochází dosavadní běžné regionální plánování, spokojující se po stránce biologické s úspěchy velmi skromnými a omezené téměř vždy na otázky sociální, hospodářské, technické, na běžnou a ustálenou péči osidlovací, výrobní a dopravní, doplněnou nanejvýš skromnými prvky kulturní a přírodní památkářské ochrany.*“⁴⁹

Je nezbytné zmínit ještě jeden problém, který souvisí s chápáním pojmu regionální plánování. A to ten, že v obecné terminologii existuje ještě jeden význam tohoto pojmu, než ten, který jsem definovala na stranách 16–17. Druhý význam vznikl během třicátých let jako reakce na velkou hospodářskou krizi a odkazoval k plánování regionů z hospodářského (dnešními slovy bych mohla říci i ekonomického) hlediska. Předmětem jeho zájmu byly regiony, které z nějakého důvodu trpí vážnými ekonomickými problémy, které se projevují například vysokou nezaměstnaností, nízkými příjmy, nevhodným využíváním zdrojů atd. I když jsou vazby mezi oběma významy zřejmé, je nutné termíny oddělit, neboť k vypracování regionálního řešení

---

⁴⁸ HRUŠKA 1946, 82

⁴⁹ ŽÁK 1945–1946, 74

bylo používáno odlišných prostředků; jiná je i velikost a charakter samotného regionu. Proto by bylo pro tento druhý význam lepší použít termín národní/státní plánování se zřetelem k faktu, že v tomto případě vycházela řešení problémů konkrétních regionům z národohospodářského plánu.⁵⁰ Pro první význam ponechávám název regionální plánování. Tyto dva významy spolu ovšem úzce souvisí, neboť Regionální plány měly být řešeny v souladu s nadřazeným národním plánováním. Primárně tedy sice sloužily k prospěchu regionu, pro který byly vypracovány, ale ve výsledku naplňovaly program stanovený národohospodářským plánem. Proto budu v této diplomové práci často regionální plánování zmiňovat právě v souvislostech s národním plánováním.

Všechny požadavky na propracování teorie regionální plánování a s tím související vznik příslušných výkonných orgánů, utvářející se zejména mezi dvacátými a čtyřicátými lety v evropské a severoamerické oblasti, jsou legitimní i pro současný urbanismus a jeho jednotlivé složky. Smysl regionálního plánování se ale s rozvojem moderních evropských států a vznikem nadnárodních politicko-hospodářských unií, vrcholící vznikem Evropské unie, přetransformoval a dostal více politicko-správní nádech. Dnes je oblast regionálního plánování součástí takzvané strategie rozvoje mikroregionů, která stanovuje společné rozvojové priority pro skupinu obcí nebo měst. Tato strategie „je významná zejména v tom, že napomáhá koncentrovat zdroje a úsilí na společně stanovené aktivity“⁵¹

Soudobé regionální plánování je tedy spíše chápáno jako součást regionální politiky a její koncepční činnosti – strategie regionálního rozvoje České republiky (neboli dříve regionální řešení) a je obsažena v zákonu 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje. Ta se zaměřuje na:

a) rozvoj podnikání, s cílem zlepšení hospodářské struktury a vytváření nových nebo stabilizaci ohrožených pracovních míst,

b) rozvoj lidských zdrojů a další opatření v oblasti trhu práce, například zvyšování kvalifikace, zabezpečování vzdělávání a rekvalifikací, zajišťování souladu dosaženého vzdělání a kvalifikace s potřebami trhu práce a hospodářského a sociálního rozvoje regionu,

c) výzkum a technologický vývoj přispívající k celkovému rozvoji regionu se zřetelem na podporu zavádění nových technologií a inovací a posilování kapacit výzkumu a vývoje tam, kde je to pro rozvoj regionu nutné,

---

⁵⁰ Tento typ rozdělení byl navržen už v sedmdesátých letech Peterem Geoffrey Hallem (nar. 1932). Více k tomuto in: HALL 1975.

⁵¹ JINDROVÁ /TEUSCHELOVÁ / ROSECKÝ / REITSCHMIEDOVÁ, 2001, 2

- d) rozvoj cestovního ruchu,
- e) zlepšování vybavení regionu infrastrukturou a zajištění dopravní obslužnosti,
- f) rozvoj tělovýchovných, sportovních a mládežnických aktivit a kultury včetně památkové péče, pokud vytváří nová pracovní místa,
- g) rozvoj občanské vybavenosti, včetně zařízení pro tělovýchovu, sport, mládež a aktivity občanů v jejich volném čase, rozvoj služeb s cílem uspokojování potřeb občanů v únosně dostupné vzdálenosti,
- h) rozvoj sociálních služeb,
- i) zajištění dostupnosti a zlepšování úrovně poskytování zdravotnických služeb,
- j) opatření k ochraně životního prostředí, omezování vlivů narušujících krajinu a udržení kulturní krajiny,
- k) vznik právnických osob a tvorbu programů v regionu sloužících k jeho celkovému rozvoji,
- l) provádění pozemkových úprav⁵²

Z předchozího programu je jasné, že při tvorbě koncepce rozvoje regionu případně architektovi – urbanistovi jen omezené pole působnosti na rozdíl od vizí architektů třicátých a čtyřicátých let. Místo toho, aby se stal vůdčí osobností tehdy očekávané přestavby společnosti, která by za společné pomoci odborníků z dalších oborů: sociologie, ekonomie, geografie atd., dokázala holisticky uchopit celý region a racionálně ho naplánovat a rozvrhnout, se přesunul jen k plnění technických úkolů jakožto dílčí činnosti v rámci celkového plánu. Není už tedy zaštiťující složkou (tato úloha připadla orgánům státní správy).

Co je tedy náplní současného regionálního plánování a jaká role připadá urbanistovi? „*Jako současné poslání regionálního plánování se rozumí prostorové vyjádření hospodářských, společenských, kulturních a ekologických záměrů společnosti. Regionální plánování se považuje za vědecký obor, správní nástroj a metodu uplatňující interdisciplinární a souborný přístup k řešení vyváženého regionálního rozvoje a k fyzické organizaci prostoru podle celkové koncepce. Přispívá k řešení problémů, přesahujících národní měřítko.*“⁵³ Můžeme tedy říci, že urbanista, který pracuje na makro úrovni, bude usilovat o zamezení vývoje v záplavových,

⁵² Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje:

http://www.asociacekraju.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450022&id=151025, vyhledáno 5. 6. 2012.

⁵³ Evropská charta regionálního plánování, 1984: <http://www.sbirkazakonu.info/stavebni-zakon/cile-uzemniho-planovani.html>, vyhledáno 5. 6. 2012.

zeměřesných či jiných oblastech, kde se vyskytují přírodní katastrofy. Dále bude vytyčovat dopravní koridory a plochy pro nové významné infrastruktury. Při zónování území bude brát v úvahu jak stavební politiku regionu a stavební předpisy, tak předpokládanou “roli“ regionu, která může být administrativní, dopravní, hospodářská, průmyslová, rekreační atd. Bude určovat zelené plochy a nezastavitelné plochy směřující k ochraně životního prostředí.

Role urbanisty v rámci tzv. koncepce rozvoje regionu byla tedy značně okleštěna tím, že se změnil cíl regionálního řešení větších územních celků na politicky orientovanou strategii snažící se o „(...) *plánování přizpůsobivší se současným společenským podmínkám, vyvážený rozvoj státu nebo územního obvodu kraje, s tím související působnosti správních úřadů, krajů a obcí a vytváření podmínek pro koordinaci a realizaci hospodářské a sociální soudržnosti.*“⁵⁴

Tento posun v chápání regionálního plánování může být dokumentován také faktem, že na rozdíl od územního plánování není uzákoněno ve stavebním zákoně (Zákona č. 183/2006 sb., zákon o územním plánování a stavebním řádu), ale v zákoně č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje, který se v České republice datuje teprve od roku 2000 a který souvisel s přípravami vstupu země do Evropské Unie. Z dnešního hlediska se tedy zdá, že regionální plánování tak, jak bylo zamýšleno ve třicátých a čtyřicátých letech, leží někde uprostřed mezi strategií rozvoje regionu a územním plánováním. Soudobá strategie z něho převzala myšlenku plánování území se společnými rysy na makro úrovni tak, aby stanovila ideální koncepci rozvoje podporující společně stanovený cíl. Důležité je dodat, že tato strategie se neomezuje jen na vytyčení současného stavu, ale hlavně navrhuje budoucí řešení v řádu pěti až deseti let tím, že v obecné rovině předvídá, jak se bude dané území utvářet, jaké bude mít potřeby nebo nedostatky. Dalším důležitým rysem je, že se strategie neomezuje jen na území České republiky, ale zaobírá se i regiony s nadnárodním přesahem.

Vlivem teorie regionálního plánování se obohatilo i územní plánování, jehož počátky u nás spadají do 13. století do doby vlády posledních Přemyslovců. Vývoj stavebního práva prošel lucemburskými a habsburskými nařízeními a předpisy až do devatenáctého století k plánování měst v Rakousko-Uherské monarchii.⁵⁵ Právě tehdy docházelo k prvním kodifikacím stavebního práva pomocí stavebních řádů. Prvky územního plánování byly obsaženy například v Novém stavebním řádu z roku 1864

---

⁵⁴ Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje.

⁵⁵ HRŮZA/ZAJÍC 1995, 101–116

nebo ve stavebním řádu pro Prahu z roku 1886 a pro všechny ostatní obce v Čechách (český stavební řád pro venkov) z roku 1889. Zásadním milníkem byl zákon č. 88 Sb., o zřízení Státní regulační komise pro hlavní město Prahu a okolí z roku 1920, kterým byl položen nový právní základ pro stanovení regulačních opatření a tedy pro vznik územních (zastavovacích) plánů měst a obcí. Důvodem, proč je třeba o územním plánování krátce pojednat, je fakt, že přímo předcházelo regionálnímu plánování. To na něj částečně reagovalo tím, že upozorňovalo na jeho nedostatky a kompenzovalo je novým druhem plánu. Za hlavní nedostatek bylo považováno orientování se jen na aktuální řízení rozvoje osídlení jednotlivých měst a obcí, popřípadě jejich okolí. Ve třicátých a čtyřicátých letech byla snaha, aby bylo regionální plánování, jeho organizace a výkonná moc, zakotveno ve stavebním řádu jako součást širšího plánování státu. Od roku 1919 byly soustavně vydávány zákony o stavebním ruchu jako tehdejší podpora stavebního řádu. Tyto zákony přinášely novelizace určitých problémů a nedostatků, které stavební řád z devatenáctého století obsahoval. Ale i přes značné úsilí, nebyl za první republiky nový stavební zákon, který by takto regionální plánování, potažmo územní plánování zakotvoval, vydán.

Posun znamenala vládní nařízení z roku 1940 a 1941 (vl.nař.č. 48/1940 Sb. a vl.nař. č. 288/1941 Sb.) o zřízení plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí a o opatřování plánů polohy obcí a o jeho finanční podpoře. Roku 1949 byl konečně vydán zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, který definoval územní plánování jako součást jednotného hospodářského plánu státu a stanovil dvě úrovně pro územní plány obcí (směrný územní plán a podrobný územní plán). Územní plánování bylo ustanoveno za nástroj pro komplexní řešení území namísto dřívějších částečně pojatých urbanistických metod (plány polohy, regulační a zastavovací plány).⁵⁶

Kýženou změnu přinesl rok 1958 a s ním vydaný zákon č. 84/1958 Sb. o územním plánování, který rozšířil oblast zájmu i na regiony (rajóny): „*Předem určená hospodářsky a kulturně významná zájmová území, pro které je k uskutečnění třeba důležitých investic nebo jiných plánovaných opatření stanovit dlouhodobě zásady a podmínky jejich soustavné výstavby nebo přestavby.*“⁵⁷ Záběr plánování na tomto území už úzce korespondoval s požadavky na regionální plánování z třicátých let: „*Plány rajónů řeší na daném území souborné umístění, vzájemné vztahy a uspořádání*

⁵⁶ <http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Pravo-Legislativa/Dalsi-pravni-informace/Historie-ceskeho-stavebniho-prava>, vyhledáno 10. 6. 2012.

⁵⁷ Zákon č. 84/1958 Sb. o územním plánování: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1958/sb35-58.pdf>, 226, vyhledáno 10. 6. 2012.

všech dosavadních i nově navrhovaných funkčních celků, které toto území vytvářejí (sídlíšť, těžebních, průmyslových, zemědělských a jiných závodů, vodohospodářských, dopravních, energetických a jiných děl a zařízení, lesů a ploch určených k zalesnění a ostatních významných prvků přírody a krajiny.“⁵⁸ V rámci cílů územního plánování bylo uzákoněno, že budou plněny s ohledem na výhledovou velikost, potřebu nebo situaci. Nebylo tedy definováno, o jaký časový úsek se jednalo, a definice byla pouze vágní. V roce 1976 byl přijat stavební zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování který už „rozlišoval územní dokumentaci pro velká území (regiony), pro celá města a obce a pro jejich části, přičemž zároveň zaváděl územní prognózy pro vyjádření dlouhodobých záměrů, územní plány pro výhled 20–30 let“.⁵⁹ Posun zaznamenala i definice plánu velkého území, podle ní „(...) se stanoví uspořádání a limity řešeného území, vymezí významné rozvojové plochy, hlavní koridory dopravy a technické infrastruktury, územní systémy ekologické stability a další území speciálních zájmů. Územní plán velkého územního celku se zpracovává pro vymezené území více obcí, popřípadě okresů.“⁶⁰ Obohacením o plány velkých území a uznáním nutnosti plánovat v delším časovém horizontu, byly do zákona začleněny prvky zásadní pro teorii regionálního plánování. Díky tomu se mohlo přikročit k plánování celých regionů bez nutnosti zřídit nový speciální obor urbanismu, pro který by se vypracovával samostatný zákon, zakládaly nové úřady a dělila kompetence stavebních úřadů, obecních úřadů, krajských úřadů atd.

Současný zákon o územním rozvoji — tzv. stavební zákon — pochází z roku 2006 (zákon č. 183/2006 Sb.) a byl přijat současně se zákonem o odnětí nebo omezení vlastnického práva k pozemku nebo ke stavbě (zákon o vyvlastnění – zákon č. 184/2006 Sb.). Zahrnuje v synonymickém znění i výše uvedené požadavky na plánování celých krajů s ohledem na budoucí generace. Stává se dovršitelem všech předchozích variant a směřuje k vytváření podmínek pro udržitelný rozvoj území „(...) spočívající ve vyváženém vztahu podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území a který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by ohrožoval podmínky života generací budoucích.“⁶¹

---

⁵⁸ IBIDEM, 227

⁵⁹ Zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování: <http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-50-1976-sb.>, vyhledáno 15. 6. 2012.

⁶⁰ Zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování: <http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-50-1976-sb.>, vyhledáno 15. 6. 2012.

⁶¹ Stavební zákon (183/2006 Sb.): § 18 Cíle územního plánování: <http://www.sbirkazakonu.info/stavebni-zakon/cile-uzemniho-planovani.html>, vyhledáno 15. 6. 2012.

Na předchozích stranách jsem se snažila ukázat, že teorie regionálního plánování u nás prošla za necelých devadesát let od svého vzniku mnoha proměnami, přičemž hlavního cíle urbanistů třicátých a čtyřicátých let – vytvoření oboru regionálního plánování jako samostatné vědecké disciplíny urbanismu, která by fungovala na zákonném podkladu a měla vlastní výkonnou moc, nebylo dosaženo tehdy zamýšleným způsobem. Ačkoliv tato teorie původně vznikla jako kompenzace, doplnění, částečně i protiklad územnímu plánování, postupem času do sebe právě územní plánování a jeho zákonodárství začleňovalo čím dál více prvků ze soustavy zásad regionálního plánování, až se jeho cíle a úkoly organicky včlenily do již zavedeného oboru územního plánování a staly se jeho přirozenou součástí. Ke vzniku samostatného oboru tedy sice nedošlo, ale požadavky regionálního plánování jsou, i když jinou cestou, přece jen v rámci územního plánování naplňovány.

Naopak soudobé regionální neboli strategické plánování nemá s původní myšlenkou mnoho společných rysů. V dnešním slova smyslu jde spíše o strategii rozvoje území, která je klíčovým cílem regionální politiky (zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje). Tento zákon „*ukládá provést analýzu stavu regionálního rozvoje, charakterizovat slabé a silné stránky v rozvoji jednotlivých krajů a okresů, určit strategické cíle regionálního rozvoje v České republice, vymezit státem podporované regiony a vypracovat doporučení ústředním správním úřadům a krajům pro zaměření rozvoje v odvětvích spadajících do jejich působnosti.*“⁶² Je tedy patrné, že se tyto dva druhy plánování (územní a regionální v dnešním slova smyslu) od sebe vzájemně liší, ať už významem, cíli nebo prostředky k jejich dosažení. Odlišujícím faktorem je toto: „*Zatímco regionální politika stanovuje spíše obecnější vize rozvoje, územní plánování se zabývá materiálním (technickým) řešením území. Strategické plány jsou tak vhodným předstupněm územních plánů.*“⁶³ Odlišné jsou i nástroje používané k dosažení uvedených cílů: „*Zatímco regionální politika se soustřeďuje na nástroje iniciační (např. dotace, podpory ve formě daňových úlev), u územního plánování je tomu přesně naopak. Převládají nástroje regulační, regulující tzv. subjekty územního rozvoje.*“⁶⁴ I přes rozdílnosti obou druhů plánování spolu oba úzce souvisí a vzájemně se

⁶² Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje:

http://www.asociacekraju.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450022&id=151025, vyhledáno 20. 6. 2012.

⁶³ WOKOUN 2003

⁶⁴ DAMBORSKÝ, 14: <http://nf.vse.cz/download/veda/workshops/reguz.pdf>., vyhledáno 28. 6. 2012.

podmiňují. Společně totiž vytvářejí nadřazený celek, kterým je dnes stále aktuálnější prostorové plánování.

3. Historie regionálního plánování ve světě

Regionální plánování se jako obor zrodilo relativně nedávno. První ucelené teorie začaly vznikat přibližně před sto lety, což je v porovnání s historií stavby měst datujících se tisíciletí do minulosti jen nepatrné množství času. Ojedinelé zmínky zahrnující plány celých území sice můžeme v literatuře najít i dříve, avšak jde pouze o izolované návrhy, které doplňují dobovou teorii města, než o aspiranty na položení základů tomuto oboru.

Počátkem 16. století vytvořil Leonardo da Vinci (1452–1519) pohledy z ptačí perspektivy několika italských provincií. Řešil jimi plány území mezi Florencií, Pratem, Luccou, Pistoí a Pisou a zmapoval provincii Arezzo.⁶⁵ Tyto plány se staly jedněmi z prvních zaznamenaných plánů celých oblastí. Teoreticky se náznaky širšího pojetí plánů objevují v traktátech a románech o ideálních městech, ve kterých se kromě hledání ideálního půdorysu města objevuje i snaha po novém uspořádání celé společnosti odvozené z morálních vzorů antické společnosti nebo aktuálních náboženských požadavků. V *Utopii* od Thomase Moora (1478–1535) je na pozadí neznámého ostrova navrhováno ideální společenské uspořádání, které se odráží i v rozvržení měst. Autor se však neomezuje jen na popis jednoho města, ale přibližuje celý ostrov 54 měst a naznačuje vztahy mezi nimi, ideální velikost pro spojení mezi jednotlivými místy nebo vzhled závisící na naturelu okolní krajiny. Dále mohou připomenout knihu Jamese Silka Buckinghamha (1786–1855) o jeho názorech na lepší organizaci společnosti, kterou předvádí na vzorovém městě Victoria. Pokrokové jsou jeho myšlenky o osídlení, neboť navrhuje, že pokud by jeho ideální město dosáhlo desetitisíc obyvatel, část obyvatel by město opustila a založila další takové město. Postupně by se tak kolonizovat celá krajina velikostně omezenými městy se zelenými pásy a zemědělskou půdou kolem. Jeho návrh tak vlastně představuje osídlovací plán na celé území provincie nebo státu a stal se impulzem, kterého se chopil anglický sir Ebenezer Howard (1850–1928), který byl nejen zakladatelem hnutí zahradních měst, ale také průkopníkem plánů celých oblastí osídlení.

---

⁶⁵ HRŮZA 1965, 25

3.1. Počátky regionálního plánování v Anglii

Jedna z myšlenek Ebenezera Howarda objevující se v jeho knize *Zahradní města zítřka* z roku 1902 (poprvé vydaná už roku 1898 pod názvem *Zítřek: Pokojná cesta ke skutečné reformě*)⁶⁶ skutečně stála u vzniku regionálního plánování i přesto, že byla často mylně interpretována. Ačkoliv Howard sám nebyl profesionálním architektem a myšlenky, které přinesl, už víceméně vymyslel někdo před ním, dokázal je jako jeden z prvních spojit do zcela funkčního celku. Definoval nový typ města, který by dohromady spojoval výhody velkoměsta a venkova v jeden celek město-venkov neboli zahradní město. Přijmutím tohoto typu se měly eliminovat dobově aktuální nešvary velkoměsta

a vesnice. Velkoměstské nešvary se projevovaly přelidněním měst, nedostatkem bytů, špatnou hygienou a infrastrukturou, vysokými nájmy a cenami, spekulací s pozemky a izolovaností obyvatel od přírody. Vesnické zase nízkými mzdami, vylidňováním, nedostatkem kulturního vyžití a malými pracovními příležitostmi. Toto schéma názorně vyjádřil na svých třech magnetech kladů a záporů jednotlivých typů sídel.

Dále navrhl vzhled nového centricky uspořádaného města s obytnou a kulturní zónou uprostřed. Ta by byla od průmyslu oddělena zeleným pásem, po obvodu by pak byla zemědělská půda a rekreace přecházející do volné přírody. Kromě samotného popisu vzhledu města je na knize pozoruhodné, že Howard dopodrobna navrhl i princip jeho fungování, zejména z finančního hlediska od samotné investice do založení města, půjček na stavbu, placení daní, splácení hypoték a rozpočtů jednotlivých složek městské správy, infrastruktury nebo sociálních a kulturních služeb. Nutno podotknout, že jeho výpočty nebyly jen utopií, ale reálným společensko-ekonomickým systémem, podle kterého bylo možné za minimálních nákladů zbudovat soběstačné město, které by pomocí místní samosprávy vládlo samo sobě a díky principu zhodnocování půdy by dosáhlo rychlých zisků a umoření hypoték na počáteční stavbu. Howardovou ideou bylo, že by tento princip fungování přenesl nejen na jednotlivé město, ale na celý soubor městských skupin. Právě tato myšlenka se stala základní pro rozvoj teorie regionálního plánování.

---

⁶⁶ HOWARD 1898

I když se většinou má za to, že Howard obhajoval malá izolovaná města, která by formou satelitu odlehčila přelidnění ve velkoměstech, opak je pravdou. Může to být doloženo na jeho vlastním diagramu: Group of slumless smokeless cities [1]. Ten byl celý otištěn v prvním vydání knihy, v druhém vydání a následných překladech byl silně redukován nebo vypuštěn vůbec. Podle tohoto diagramu se měl vzhled souboru točit kolem centrálního města s 58.000 obyvateli, kolem kterého by koncentricky vyrostla menší města s 32.000 obyvateli. Celý soubor měst by pak měl mít kolem 250.000 obyvatel. Howard k tomu dodává: „*Jak [město] poroste dále? Mluvil jsem o zřízení jiného města a vskutku- pro účely administrativní-byly by zde 2 města, avšak obyvatelé jednoho, mohli by do druhého v několika málo minutách. Bylo by totiž zvláště postaráno o rychlou dopravu, takže by obyvatelstvo obou měst tvořilo ve skutečnosti jeden celek. Skupina měst, která by byla rozložena kol ústředního města, že by každý obyvatel žil jaksi v obou městech (menším i ústředním) a požíval všech výhod.*“⁶⁷ Ohlas Howardových myšlenek byl obrovský. Už roku 1899 byla založena Asociace zahradních měst, v roce 1913 pak Mezinárodní federace zahradních měst a plánování měst, později přejmenovaná na Mezinárodní federaci pro bydlení a územní plánování. Tato Federace, jejíž byl Howard zpočátku předsedou, se stala důležitou, neboť pravidelně pořádala mezinárodní kongresy, na kterých se projednávaly nejnovější trendy ve výstavbě měst. Od první poloviny 20. let se mezi tématy kongresů začalo hojně vyskytovat právě regionální plánování, které mělo být prakticky vyjádřeno stavbou měst dle Howardových zásad. Důležité je, že se těchto kongresů účastnili i architekti z Československa s vlastními referáty. Někteří pak přispívali do československých architektonických časopisů zprávami z těchto kongresů. Howardova kniha u nás byla vydána roku 1924. Od té doby roku se stále častěji objevovaly články podávající svědectví o architektuře, regionálním plánování a zákonech týkajících se stavby měst v Anglii.⁶⁸

Howardovy názory byly tedy jedním z východisek pro zformulování teorie regionálního plánování. Druhé východisko vzešlo z urbanistické koncepce satelitních měst. Pojem “satelitní město“ se poprvé objevuje v souvislosti s předměstími velkých amerických měst. Zde se začala budovat menší městečka, která by snížila hustotu obyvatel v centru města. Přirozeně s tím vyvstala otázka, jakým způsobem se budou tyto příměstské “noclehárny“ plánovat. Odpověď se snažilo hledat několik urbanistů,

---

⁶⁷ HOWARD 1924, 93

⁶⁸ Například: STARÝ 1924-1924, 200; KITTRICH 1929, 1 nebo SOKOL 1930, 29 a další.

kteří vypracovali celou řadu teoretických schémat, jak mají nové satelity vypadat, jaká je jejich ideální velikost nebo vzdálenost od města (dle anglického typu jsou satelitní města budována 40–50 km od centra proti skandinávskému typu, který upřednostňuje satelity vzdálené jen 10–20 km od centra).⁶⁹ Pro vývoj teorie regionálního plánování je důležité, že tyto plány rozšířily zájem odborné veřejnosti o plánování celých zájmových oblastí těchto velkoměst čítající často okruh desítek kilometrů. Jedním z těchto teoretiků byl například německý urbanista Paul Wolf (1879–1957), který navrhoval uspořádat několik měst tak, aby byla centrálně vázaná na společné průmyslové centrum, což by významně rozšířilo spádovou oblast celkového plánu.

Vedle toho existovaly návrhy operující se vznikem tzv. *paralelního města*, které by převzalo úlohu několika satelitů a v jednom jediném městě, v logické vzdálenosti od velkoměsta. Zde by se soustředila výstavba a zakládání dalších průmyslových oblastí. Příkladem by mohl být návrh Paralelní Paříže, u nás návrh Paralelní Prahy od Vladimíra Zákrejse z roku 1922.⁷⁰ Okruh plánu by se tímto rozšířil na stovky kilometrů čtverečních území. Od tohoto pojetí už byl jen krůček k nejširšímu pohledu na sídelní soustavy, které jsou vyjádřeny urbanistickými koncepcemi: „(...) *v nichž základem zkoumání není již jen město nebo jejich skupina, ale určitá oblast jako celek, v němž se nevychází od města a jeho okolí, ale naopak se řešení jednotlivého města odvozuje z jeho funkcí v celé soustavě osídlení.*“⁷¹

Všechny tyto teorie a návrhy vzal v úvahu anglický architekt Raymon Unwin (1864–1940), který svoji kariéru začínal jako tvůrce zahradního města Letchworth a londýnského předměstí Hampstead. Počátkem dvacátých let navrhl plán Velkého Londýna, který by byl obklopen satelitními městy. Jako člen komise pro výstavbu Velkého Londýna zároveň veřejně vymezil hlavní úkoly tohoto plánu, a sice „*aby byl Londýn plánován jako celek včetně jeho okolí v okruhu asi 80 km, to znamená území asi 4780 km², na němž tehdy žilo téměř 9 milionů obyvatel.*“⁷² Takový požadavek již konvenoval s úkoly na poli regionálního plánování.

Poslední rozhodující podnět pro vytvoření teorie regionálního plánování, který už částečně zužitkoval při tvorbě plánu Unwin a plně ho do svého plánu Londýna začlenil Unwinův nástupce Patrick Abercrombie (1879–1957), představoval průzkum předcházející samotné tvorbě plánu. Za tuto ideu urbanismus vděčí skotskému

---

⁶⁹ HRŮZA 1965, 161

⁷⁰ ZÁKREJS 1922

⁷¹ HRŮZA 1965, 168

⁷² HRŮZA 1965, 159

přírodovědci, biologovi a sociologovi Patricku Geddesovi (1854–1932), který se od počátku 20. století zajímal o urbanismus a hledal způsob, jak řešit problém tvorby velkoměstských plánů. Jelikož byl vzdělán v jiných oborech než tradiční architekti, dokázal nabídnout nové, ve své době revoluční řešení. V jeho podání se mělo před přikročením ke konkrétnímu plánu vždy vycházet z důkladného průzkumu přirozené oblasti (natural region), jejích přírodních zdrojů, lidských reakcí na ní (sociálního prostředí) a ze spojení těchto dvou částí, kterým je kulturní krajina nebo také životní prostředí. Jeho pojetí lze považovat za ekologické, neboť se jím snažil zdůraznit, že prostředí a organismus jsou nedělitelné prvky⁷³ a musí být zkoumány ve vzájemném vztahu.⁷⁴ I když ani tento názor nebyl prvním svého druhu, už francouzští geografové 19. století Élisée Reclus a Paul Vidal de la Blanche vytvořili koncepci tzv. humánní geografie, tedy studia člověka a jeho vztahu k přírodě,⁷⁵ byl Geddes prvním, kdo dokázal myšlenky celistvě vyjádřit a aplikovat na urbanismus. Geddes chápal regionální průzkum jako prostředek, díky kterému lze brát životní prostředí jako aktivního činitele, který je hnací silou lidského vývoje a je pouze na člověku, jak této síly využije. Připravil návod, na jehož základě by se měl regionální průzkum realizovat. Vycházel přitom z tzv. *Valley Section* [2], neboli zdokumentování regionu na výškově odstupňovaném výseku táhnoucím se od hor až do nížin k tokům (tento reliéf lze dle něj aplikovat na všechny regiony), kde byl podle skutečnosti zanesen terénní reliéf, klima, zvířecí populace a vegetace, přírodní zdroje atd. Na základě analýzy dat z takového průzkumu podle něj bylo možné sestavit plán pro osídlení, založený na možnostech krajiny v daném regionu. Doufal, že se na bázi tohoto plánu se lidé pokusí o celkovou rekonstrukci politického a sociálního života.

V roce 1915 vydal svou knihu *Město ve vývoji – úvod do hnutí plánování měst a do nauky o městech*⁷⁶, kde shrnul předcházející názory. Nemoc velkoměst viděl v zachování přežitého pořádku, kterému podle něj vládla mašinstická moc a mamon řídící chování lidí, kteří se ženou za penězi a hmotnými statky. Problém viděl i bezplánovitým růstu měst do ohromných měřítek, kdy se několik měst spojovalo dohromady a tvořilo konurbace – souměstí (conurbation), termín, který Geddes použil

---

⁷³ HRŮZA 2007, 276

⁷⁴ Na tyto Geddesovy názory navázali v šedesátých letech environmentalističtí urbanisté, zejména Ian McHarg. Více in: MAIER 2000, 10–11.

⁷⁵ HALL 1988, 140

⁷⁶ GEDDES 1915

jako první.⁷⁷ Geddesovo učení shrnul svými slovy Karel Maier, který napsal: „*Abychom odvrátili nebo oddálili dekadentní vývojové tendence, Geddes doporučuje systematicky plánovat celé regiony jako environmentálně vyvážené soustavy a tím reformovat i jejich sociální prostředí a decentralizovat politické uspořádání.*“⁷⁸ Města tím přestanou růst jako „*inkoustové skvrny na papíře – nahodile a bezplánovitě, ale budou organicky vyrůstat z regionálního průzkumu.*“⁷⁹

Podobnost s Howardovou teorií zahradních měst je nasnadě. Geddesovými názory byla ovšem tato teorie pozvednuta na vyšší stupeň, neboť už uvažoval na úrovni celého regionu. Geddes předpovídal, že: „*Regionální výzkum a jeho aplikace na vesnické plánování, městské plánování a vzhled měst se stanou vůdčími myšlenkami a praktickými snahami nadcházející generace (...) budou ceněny jako způsob, jakým se dá reorganizovat město a vesnice na úrovni regionu.*“⁸⁰

Díky několika osobním setkáním měl Geddes svými tezemi přímý vliv na amerického historika, sociologa a filozofa Lewise Mumforda (1895–1990), zakládajícího člena Americké asociace pro regionální plánování, který dokázal dát jeho revolučním, ovšem často neuspořádaným a chaotickým myšlenkám konkrétní rámec. Počátky regionálního plánování můžeme tedy přiřadit k dvěma tvůrčím osobnostem Ebenezeru Howardovi a Patricku Geddesovi, kteří svými názory ovlivnili architekty a urbanisty v USA a Anglii, odkud se hnutí začalo prostřednictvím knih, časopisů, přednášek, mezinárodních kongresů a osobních zkušeností šířit do dalších zemí na evropském kontinentu. Díky jejich teoretické základně mohlo v těchto zemích dojít k prvním konkrétním realizacím, o nichž se ještě zmíním.

3.2. Regionální plánování v USA

Jak již bylo řečeno v souvislosti s rychlým růstem měst, našly revoluční ideje Ebenezer Howarda a Patricka Geddese úrodnou půdu ve Spojených státech amerických, kam se dostaly za přispění Lewise Mumforda, který Geddese při jeho návštěvě Ameriky v roce 1923 doprovázel. Jejich myšlenky byly kromě Mumforda

---

⁷⁷ HALL 1975, 65

⁷⁸ MAIER 2000, 11

⁷⁹ GEDDES 1915, 96–97

⁸⁰ IBIDEM, 400

nadšeně přijaty skupinou mladých nadšených architektů: Clarencem Steinem (1882–1975), Bentonem MacKayem (1879–1975), Henry Wrightem (1878–1936), Alexandrem Bingem (1879–1959) a ekonomem Stuartem Chasem (1888–1985), kteří společně stejného roku založili Americkou asociaci pro regionální plánování (dále jako Regional Planning Association of America – RPAA) a o dva roky později začali s vydáváním časopisu Průzkum (Survey). Stejně jako města v Západní Evropě se i americká velkoměsta snad ještě více vyznačovala rapidním nekontrolovaným růstem, hroutila se pod tíhou dopravních kolapsů a neefektivností svého fungování a typické byly vyhocené poplatky za bydlení a centralizace průmyslu a služeb. Architekti předpovídali, že bez konkrétního zásahu dojde k fyzickému kolapsu těchto “dinosauřích měst“. Bylo třeba zasáhnout a sjednat nápravu celého systému. Předpoklad k tomu jim dala právě Howardova teorie zahradních měst a Geddesův výzkum a regionální plán. Teoreticky bylo snahou Howarda a Geddesa vytvořit regionální plán založený na zdrojích

a možnostech jednotlivých regionů. Každý region měl zásobovat sám sebe a dovážet jen ty produkty, které si není schopen sám vypěstovat nebo vytvořit. Obyvatelstvo a průmysl měly být rovnoměrně rozděleny tak, aby vytvořily zázemí pro život v celém regionu za využití místních zdrojů, vegetace a klimatu. Lidé, průmysl, zemědělství a příroda měli tvořit jednotu, a tím obnovit ztracenou rovnováhu, což je opět myšlenka ryze ekologická.

Tato tendence byla dále rozvíjena zejména Bentonem MacKayem, který v roce 1928 vydal souhrn svých esejů v knize *The New Exploration*,⁸¹ kde říká, že prací regionálního plánovače má být mimo jiné i rekonstrukce a konzervace životního prostředí a pokus navrátit mu charakter prvotní divočiny před příchodem člověka.⁸² Pro tento cíl přišel s představou o dopravních tepnách–dálnicích spojujících vzdálená města a protínajících území neporušené přírody. Ve snaze vést civilizaci do přírody MacKaye přišel s nápadem na vytvoření turistické stezky tzv. *Appalachian Trail*, táhnoucí se skoro čtyři tisíce kilometrů od státu Maine do Georgie. I když tento projekt nebyl přímo realizován na půdě RPAA, snaha po zachování rozsáhlých přírodních území jako základu pro plány regionů se stala jedním z jejích hlavních cílů.

Jestliže teorie regionálního plánování měla poskytnout základ pro nové plány osídlení, cíle se mělo dosáhnout prostřednictvím konkrétních realizací zahradních měst.

---

⁸¹ MACKAYE 1928

⁸² MACKAYE 1928, 64

RPAA proto podnikla dva stavební experimenty, ze kterých měl vzejít ideální koncept města, který by zároveň dokázal uspokojit potřeby nadcházející automobilové doby a nabídl levné a bezpečné bydlení. Prvním projektem byl Sunnyside v New Yorku a druhým Radburn v New Jersey. Města byla vybudována na nápadu sociologa Clarence Perryho (1872–1944), který vymyslel tzv. Neighbourhood unit, tedy blok domů, který obsahuje zázemí od škol a hřišť až po obchody v pěší docházkové vzdálenosti čtvrt míle pro okolní obyvatele neschopné každodenního cestování do centra města (ženy v domácnosti a děti). Další novinkou bylo rozvržení dopravního systému tak, aby centry rezidenčních bloků neprocházely žádné hlavní silnice a pěší je nemuseli křížovat. Místo toho je zde mezi bloky vymyšlen systém slepých cest pro pěší a cyklisty, které se spojují na hlavní cestě, po které mohou pěšky projít celou čtvrtí. Principy těchto plánů byly později často napodobovány a kopírovány,⁸³ ovšem nebyly realizovatelné v rámci regionálních plánů, které si Asociace předsevzala zpracovat a které, jak se ukázalo, nesplňovaly cíle, které si AARP stanovila.⁸⁴ Stěžejním projektem doby byl první regionální plán New Yorku z roku 1929 (práce na regionálním výzkumu začaly již roku 1923), který na rozdíl od evropských poměrů, kde zpracování plánů a následnou realizaci zadávaly státní instituce, byl výsledkem činnosti soukromé instituce Russell Sage Foundation. Tato nadace oslovila britského urbanistu Thomase Adamse (1871–1940), aby zahájil regionální výzkum a zpracoval plán pro území pěti tisíc kilometrů čtverečních s celkovou populací kolem 9 milionů. Do svého týmu přizval právě členy RPAA – Mumforda, Chase a Steina, pro které byla jedinou variantou, jak ulevit přelidněnému městu, jeho rozsáhlá přestavba. Prostředkem měla být decentralizace obyvatelstva do nově založených zahradních měst typu Radburn a rovnoměrný rozptyl obyvatel do celého regionu. Ovšem Adams byl spíše obchodník zaměřený na ekonomický přínos a věřil, že forma newyorského regionu je již fixně daná a nelze ji měnit, proto se v plánu soustředil jen na mírná opatření pro ekonomickou regulaci trhu a nové rozvržení dopravního systému – stavbu dálnic, mostů, tunelů atd. Usiloval vlastně o reorganizaci ne o decentralizaci.

---

⁸³ Koncept neighbourhood unit byl používán při plánování nových měst celá padesátá. Od šedesátých do osmdesátých let ustoupil zájem od tohoto systém do pozadí. Znovuobnovení zájmu přišlo v devadesátých letech a pokračuje do dnes s nově založeným hnutím New Urbanism (Nový Urbanismus). Více k tomuto tématu in: BRODY 2009, dostupné na:

https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14704/Brody_Jason.pdf?sequence=2, vyhledáno 18. 12. 2012.

⁸⁴ HALL 1988, 127

Plán publikovaný v roce 1929 tak kromě vylepšeného dopravního systému nepřinášel prakticky nic z cílu AARP, která vyjádřila obrovské zklamání nad výsledkem plánu. Tento plán společně s regionálním plánem Philadelphie, Los Angeles a Westchesteru⁸⁵ a teoretickými myšlenkami RPAA a plánem Radburnu byly prezentovány na berlínské výstavbě stavby měst v roce 1931, o které zevrubně pojednává ve svém článku náš urbanista Alois Mikuškovic.⁸⁶

O čtyři roky později se však naskytla šance na uskutečnění některých částí programu RPAA za podpory amerického prezidenta Franklin Delano Roosevelta. Ten během Velké hospodářské krize zavedl sérii ekonomických a sociálních opatření tzv. New Deal (Nový Úděl) s cílem podpořit a ozdravit státní ekonomiku. Jedním z bodů vycházejících ryze z programu RPAA bylo přestěhování průmyslu velkoměst do menších center a tím pádem masový návrat lidí na venkov, kde je chtěl vybavit domem, několika kilometrů čtverečních půdy a náradím tak, aby byly schopní samostatné existence v minimální závislosti na městu, naopak blíže přírodě a hlavním zásobám potravin. K provedení svého záměru vytvořil *Národní plánovací radu*, která měla připravovat podklady na teoretické bázi. Provedením plánu byla pověřena *Národní plánovací kancelář* a regionální plánování se tak stalo jedním ze základů reformy bydlení v rámci opatření New Deal.⁸⁷

Protiváhou množství sebraných informací na papíře se stala takřka jediná hmatatelná realizace plánu regionu podél řeky Tennessee v délce asi 650 km, který byl zvláště zasažen hospodářskou krizí a ve své době patřil k jednomu z nejchudších regionů Ameriky. Projekt Tennessee Valley Authority (zkráceně TVA) byl opět založen na radikálních názorech RPAA o zpomalení a zastavení vylidňování venkova tím, že se sem přesunou některé průmyslové závody z center měst, zemědělství se mělo za státní pomoci reorganizovat a města se měla rozrůst o zdravotnické a vzdělávací služby. Z výše zmíněných požadavků bylo v praxi zřízeno jen minimum. Do komise, která projekt vedla, nebyl vybrán nikdo ze členů RPAA. Místo nich byli do čela dosazeni ekonomové a energetičtí experti, jejichž cílem bylo vykořistit údolní zdroje a zvýšit výnosnost kraje na maximum, ovšem bez ohledu na tamní obyvatelstvo. Z regionu se tak stalo obrovské industriálně-urbánní zázemí pro produkci energie z nově postavených přehrad a elektráren, které už v roce 1944 byly druhým největším

---

⁸⁵ MIKUŠKOVIC 1931–1932a, 23

⁸⁶ MIKUŠKOVIC 1931–1932a, 22–29

⁸⁷ HALL 1988, 162

výrobcem energie v USA. Paradoxně to byla snaha vyhovět poptávce nedaleké plutoniové továrny, která později vyrobila první atomovou bombu.⁸⁸ I přesto, že bylo v USA z hlediska požadavků RPAA realizováno jen několik ojedinělých děl, organizovanost regionálního plánování, jeho začlenění do oficiálního stavebního programu státu a rozsah realizace TVA byly jak ve světě, tak i v Československu obdivovány už ve třicátých a čtyřicátých letech. Dokladem je množství článků dokumentujících průběh stavby měst v USA a přinášejících obsáhlé stati o amerických stavebních podnicích jako byla TVA.⁸⁹

3.3. Rozmach regionální plánování v Anglii

Historie je plná paradoxů, proto se nelze divit, že myšlenky RPAA nedopadly na úrodnou půdu v rodné Americe, ale v Anglii, kde se realizoval největší počín regionálního plánování čtyřicátý let – Velký Londýn. Jeho vytvoření předcházela zpráva Barlowovy komise z roku 1940, která byla základem celého poválečného plánování ve Velké Británii. Předseda komise Sir Anderson Montague-Barlow (1868–1951) dostal za úkol zmapovat příčiny geografického rozdělení průmyslu a obyvatelstva a určit faktory, které je vytvářejí. Dále měl zhodnotit sociální, ekonomické a strategické klady a zápory jejich přílišné koncentrace do velkých center a konečně navrhnout nápravu těchto oblastí tak, aby z ní těžil celý stát. Důvodem ke zpracování zprávy byl fakt, že si anglická vláda začala uvědomovat zrychlený vývoj některých oblastí Anglie, čímž tyto oblasti dosahovaly ekonomicky vyšších výsledků, což mělo za následek z kvalitnění sociálního prostředí jejich obyvatel. Naopak některé regiony upadaly a chudly, což vedlo k vylidňování a sociální nespokojenosti. Barlowova zpráva upozornila na několik zásadních věcí. Zaprvé to byla skutečnost, že problém regionů souvisí s fyzickým růstem velkých konurbací. Zadruhé na fakt, že na rozdíl od průmyslu 19. století, jehož existence byla založena na umístění v blízkosti přírodních zdrojů, průmysl 20. století už nemá taková omezení. S rozvojem techniky a dopravy se stal nezávislým na poloze. Co nejvíce se přiblížil ke svému trhu, tedy velkoměstu. S tím souvisela i větší poptávka po specializovaných pracovnících, kterou také nabízelo jen velkoměsto. Zatřetí byly

---

⁸⁸ HALL 1988, 163

⁸⁹ HAVLÍČEK 1946, 25–31

zdokumentovány nevýhody koncentrace průmyslu a obyvatelstva ve městech – jmenovitě dopravní problémy, přelidnění, zdravotní problémy, prodlužování cest do práce a zvyšování cen za pozemky a domy.⁹⁰ Komise, jejímž členem byl i urbanista Abercrombie, na závěr doporučila, aby sám stát napříště plánovitě řídil rozmístění průmyslu, nových měst a zemědělských a zelených zón.

Závěry komise vedly anglickou vládu ke zřízení dalších komisí, které měly za úkol další studium výše zmíněných nešvarů projevujících se v tehdejší Londýně. Na základě jejich doporučení bylo následně vydáno několika zákonů (v angličtině pod názvem Act),⁹¹ které měly dané problémy řešit. Tím bylo pověřeno nově vytvořené Ministerstvo pro plánování měst a venkova (Ministry for Town and Country Planning) se zákonodárnou pravomocí a pro výkonnou pravomoc bylo zřízeno celkem 132 regionálních výkonných sborů (Executive Joint Committees), které vypracovávaly a prováděly regionální plány.⁹² Anglie tím dala jako první země základ k národnímu a regionálnímu plánování v takovém měřítku na státní bázi a stala se hlavním inspiračním zdrojem pro další země snažící se prosadit uzákonění regionálního a územního plánování.

Na tomto podkladu vyrostl Plán Velkého Londýna z roku 1944 [3] od urbanisty Patricka Abercrombieho, který byl ve své podstatě plánem celého londýnského regionu a jeho okolí – území o 6700 kilometrů čtverečních. Hlavním požadavkem plánu bylo najít způsob, jak provést masivní decentralizaci obyvatelstva z přelidněného centra. Podle studií mělo být přesídleno až milion lidí – 600 tisíc do londýnského regionu, 400 tisíc do dalších okolních regionů. Za využití Howardových myšlenek navrhl Abercrombie kolem stávajícího města prstenec nových satelitních měst ve vzdálenosti mezi 20 a 40 km a připravil plány na rozšíření měst stávajících, do kterých mohli být obyvatelé přesídleni. Aby předešel problému nekoordinovaného rozrůstání Londýna na periferii, vyznačil kolem města nezastavitelný pás zeleně o průměru až patnáct kilometrů, který měl zároveň posloužit jako rekreační zázemí Londýňanů.⁹³ V druhé polovině čtyřicátých let a na začátku padesátých let bylo v tomto regionu podle

---

⁹⁰ HALL 1975, 95–97

⁹¹ Zákony byly následující: Zákon o rozmístění průmyslu (The Distribution of Industry Act 1945), Zákon o nových městech (The New Towns Act 1946), Zákon o městském a územním plánování (Town and Country Planning Act 1947), Zákon o národních parcích a přístupu k přírodě (The National Parks and Access to the Countryside Act 1949) a další.

⁹² HRUŠKA 1937–1938, 142

⁹³ HRUŠKA 1977, 44

Abercrombieho plánu postaveno celkem osm nových měst⁹⁴ napomáhající decentralizaci, které se propojily s Londýnem systémem železničních tratí. Města se měla stát samostatnými jednotkami s vlastním průmyslovým a zemědělským zázemím a občanskou vybaveností. Vyhotovení plánu v takovém měřítku bylo ve své době považováno za výjimečný počín. Spolupracovala na něm kromě Abercrombieho i řada odborníků z různých oblastí. Sám Abercrombie o plánu prohlásil: „*Oblast je tak obrovská, osídlení tak velké, vztahy tak složité, stávající podmínky tak zavazující, že žádný technik jednotlivec nemůže se nikdy domýšlet, že by sám obsáhl potřebné vědomosti a zkušenosti.*“⁹⁵ V samotné Anglii byl plán jeho analytiky E. C. Kentem a F. J. Samuelym označen za: „*nejmodernější všeobecnou knihu o stavbě města a krajinném plánování.*“⁹⁶ Je obdivuhodné, že byl takto obsáhlý plán v podmínkách poválečné Anglie skutečně proveden.

V padesátých a na počátku šedesátých let se ukázalo, že toto řešení plně neuspokojilo předsevzaté cíle. Nová města se nestala soběstačnými jednotkami nezávislými na Londýnu, ale ani londýnskými satelity kvůli své velké vzdálenosti dojíždění. Navíc byla schopna pojmout jen přibližně polovinu předpokládaného počtu obyvatel z Londýna. I přes prvotní rozčarování se města postupem času rozrostla a nabyla větší nezávislosti na Londýnu. Dnes dohromady města pojímají skoro milion obyvatel a Peter Hall, současný prezident Town and Country Planning Association, je považuje za „*dobrá místa k práci a žití.*“⁹⁷

Velká Británie se svými zákony a londýnským stavebním podnikem uznala jako jeden z prvních států nutnost promyšleného plánování celých regionů a jeho kladného dopadu na státní ekonomiku a sociální prostředí obyvatel. Městské a územní (regionální/státní) plánování, řízené stejně nazvaným ministerstvem, se stalo základem pro jakýkoliv stavební vývoj, po jehož stopách se vydaly další evropské země. Výjimkou nebylo ani Československo, které se zájmem sledovalo dění v Anglii na poli urbanismu už od dvacátých let, od staveb prvních zahradních měst,⁹⁸ až po konec čtyřicátých let, kdy byly přinášeny zprávy o plánech a soutěžích na decentralizaci Londýna a o regionálním plánování anglických oblastí.⁹⁹

---

⁹⁴ Stevenage, Harlow, Welwyn, Hatfield, Basildon, Crawley, Bracknell a Hemel Hempstead.

⁹⁵ SKŘIVAN 1947, 115–116

⁹⁶ IBIDEM, 116

⁹⁷ HALL 1988, 135

⁹⁸ UNWIN 1922–1923; STARÝ 1924–1925, 194–203; KITRICH 1929, 1–2

⁹⁹ ŠULA 1935, 145–152; HRUŠKA 1937–1938, 142–143; SKŘIVAN 1947, 104–130; PENN 1947, 85–90; KREJCAR 1947, 85–90

3.4. Regionální plánování v SSSR

Z hlediska problematiky regionálního plánování je nutné začít sledovat vývoj aktivit na poli urbanismu také v SSSR, a to již od prvních let po bolševickém převratu, kdy měla na stavbu měst největší vliv snaha o nové uspořádání společnosti na socialistické platformě, až do začátku třicátých let, kdy dochází k postupné změně názorů a koncepcí obracejících se k tradicionalismu, monumentalitě a historismům. Úsilí řešit problém měst se odrazilo už v předrevoluční době a může být doloženo brzkou recepcí Howardových myšlenek zahradních měst, z nichž vycházely první sovětské městské plány. Howardova kniha v Rusku vyšla roku 1911 a v témže roce byla založena i ruská Společnost zahradních měst.¹⁰⁰ Podle Hrůzy měla být ruská zahradní města prostředkem „*další nezbytné decentralizace městského obyvatelstva, souvisejících s vytvářením nových průmyslových center a přemísťováním továren z měst do blízkosti zdrojů surovin, což vyvolává potřebu dobře vybavených sídlišť mimo nynější města.*“¹⁰¹ Zároveň měla posloužit snaze vyrovnat rozdíly mezi městem a venkovem, jelikož dle Howardovy definice je zahradní město vlastně spojením kladných vlastností obou těchto druhů osídlení. Už v porevolučních podmínkách roku 1919 vznikl projekt na soustavu satelitních sídlišť kolem Moskvy budovaných jako zahradní města, dokonce o dva roky dříve vypsaná soutěž na přestavbu Petrohradu také počítala se zahradním řešením.

Vrcholem projektů dvacátých let byla urbanistická koncepce “Velké Moskvy“ Sergeje Šestakova (1865–1930), podle níž mělo být celé město řešeno jako soustava pěti základních funkčních zón – kompaktního centra, parkově-průmyslové zóny se čtyřmi sektory, zóny lesních parků se soustavou satelitních měst, izolační zeleně a dopravního okruhu. Důležitým faktem je velikost řešeného území a to 100 tisíc kilometrů čtverečních, tedy velikost celého moskevského regionu zahrnujícího tehdy kolem dvou milionů obyvatel a soustavu předpokládající 26 zahradních satelitů.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Jsou však známy i návrhy zahradních satelitů, které se datují do konce 19. století. Za první návrh tohoto druhu je pokládán Salmanovičův návrh satelitů kolem Petrohradu z roku 1897 nebo Lebeděvův návrh na soustavu zahradních měst pro Sibiř z let 1894-1895. Více k tomuto v knize KROHA/HRŮZA 1973, 114.

¹⁰¹ HRŮZA 1965, 176

¹⁰² KROHA/HRŮZA 1973, 115

S řešením městských celků souvisí i sovětský zájem o řešení větších územních celků- regionů (rajónů). Kolem roku 1925 má za sebou SSSR první pokusy o zpracování regionálních plánů. Pod vedením Alexandra Ivanického byl zpracován plán Ašperonského poloostrova včetně města Baku o rozloze 1500 km². Moisej Ginsburg (1892–1946) vypracoval regionální plán jižního Krymu. Zpracování plánů celých oblastí úzce souviselo i s hospodářským vývojem SSSR a jeho snahou o maximální ekonomizaci průmyslu, zemědělství a osídlení. Plánovitost výstavby byla vlastně předzvěstí budoucího národohospodářského plánování, které bylo jako základ konceptu plánování i jedním z požadavků československých urbanistů. Podporu našla snaha o plánování velkých územních celků v SSSR v roce 1929, kdy byla vyhlášena první pětiletka obsahující mimo jiné úkoly přestavby měst, výstavby nových měst a celých průmyslových center a oblastí, konkrétně to byla výstavba nových měst do velikosti až 200 000 obyvatel. Za tímto účelem byl zřízen Státní ústav pro projektování měst (Giprogor). V rámci řešení těchto úkolů však přirozeně vyvstala otázka půdorysu a vzhledu nových měst a podle jakých zásad se mají řešit. To dalo podnět k množství diskuzí a referátů z nich nakonec kromě již tradičních zastánců zmiňovaného zahradního města vykryštovaly dva krajní tábory – tzv. urbanisté a proti nim desurbanisté. Zjednodušeně můžeme říct, že za urbanisty byli považováni ti teoretici, kteří hájili zachování měst, jakožto jedinou možnou formu budoucího osídlení, ovšem upřednostňovali města střední velikost pro 40–60 tisíc obyvatel. Hrůza shrnuje jejich snahy tak, že jim šlo o postupnou „*decentralizaci dnešních velkých měst, kterou je možno si představit jako plánovité vytváření nových socialistických sídlišť ve vzdálenosti 30–50 (km od hl. města), kde se také budou stavět všechny nové závody, které v současné době navazují na velká města.*“¹⁰³ Součástí sovětské teorie byla i koncepce kolektivních domů (komun), která předpokládala zespolečnění všech procesů života a bydlení. Z příkladů urbanistických projektů můžeme uvést návrh Stalingradu od Alexandra a Leonida Vesninů z roku 1930 nebo město Autostroj z roku 1929 řešený triem Krutikov, Lavrov a Popov.¹⁰⁴ V těchto návrzích převládá celková komplexnost a sevřenost daná charakterem jednotlivých obytných komun. Ty disponují celkovým vybavením, průmyslem a rekreací, které se v rámci regionu několikrát opakují a tvoří základ osídlení.

---

¹⁰³ HRŮZA 1965, 181

¹⁰⁴ KROHA/HRŮZA 1973, 120

Opačný tábor tvořili stoupenci desurbanizace, kteří ve městě viděli kapitalistický přežitek, který s koncem kapitalismu a nástupem nové společnosti není již potřebný a má zahynout. V projektech navrhovali typ osídlení, který se měl rovnoměrně rozplynout podél dopravních spojů a silnic s maximální vzdáleností mezi domy v lineární sídelní formu. Architekt Moisej Ginsburg si nové lineární osídlení představoval v dlouhých pásech rozdělených do zón podle jejich funkcí na dopravní tepny, zelený pás, vlastní obytnou zónu, dětskou a kulturní zónu, parky a zemědělské plochy. Aplikaci lineárního města desurbanistů vidíme například v projektu na Zelené město právě od Ginsburga, tedy území 30 kilometrů od Moskvy, které se mělo stát rekreační oblastí. Celé území řešil jako soustavu silnic, podél kterých se táhl nepřerušovaný pás dvoupodlažních staveb. Vrcholem těchto snah je návrh na řešení města Magnitogorsk z roku 1930, pro který kolektiv autorů navrhnul výstavbu 200 km dlouhých pásů kolem osmi komunikací. Ginsburg se zabýval, jak již bylo zmíněno, i plánováním celých regionů, například jižního břehu Krymu nebo Ufimské průmyslové oblasti, ve kterých k navrhování měst využíval právě koncepci lineárního města.¹⁰⁵

Kromě již zmíněných plánů, byly na počátku třicátých let v SSSR plánovány i další oblasti - Ural, Doněcká uhelná pánev, Kuzněck nebo Gorgij. Ke všem těmto urbanistickým koncepcím byly vyhlašovány soutěže s desítkami soutěžních návrhů a studií, z nichž se většina prokazovala extrémními koncepcemi a nereálnými a nerealizovatelnými plány. Přesto byla nakonec mnohá z měst, nejčastěji v souvztažnosti s průmyslovou zónou, realizována. Jejich vzhled se u většiny omezil na řádkové schéma zastavění opakující jednostranně orientované typizované obytné domy.¹⁰⁶ Příkladem z této doby může být Magnitogorsk s železářským průmyslem, Kuzněck s hutním průmyslem nebo Komsomolsk.

V roce 1932 získalo v SSSR regionální plánování i zákonný podklad, který postup při tvorbě plánů dělil do 3 etap: 1) stanovení stávajících přírodních podmínek a technických poměrů dané oblasti – sbírání podkladů 2) kritické zpracování sebraných materiálů 3) samotný plán zabývající se rozdělením průmyslu, osídlení, dopravních ploch, rekreačních ploch, zemědělských ploch a infrastrukturou. To vše se mělo dít na podkladu celkového státního regionálního plánu (národohospodářského).¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ HRŮZA 1965, 187–188

¹⁰⁶ HRŮZA 1977, 156

¹⁰⁷ SEMRÁD / SKŘIVAN: 1934, 117–118

Kapitola by nebyla kompletní, pokud by nebyla konečně zmíněna teorie pásového města, tedy další teorie vedle lineárního a zahradního města. Jejím autorem je Nikolaj Alexandrovič Miljutin (1889–1942), který jí podává a vysvětluje ve své knize, u nás vydané pod názvem Socgorod.¹⁰⁸ Miljutin se inspiroval organizací průmyslové výroby a vytvořil dispozici předpokládající paralelně umístěná pásma v tomto pořadí: železniční doprava, výrobní pásmo-průmysl, jeho sklady a nádraží, zelený izolační pás s automobilovou komunikací, obytné pásmo, rekreační pásmo a konečně zemědělská zařízení. Toto rozvržení mělo obyvatelům zajistit co nekratší spojení mezi prací, bydlištěm a rekreací.¹⁰⁹

Sovětský svaz a jeho architektonická a urbanistická avantgarda se stala obrovským inspirátorem. Na přelomu dvacátých a třicátých let zde vznikaly desítky návrhů a koncepcí, pořádaly se stovky diskuzí a vydávalo množství statí, které se šířily dál do Evropy. Jednou z teorií bylo samozřejmě i regionální plánování, které zde vykryštovalo ze dvou protichůdných názorových táborů, ale nešlo cestou nejradikálnějších myšlenek, nýbrž zvolilo střední cestu, realizovanou spíše lineárním typem měst. Kromě samotných sovětských architektů napomáhali k šíření těchto teorií i zahraniční architekti, kteří do SSSR přijížděli. Někteří z nich pracovali dokonce v sovětských výzkumných ústavech. Poučení a nadšení zdejší architekturou a urbanismem, i když v mnoha případech nerealizovanou, se pak vraceli zpět do svých zemí, kde se snažili s novými poznatky vyrovnat a zakomponovat je do svých vlastních teorií. Mezi takovými architekty byl například Le Corbusier, André Lurcat, Mart Stam, Hannes Mayer, Walter Gropius nebo Bruno Taut.¹¹⁰

S živým zájmem byl sledován vývoj v SSSR i na československé scéně. Jedním z prvních autorů, který se sovětskou architekturou a urbanismem zabýval, byl Karel Teige, který od počátku 30. let pravidelně zveřejňoval v československých časopisech o architektuře a urbanismu články na toto téma.¹¹¹ Nadšeně o návštěvě SSSR a sovětské architektuře referoval i Josef Gočár, Jiří Voženílek, Oldřich Starý nebo Jiří Kroha, jenž se stal předsedou Svazu socialistických architektů, který vznikl v roce 1933 a který své poznatky o nutnosti přetváření celých sídelních soustav promítl i do své činnosti vysokoškolského profesora, a to v přednáškách *Teorie regionálního plánování s ohledem na nové utváření měst a městských aglomerací*. Překlad Miljutinovy knihy

---

¹⁰⁸ MILJUTIN 1931

¹⁰⁹ HRŮZA 2007, 288

¹¹⁰ TEIGE 1931–1932, 62

¹¹¹ TEIGE 1931, 113–131; TEIGE 1931–1932, 62–64

Socgorod u nás vyšel v roce 1933. Společně s Anglií tak Sovětský svaz představoval hlavní inspirační zdroj a autoritu pro urbanismus u nás. Bylo k němu vzhlíženo jako k pokrokové zemi neomezených možností a projektů nebývalých měřítek, zemi, kde bylo regionální plánování legitimizováno vládou, a tak se mohlo se státní mocí a podporou v zádech přejít od teorií ke konkrétním plánům.

3.5. Regionální plánování v dalších evropských zemích

Regionální plánování se rozvíjelo zhruba od dvacátých let 20. století i v dalších evropských zemích, jejichž města a krajina byly poznamenány rychlou industrializací 19. století. Na rozdíl od silně průmyslové Velké Británie, kde se většina lidí koncentrovala do jednoho velkoměsta a jeho okolí, převládá u obyvatel pevninské části Evropy spíše život v menších městech a vesnicích, které se shlukují do těsné blízkosti a dávají vzniknout aglomeracím. Výjimku samozřejmě tvoří některá hlavní města jako Paříž nebo Berlín, která se počtem obyvatel a vysokou hustotou průmyslu blížila právě Londýnu.

Dynamický a bezplánovitý růst velkých aglomerací průmyslových oblastí, kde se koncentrovalo příchozí obyvatelstvo původně pracující v zemědělství, s sebou přinášel známé problémy přelidnění, vysokých cen pozemků, špatných životních podmínek a znečištění vzduchu, půdy a vody. Ve snaze korigovat nekontrolovaný růst některých oblastí a zabránit ekonomickému úpadku některé evropské země usilovaly o vytvoření jasného plánu korespondujícího se státní politikou, nikoliv v měřítku města, ale celého regionu. Předpokládaly, že pokud se bude brát v úvahu celý region se svým přírodním bohatstvím a celou sídlení soustavou, šlo by snáze řešit vylidňování, například zakládáním průmyslových oblastí, které jsou v oblasti žádány, popřípadě přesunem průmyslu. Jinou možností bylo rušení průmyslu a kultivace půdy pro zemědělskou potřebu nebo napojení stávající menších sídel s velkou nezaměstnaností na větší centra poptávky pomocí nové infrastruktury.

Snaha o regionální řešení celé oblasti může být dokumentována na příkladu německého Porúří, tedy industriální oblasti založené na těžbě uhlí o rozloze asi 4500 kilometrů čtverečních s více než pěti miliony obyvatel. Oblast byla bezprostředně ohrožována znečištěním kvůli masivní těžbě, nedostatkem zelených ploch a hrozbou, že

se díky vysoké koncentraci obyvatel samostatná města spojí v jedno velkoměsto.¹¹²

Díky přesvědčení, že jen společným postupem může být tento problém rozřešen, vznikl na konci druhé světové války efektivní výkonný orgán zvaný Osídlovací svaz uhelného okresu ruhrského (Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk),¹¹³ jehož činnosti byl dán zákonný podklad roku 1920.¹¹⁴ Svaz spojoval 20 měst a krajů a jeho hlavním orgánem bylo svazové shromáždění čítající 172 poslanců volených z městských a krajových zástupců.¹¹⁵ Pomocí vypracovaného regionálního plánu [4] svaz vyčlenil 37% území jako plochy zelené a nezastavitelné, přičemž část těchto ploch se nacházela kolem stávajících měst a bránila tak jejich dalšímu rozšiřování tak, aby si zachovaly vlastní samostatnost. Dále svaz podporoval rekultivaci těžbou zdevastované krajiny a jako jediné možné plochy pro budoucí rozšiřování průmysl vyčlenil severní části regionu s nalezišti uhlí. V neposlední radě podporoval i meziměstskou dopravu navržením rychlodráhy, stejně tak se snažil o napojení stávajících silnic na mezinárodní síť. Plánem ruhrského regionu se „*Německo dostalo do první řady států, kde regionální plánování docílilo značných úspěchů díky skvělé organizaci, pochopení obyvatelstva a také státu.*“¹¹⁶

Paralelou může být regionální plán aglomerace Randstad, seskupení čtyř největších měst Holandska: Amsterdamu, Rotterdamu, Utrechtu a Haagu, na ploše přibližně 8300 kilometrů čtverečních, která patří mezi největší v Evropě. Díky úspěšně provedenému regionálnímu plánu, který byl poprvé vypracován po druhé světové válce, aby napomohl rekonstrukci zničených měst a území, je i při obrovské hustotě obyvatel aglomerace funkční a prosperující. Klíčem úspěchu je skutečnost, že každé město plní jinou specializovanou funkci. Vláda je soustředěna v Haagu, obchod v Rotterdamu, kultura a nakupování v Amsterdamu.¹¹⁷ Zároveň byly plánem určeny nezastavitelné plochy mezi městy, opět, aby si každé zachovalo svou individualitu. Pro další rozšiřování města, se vybraly pozemky podél již funkční infrastruktury.

Francie představuje další typický příklad negativního dopadu industrializace, jak na úrovni státního plánování projevujícího se strmou propastí mezi životními a ekonomickými podmínkami měst a vesnic, tak i regionálního plánování samotného pařížského regionu, který po válce čítal až osm miliónů obyvatel. Na státní úrovni se

---

¹¹² VANĚČEK 1927, 14

¹¹³ Tento svaz funguje pod názvem Ruhrská regionální asociace dodnes.

¹¹⁴ MIKUŠKOVIC 1933, 24

¹¹⁵ VANĚČEK 1927, 15

¹¹⁶ MIKUŠKOVIC 1931–1932a, 27

¹¹⁷ HALL 1975, 237

pokusil o nápravu geograf Jean-François Gravier (1915–2005), který se ve své knize *Paříž a francouzská poušť*¹¹⁸ argumentoval tím, že zaostalost některých regionů nemá na svědomí působení ekonomiky, ale nedostatek nových technologií. Pokud by se plošně zavedla elektrická energie a dopravní infrastruktura, regiony by se rozvíjely. Reakcí na tuto tezi bylo spuštění vládního programu založeného na smíšené ekonomice, kdy polovina investic pocházela od státu a polovina pramenila ze soukromých zdrojů. Krátce po spuštění programu si ekonomové začali uvědomovat důležitost regionálních plánů pro správnou distribuci investic. Za tímto účelem byl v roce 1955 zřízen plánovací výbor s regionálními pravomocemi a země rozdělena do 21 plánovacích regionů, které byly podle aktuální situace financovány.

Nejdůležitějším regionem byla Paříž a její okolí, na jehož plán se vypisovalo v průběhu 20. století několik soutěží. Z hlediska regionálního plánování je důležitá soutěž z roku 1919, kdy jeden z návrhů řešil problém přelidněné Paříže vybudováním asi sta satelitních měst kolem železniční dráhy s průměrnou kapacitou 30.000 obyvatel. Návrh však nebyl dále propracováván a využit při regulaci růstu Paříže. Druhý návrh podávající plán celého pařížského regionu v okruhu 35 km od centra představil urbanista Henri Prost, také se ovšem nijak neuplatnil v praxi.¹¹⁹ Další varianty řešící celý region na základě stavby satelitních měst pochází až z roku 1960.

Ani Švýcarsko nezůstalo pozadu v přijímání regionálního plánování. Rodí se zde však za trochu jiných okolností, než v ostatních evropských zemích. Jelikož i po industrializaci žádné švýcarské město nepřesáhlo víc než půl milionu obyvatel, nebyla zde akutní potřeba řešit problém velkoměsta. Stavba měst a jejich okolí byla považována za dostačující a dobře prosazenou na státní úrovni. Švýcarská pozornost se proto obrátila k problému vylidňování chudších venkovských krajů a ochrany venkova. Úlohou státního a regionálního plánování má být „(...)zajistit lepší hospodaření s půdou, zařídit organické osídlení a dopravu i lepší využití přírodního bohatství všeho druhu. Z chaosu nutno vytvořit řád. Plány mají poskytnout v první řadě přehled situace, vhodné pro veřejné i soukromé investice všeho druhu.“¹²⁰ Tato tendence v rámci regionálního plánování má souvislost s hnutím regionalismu, které se od třicátých let stává jedním z důležitých témat na poli architektury a urbanismu.

---

¹¹⁸ GRAVIER 1947

¹¹⁹ HRŮZA 1965, 219

¹²⁰ ŘÍHA 1938, 152

Regionální plány byly řešeny i v rámci dalších zemí, například v Itálii, kde se jimi vláda snažila napravit propastný rozdíl mezi bohatým průmyslovým severem a chudým zemědělským jihem, stejně tak jako řešit osídlení milánsko-turínské oblasti. Skandinávské země také převzaly program regionálního plánování ve snaze korigovat růst svých hlavních měst a jejich okolí.

V této kapitole jsem se snažila představit zrod a vývoj regionálního plánování jen ve vybraných evropských zemích a ve Spojených státech amerických. Ať už na státní bázi nebo jen na základě profesních spolků a organizací či soukromé iniciativy vznikaly ve všech těchto zemích regionální teorie a plány, které se mnohdy velmi lišily. Tato odlišnost byla daná historickým pozadím, ekonomickou situací, stupněm rozvoje a velikostí země. Dříve či později však všechny výše jmenované země dospěly ke společnému poznání, že regionální plánování je nejen nezbytnou součástí urbanismu, ale mělo by dokonce být jeho cílem. Alois Mikuškovice to předznamenal v rekapitulaci berlínské výstavy stavby měst z roku 1931, kterou navštívil a takto shrnuje její expozici: *„Lze tedy jen s radostí konstatovati, že regionální a státní řešení, jehož konečným cílem je uspořádání jednotlivých složek lidské činnosti, byl expozicemi zemí, v nichž má svůj původ, akcentován tou měrou, jaké zasluhuje. Že opravdu mnohé problémy a nesnáze budou potřebovati účast širokých vrstev (...) bylo vidět v oddělení regionálních plánů, tedy tam, kde urbanismus má nalézt oporu a vyvrcholení.“*¹²¹

O dva roky později v roce 1933 se regionálnímu plánování dostalo oficiálního mezinárodního uznání, když se stalo jedním ze stěžejních zásad moderního urbanismu formulovaného na konferenci CIAM ve vlivném dokumentu Athénská charta. V oddíle Město a jeho regiony charta uvádí: *„Město je pouze součástí ekonomického, sociálního a politického celku – regionu. Město je nutno zkoumat v souvislosti s jeho zájmovým územím, které ovlivňuje. Regionální plán musí nahradit pouhé plány měst, přičemž vymezení aglomerace je funkcí dosahu ekonomického vlivu města.“*¹²² Vzhledem k dobovým problémům, které se objevovaly bez výjimky ve všech uvedených zemích, byla formulována náplň regionálních plánů. Tou se mělo stát vyřešení problematiky bydlení, práce, rekreace, dopravy a historického dědictví měst. V dalších kapitolách zaměřených na Československo si ukážeme, že ani naše země nebyla výjimkou. Naopak. Prostřednictvím zahraniční inspirace přijala teorii regionálního plánování a přizpůsobila jí svým vlastním potřebám.

---

¹²¹ MIKUŠKOVIC 1931–1932a, 22 a 27

¹²² HRŮZA 2002, 41 a 47

4. Nástin vývoje urbanismu a územního plánování v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech

Pro pochopení zrodu regionálního plánování v Československu, který byl na jedné straně motivován přílivem informací a teorií ze zahraničí prostřednictvím publikací a kongresů, je na druhé straně nutné zmapovat i situaci na československé urbanistické scéně. Ta prošla od svého vzniku několika teoretickými i praktickými fázemi. Po roce 1918 byly jasné snahy po budování reprezentativních měst hodných nové republiky v klasickém monumentálním duchu. Tehdejší mladí architekti a urbanisté si ovšem uvědomovali neaktuálnost a nepoužitelnost monumentálního slohu pro všechny typy stavebních akcí a snažili se o nalezené moderního současného slohu. Tím se měl stát funkcionalismus a jeho dogmata o domě-stroji. V rámci moderního urbanismu přinesl funkcionalismus požadavek na stavbu hygienických městských bloků pomocí pravidelné řádkové zástavby. Pod vlivem vědeckého křídla funkcionalistů se při navrhování postupovalo podobně jako při řešení schématu provozu továrny, tedy zcela analyticky a technicky. Byly vyloučeny veškeré psychologické funkce a estetické působení na člověka. Proto nastal od druhé poloviny třicátých let další myšlenkový obrat, který je možné spatřit v sebekritickém zkoumání dosažených výsledků funkcionalistických architektů a plánovačů, kteří i přes množství utopických vizí a projektů, nebyli s to vyřešit akutní urbanistické nešvary (zejména bytovou otázku a dopravní situaci) a nalézt vhodný typ osídlení. Tato sebereflexe vyvrcholila v druhém roce války obsáhlou retrospektivní výstavou s názvem *Za novou architekturu*.

Výběr děl v rámci výstavy nastínil touhu po poválečném směřování architektury a urbanismu a představil několik témat, o které se měli do budoucna českoslovenští architekti a urbanisté zabývat. První téma se mělo vydat národní cestou, tedy obrácením se k českým kořenům, navázáním vztahu s minulostí a vzestup hnutí regionalismu. Ten oživil vlnu zájmu a péče o hospodářský, technický a kulturní život kraje (regionu) vyznačujícího se jednotnými znaky a potřebami. Termínem regionalismus byla v této době označována i architektonická snaha o zkoumání lidového stavitelství a formy českých vesnic a nalezení ideální lokální stavební formy.¹²³

Dalším nosným tématem, které mělo být v poválečné době rozvíjeno, byl zájem o českou krajinu a přírodu a ozdravení přetechnizovaných měst směřující ke snaze

---

¹²³ MACHOŇ/SUCHARDA 1941, 32

plánovat celý životní prostor člověka. Tato tendence chtěla najít aplikaci v teorii krajinného plánování.

Poslední téma určovaly vzrůstající sociální ideje, zejména v souvislosti s bytovým problémem. Tato tendence rozvíjející se v Československu už od dvacátých let, byla justifikovaná hospodářskou krizí a jejími dopady na společnost a posílená vlivy proudícími ze sovětského Ruska.

Stavební klid, který přinesla válka, využili architekti a urbanisté k hlubšímu propracování těchto teoretických myšlenek tak, aby byli v poválečné době připraveni k praktickým realizacím v rámci nového socialistického společenského uspořádání, které očekávali. Poválečné období od roku 1945 nelze tedy myšlenkově oddělit od válečných let. Konečně mohly vyjít texty a knihy připravované právě v letech okupace. Přerušení myšlenkové kontinuity pak přinesla až léta 1948/1949, kdy se vedení republiky po převratu v únoru 1948 ujala Komunistická strana československá, která v rámci své ideologie vyměnila personální obsazení některých institucí, vysokých škol a časopisů a veškerá svobodná stavební činnost byla svedena pod Stavoprojekt řízený doktrínou socialistického režimu.

Po celá dvacátá, třicátá a čtyřicátá léta měly vliv na vývoj urbanismu a jeho podobu regionálního plánování kromě jednotlivých osobností zejména nově ustavené státní instituce a vysoké školy, které ho vědomě propracovávaly a rozvíjely tak, aby se mohl stát samostatnou disciplínou. V rámci této kapitoly si tyto instituce a jejich vůdčí osobnosti představíme. Zároveň nastíníme urbanistické problémy, se kterými se snažili tehdejší urbanisté vyrovnat.

4.1. Počátky urbanismu a územního plánování v Československu: Vznik prvních institucí

Vznikem Československa roku 1918 a zejména určením Prahy jako hlavního města nového státu se začala psát nová etapa společenského i stavebního vývoje, která měla Prahu proměnit v moderní velkoměsto. Již před válkou byla pocíťována potřeba nového regulačního plánu, který by spojil plány předchozí. Předstupněm tohoto vývoje byl zákon o vytvoření Velké Prahy přijatý v únoru 1920, který nabyl platnosti dva roky poté. Zákon slučoval Prahu s 37 bývalými samosprávnými obcemi v okolí a dal vzniknout městu s celkovým počtem přes 670 tisíc obyvatel, zahrnující území zhruba

48 000 hektarů¹²⁴, které bylo nutno opatřit novým plánem, řešícím aktuální situaci města a jeho budoucí vývoj. Praha se tak stala na další dvě desetiletí hlavním zájmem urbanistů, urbanistických projektů, soutěží a článků nejen kvůli svému prominentnímu postavení mezi městy, ale také pro svou velikost a koncentrovanost. To zapříčinilo, že se zde urbanistické problémy projevovaly zřetelněji a předjímalý budoucí problémy ostatních rostoucích měst, například funkční rozdělení ploch, spekulace se stavebními pozemky, řešení dopravní situace v rámci historického města, otázky památkové péče, problematika nových sídlištních celků v rámci historického města, ale i otázky rekreačního zázemí velkých měst, propojení infrastruktury s okolními obcemi nebo správné rozložení průmyslu. Tyto problémy měly být řešeny vypracováním jednotného zastavovacího a regulačního plánu.

Pro tento úkol byla roku 1920 zřízena Státní regulační komise pro Prahu, vedena devítičlennou komisí odborníků – architektů a inženýrů, kteří byli voleni vládou a ministrem veřejných prací. V komisi se tak vystřídali architekti Josef Sakař, Antonín Balšánek, Antonín Engel, Bohumil Hypšman, Pavel Janák a další, tedy lidé s velkou odbornou i společenskou prestiží, ovšem, s výjimkou Pavla Janáka, spíše konzervativního zaměření. Komise byla vždy stanovena na tříleté funkční období. Již od počátku fungování komise ji provázela diskuze ohledně rozsahu jejích pravomocí, a to zejména o velikosti území, na které se tyto pravomoci vztahují. Byla kritizována, že jde na ruku různým politickým stranám, případně pro nekorektnost některých veřejných soutěží.¹²⁵ I přes tuto kritiku, zastaralé zákonodárství¹²⁶ a nedostatečnou předvídatost,¹²⁷ položila komise základ uvědomělému urbanismu rozvíjejícího se velkoměsta. Vedla také k desítkám podnětných diskuzí a statí,¹²⁸ včetně těch regionálních, požadujících řešení nejen Prahy, ale celého pražského regionu. Podpořit tuto snahu měla Plánovací komise hlavního města Prahy a okolí, která v roce 1939 nahradila a převzala působnosti Státní regulační komise.

Samotný poměrně velkorysý regulační plán Prahy na desetiletí dopředu určil směr urbanistického vývoje Prahy. Vymezil průmyslové a obchodní zóny, zóny pro bydlení, rekreaci a zeleň; stanovil rozměry ulic a náměstí a rozhodl, jakým způsobem budou budovány obytné čtvrti – do bloků se dvorem nebo polootevřených bloků se

---

¹²⁴ HRŮZA 1996, 128–131

¹²⁵ REDAKCE 1922, 82–87

¹²⁶ Za první republiky nebyl vydán nový stavební zákon. Více o tomto například: HRUŠKA 1934–1935a.

¹²⁷ Regulační plán Prahy byl vydán roku 1928, avšak soutěž na dopravní plán města, tehdejší palčivý problém, byla vypsaná až v roce 1930.

¹²⁸ NOVÝ 1971, 28

společnou zahradou. Od třicátých let se od této koncepce upouštělo a přecházelo se k volné řádkové zástavbě. Při tvorbě plánu se komise musela vypořádat s mnoha problémy, počínaje technickými, jelikož Praha nebyla po geografické stránce řádně zdokumentována, přes obtíže geomorfologické – Praha má neobyčejně členitý a kopcovitý terén, až k problémům pozemkové politiky (špatný zákon o pozemkové reformě znesnadňující regulaci cen stavebních pozemků).¹²⁹

Práce Státní regulační komise tedy nebyla vůbec jednoduchá, vezmeme-li v úvahu rozlohu pražské oblasti (139,54 kilometrů čtverečních)¹³⁰ a komplexnost koordinace rozvoje. Pro ulehčení práce byla Praha rozdělena do čtyř sektorů, kdy na každý sektor zvlášť byly mezi lety 1920–1924 vypisovány soutěže, kterých se účastnili tehdejší přední architekti a urbanisté např. Bohumil Hypšman, Antonín Engel, Josip Plečnik, Josef Chochol, Jaromír Krejcar a další. Společnými znaky bylo pojetí městského centra na plochem terénu jako systému uzavřených či polouzavřených bloků, naopak kopcovité okrajové části Prahy byly navrhovány jako zahradní města s rodinnými domy. Tyto koncepce vycházely ze tří známých urbanistických systémů: „*První z nich byl urbanismus wagnerovské moderny, druhým anglické zahradní město, třetím konečně hnutí za tzv. reformu bytovou, které s novým řešením bytů přinášelo i nové koncepce domovního bloku.*“¹³¹ Jako konkrétními stavební příklady může posloužit monumentální klasicistní *Regulační plán Dejvic a Bubeneč* z roku 1922 od Antonína Engela, zahradní město *Ořechovka* budované v letech 1919-1929 podle plánů architektů Jaroslava Vondráka a Jana Šenkýře, *Zastavovací plán Spořilova* od Josefa Barka z roku 1924 a další neméně zdařilé projekty, například *Zahradní město, Hanspaulka, kolonie Ve Stromkách* nebo *vilová čtvrť Barrandov*.¹³²

Kromě Státní regulační komise, časopisů, publikací a různých urbanistických soutěží se na rozvoj urbanismu v Československu podílely i vysoké školy a akademie, které díky silným profesorům s velkým vlivem pro své žáky už od počátku dvacátých let nabízeli výuku urbanismu. V Praze tuto úlohu plnily dva ústavy. Prvním byla Vysoká škola (fakulta) architektury a pozemního stavitelství Českého vysokého učení technického (ČVUT). Mezi významné pedagogy patřil například Antonín Engel, který zde zároveň roku 1925 založil tzv. Ústav stavby měst a přidruženou knihovnu, obsahující urbanistické spisy od předních českých urbanistů například Emanuela

---

¹²⁹ MÖLZER 1925, 81

¹³⁰ IBIDEM, 74

¹³¹ ŠVÁCHA 1994, 165

¹³² HRŮZA 1996, 144

Hrušky, Aloise Mikuškovice, z mladších pak jmenují Jiřího Hruzu. Mikuškovice, původně asistent Antonína Engela v Ústavu architektury, který v roce 1929 přešel právě do Ústavu stavby měst a od roku 1938 převzal vedení ústavu, patří mezi naše nejvýznamnější urbanisty a zastánce teorie regionálního plánování. Jedním z pedagogů byl i inženýr Jaroslav Vaněček, opět významný teoretik v otázkách urbanismu a stavební rada pro hl. m. Prahu, který od druhé poloviny dvacátých let časopisecky publikoval články o krajinném a regionálním plánování. I přes pražské zakotvení úzce spolupracoval s brněnskou Masarykovou Akademií práce, kdy pod její záštitou vydával od roku 1927 časopis *Stavba měst a obcí venkovských*.

Druhou institucí, která byla důležitá pro vývoj urbanismu v Československu, byla Akademie výtvarného umění (AVU) a její škola architektury. Zde po významném Janu Kotěrovi přijal roce 1924 profesuru a dokončil pavilón školy Josef Gočár, významný architekt a urbanista, který se zasloužil například o projekt Hradce Králové a centra Humpolce.¹³³

Praha ovšem nebyla jediným městem, které se mohlo pyšnit moderními a pokrokovými institucemi zabývajícími se plánováním měst. Zatímco její komise se soustředila výhradně na regulaci Prahu, v Brně byl v roce 1922 založen samostatný a samosprávný vědecko-technický ústav tzv. Masarykova akademie práce (MAP) a jeho přidružený Ústav pro stavbu měst, jejímž prvním prezidentem se stal Vilém Dvořák. Aspirací ústavu bylo „*soustředit snahy všech badatelů k nejvyššímu obecnému prospěchu*“¹³⁴ a položit tak vědecké základy stavby měst po vzoru podobných akademií existujících v cizině, například Die Freie Deutsche Akademie des Stadtebaues v Německu nebo Town and Planning Institute v Anglii. Zároveň měla Akademie navazovat vztahy se zahraničními korporacemi prostřednictvím vyslanectví opět v Německu, Anglii a Spojených Státech amerických a dalších zemích a přinášet zprávy o tamějším plánování prostřednictvím přednášek, článků a publikací. Důležitým momentem bylo i založení vlastní knihovny.¹³⁵

U příležitosti založení tohoto ústavu byla v časopise *Stavba* zveřejněna stat' od Vladimíra Zákrejse (1880–1948) s názvem *Vědecké základy stavby měst*, ve které byla shrnuta vize fungování ústavu: „*Je třeba ústředí, kde bude možno zlomit kletbu specializace práce technické. Dojista všechny požadavky stavby měst mohou být*

---

¹³³ <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=445>, vyhledáno 11. 1. 2013.

¹³⁴ ZÁKREJS 1922b, 7

¹³⁵ O těchto aktivitách informují následující články Ludvíka Kysely: KYSELA 1923a, 23 a KYSELA 1923b, 26.

*jednotlivcem pochopeny, jím všeobecně naznačeny, stěží však budou jím také ovládnány do posledních podrobností. Jedinou cestou k výsledku je snad logická analýsa složek; je však třeba také synthese, která bude se pravděpodobně lišit od způsobu, dosud obvyklého.*¹³⁶ Zákrejs se jako jeden z prvních urbanistů věnoval už před první světovou válkou regulačním plánům měst a městských částí, jmenovitě například v roce 1910 představil plán na vytvoření Velké Prahy.¹³⁷ Praze se věnoval i později, když v roce 1922 publikoval svou knihu *Praha budoucí: Projekty zítřka*, kde představil vlastně první koncepci regionálního plánování u nás – paralelní město.¹³⁸ Důležité bylo i jeho pojetí plánování, které mělo vycházet z obecného generálního zastavovacího plánu, kterému by byla podřízena všechna města a městská i meziměstská infrastruktura. Ve stejném duchu vedl i vědeckou činnost ÚSM, kdy propagoval její směřování k celkovému generálnímu plánu země, jehož realizace měla být umožněna vznikem samostatného státu. Propagoval tedy národní/státní plánování. Tyto názory nepochybně ovlivňovaly další architektky tvořící v Brně, kteří se v části své tvorby věnovali regionálnímu plánování, například Bohuslava Fuchse nebo Jindřicha Kumpošta.

Rozvoji urbanistických myšlenek v Brně napomohlo, po vzoru Prahy, zřízení odboru architektury a pozemního stavitelství při České vysoké škole technické v Brně v roce 1919. Po svízelných počátcích, kdy fakulta bojovala o svou existenci, byla díky vynikajícím profesorům pozvednuta na evropskou úroveň a stala se důležitým myšlenkovým centrem moderní architektonické avantgardy. Mezi první profesory patřili architekti Emil Králík, Vladimír Zákrejs nebo Adolf Liebscher, který se výrazně zasloužil o výuku urbanistických předmětů na této škole,¹³⁹ neboť sám byl činným urbanistou. Z jeho prací jmenuji například regulační plány Havlíčkova Brodu, Humpolce, Rychnova nad Kněžnou a dalších. Zároveň byl jedním z urbanistů, který prezentoval Československo na Mezinárodním kongresu pro stavbu měst a bydlení v Paříži v roce 1937.¹⁴⁰ Jeho nástupcem v odboru urbanismu byl Bohuslav Fuchs, který zde působil od roku 1945. Brněnská vysoká škola, stejně jako pražská, byla v letech druhé světové války uzavřena.

Zásluhou již zmíněných urbanistů a vysokoškolského institutu se Brno stalo druhým centrem moderního československého urbanismu. Je možné dokonce tvrdit, že

---

¹³⁶ ZÁKREJS 1922b, 7

¹³⁷ ZÁKREJS 1910

¹³⁸ ZÁKREJS 1922a

¹³⁹ DOSTALÍK 2010, 15

¹⁴⁰ <http://www.sdruzeniliebscher.cz/umelci/adolf-liebscher-ml>, vyhledáno 11. 1. 2013.

pro naši problematiku regionálního plánování bylo v počátcích důležitější než Praha. První regulační plán tzv. Velkého Brna byl vypracován Josefem Peňázem již roku 1919, tedy o devět let dříve než pražský regulační plán. Další soutěže na regulační plány následovaly. Nejprve bych chtěla připomenout léta 1923–1924, kdy byla vypsána ideová soutěž na regulaci vnitřního Brna, která se soustředila zejména na komunikační problémy historického jádra města. Na ní navázala již pečlivěji připravená soutěž z let 1926–1927 na zastavovací plán Brna a okolí, která si kladla za cíl vyřešit zejména problematiku železniční dopravy a rozšiřování výstavby Brna. Nejlepším návrhem přispělo trio Fuchs-Sklenář-Peňáz, které představilo tzv. projekt Tangenta vycházející z odsunutí hlavního nádraží, uvolnění a rozšíření dosavadního centra a možnost rozvoje Brna jihovýchodním směrem. V tomto návrhu se už projevilo typické pokrokové myšlení doby, jelikož *„vznikl jako výsledek široce založené úvahy s převahou vědeckých a odborných kritérií.“*¹⁴¹ Tento projekt se neomezil se jen na řešení města Brna jako takového, ale na základě hospodářské analýzy navrhl reorganizaci celé jižní Moravy.

Předválečným vyvrcholením na poli urbanismu bylo dotažení předchozího projektu Tangenta, tentokrát architektky Fuchsem a Kumpoštem a opět inženýrem Sklenářem, do plánu s regionálním a celostátním dopadem. Dopracování se zrodilo u příležitosti návrhu na Dopravně komunikační plán a hospodářský plán pro zájmovou oblast Velkého Brna z roku 1933. Komunikační a regulační problémy zde na podkladu vědeckých a sociologických analýz autoři revidovali vzhledem k rozmístění obyvatelstva, hospodářských oblastí a průmyslově silných a slabých zón a navrhli tak v podstatě regulaci celého regionu s přesahem do hospodářské struktury celé země.¹⁴² Směle lze konstatovat, že tento návrh (původně vycházející z několika variant) můžeme považovat za první regionální plán v Československu.

V neposlední řadě nesmím zapomenout na město Zlín, které se urbanisticky rozvíjelo už od roku 1918 v souvislosti s expanzí firmy Baťa a jejích závodů. Tohoto roku navrhl profesor pražské AVU Jan Kotěra první regulační plán pro stavbu dělnické kolonie. Největší expanzi firma prožívala zhruba od poloviny dvacátých let, kdy se zavedením pásové výroby zvýšila výroba o 60% a začátkem třicátých let firma u nás zaměstnávala skoro 42 tisíc lidí. Pro ně a nově potřebné tovární budovy bylo třeba zpracovat regulační plán města, jeho okolí a nových dělnických kolonií. Toho se ujal

---

¹⁴¹ KUDĚLKOVÁ 2000, 24

¹⁴² CRHONEK 1995, 82–91

Kotěřův žák František Lydie Gahura, který tyto dílčí plány představil postupně v letech 1921, 1927, 1931 a 1934. Nejdůležitější byl poslední rok, kdy publikoval tzv. Základní upravovací plán obcí Velkého Zlína,¹⁴³ který se stal základní regulační koncepcí, podle které se stavělo po následující dvě dekády. Tento plán vycházející z přírodních podmínek Zlína sevřeného údolím řeky Dřevnice byl ovlivněn tehdejšími aktuálními koncepcemi lineárního města španělského architekta Sorii y Mata nebo Miljutinova pásového města.¹⁴⁴ Při svých návrzích se Gahura, stejně jako Fuchs, nadržel jen samotného města, ale opět se ho snažil začlenit do průmyslové a komunikační sítě širokého okolí zlínského regionu. Dalším důležitým dokumentem byl Le Corbusierův návrh z roku 1935 na zastavění tzv. Jižních svahů města dělnickou kolonií. Le Corbusier, držící se vlastního stylu, využil opět pouček pásového města, které vyplnil soustavou výškových kolektivních budov.¹⁴⁵ I přesto, že tento návrh nakonec nebyl Janem Bařou preferujícího individuální bydlení po vzoru zahradního města akceptován, vyvolal svým moderním funkcionalistickým pojetím zájem odborníků a další diskuze. Dobu během stavebního útlumu vyvolaného druhou světovou válkou Zlín překonal díky nově založené Soukromé Bařově umělecké škole (založena 1939), která se stala platformou pro výměnu urbanistických myšlenek a idejí, jelikož na ní, mimo jiných, jako profesori působili například František Lydie Gahura nebo Bohuslav Fuchs. Byl to opět Fuchs, který se před i po válce zlínskému regionu nadále věnoval. Ke konci čtyřicátých let mohu ještě zmínit plán průmyslového sídliště Zlín-Otrokovice-Malenovice od Jiřího Voženílka, který se už nesl v duchu idejí komunistického státu.

Přestože nejvýznamnějšími centry urbanismu v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech byla nepochybně trojice měst Praha, Brno a Zlín, je potřeba zmínit, že po celou tuto dobu vznikaly i regulační plány dalších měst a jejich okolí, například Hradce Králové, Třebíče, Jihlavy, Jičína, Olomouce a desítek dalších. Důvodem byla tehdejší všeobecná snaha po závazných regulačních plánech všech měst a obcí, prostřednictvím kterých by mohl být pozitivně směřován jejich budoucí vývoj. V této době totiž podle slov architekta Františka Kalivody „*se stala potřeba regulačních plánů požadavkem stále naléhavějším. Je zapotřebí, aby každé město mělo svůj regulační plán. Regulační plán odstraňuje libovůli jednotlivců, kteří dosud v nepříznivém smyslu*

---

¹⁴³ NOVÁK 2008, 178

¹⁴⁴ NOVÁ 2005

¹⁴⁵ ŠLAPETA 1998, 201

určovali tvářnost města.¹⁴⁶ Pomoc při pořizování měly přinést směrnice průběžně vydávané Zemským ústředím obcí a měst.¹⁴⁷ Ty poskytovaly městům i vesnicím praktický návod, jak postupovat při vytváření upravitelských a regulačních plánů. Zároveň také šířily osvětu, neboť se snažily vysvětlovat pozitivní dopady, které pořízení takových plánů městu přinese.

4.2. Vývoj teorie urbanismu a územního plánování v Československu: Od tradičních systémů k funkcionalismu

Jelikož se urbanismus neprojevuje jen konkrétními regulačními a regionálními plány, je pro tuto kapitolu důležité si také připomenout, jak se vyvíjela teorie urbanismu jako taková, jak se projevila při praktických realizacích urbanistických celků (zejména bytových komplexů) a konečně jaké měla sociální konotace. Jak již bylo řečeno, po celá dvacátá léta převládaly v urbanismu ještě tradiční systémy uzavřených domovních bloků formulované Otto Wagnerem. Za vzor ideálu bydlení bylo považováno zahradní/satelitní město.

Změnu přinesl konec dvacátých let, kdy začaly být tyto tradiční urbanistické koncepty vytlačovány nástupem funkcionalistického urbanismu, který se konstitoval pod vlivem myšlenek Le Corbusiera formulovaných v knize *Urbanisme*¹⁴⁸, vydané v roce 1925.¹⁴⁹ Jako zakládající člen organizace CIAM (*Congrès internationaux d'architecture moderne*), která vznikla v roce 1928, se Le Corbusier a další moderní architekti a teoretici, snažil změnit podobu tradičního města na geometrické, logické a funkční. Propracování a mezinárodně přijaté zakotvení těchto pravidel přišlo o osm let později v dokumentu Athénská charta (knižně 1943),¹⁵⁰ která město chápala jako organismus, jehož forma je určována jeho základními funkcemi: bydlením, prací, rekreací a dopravou. Druhým inspiračním zdrojem byl francouzský architekt Tony Garnier, který ve svém projektu *Cité industrielle*, vydaném knižně roku 1917,¹⁵¹ představuje rozdělení města na monofunkční zóny přizpůsobené výhradně pro svůj účel

---

¹⁴⁶ KALIVODA 1941, 39

¹⁴⁷ REDAKCE 1941a, 105–106

¹⁴⁸ LE CORBUSIER 1925

¹⁴⁹ Úryvky z ní soustavně přinášel Le Corbusierův český obdivovatel těchto let, Karel Teige, v časopise *Stavba*.

¹⁵⁰ LE CORBUSIER 1943

¹⁵¹ GARNIER 1917

(zóna administrativní, nemocniční atd.) Z těchto názorů vykrytalizoval hlavní zájem funkcionalistických urbanistů o funkční rozdělení města na jednotlivé zóny podřízené své funkci. Například v Praze měl být severovýchod průmyslový, obchodní a kulturní zázemí se mělo soustředit v centru města, naopak bydlení připadlo na severozápad a jih. Nedomysleli ovšem do důsledků, že svedením funkcí do oddělených zón se výrazně sníží různorodost a občanská vybavenost jednotlivých čtvrtí, jež bude mít negativní dopad na plán města. Jeho jednotlivé části se stanou pouze noclehárnami lidí migrujícími dennodenně za zaměstnáním a službami na druhý konec města. Podstatně by se tímto řešením i zatížila dopravní síť.

V souvislosti s dopravou, která byla pro funkcionalisty důležitým předmětem zájmu, byla Státní regulační komisí vypsána v roce 1929 soutěž na řešení pražské dopravní situace. V návrzích převládly plány funkcionalistických architektů navrhující radikální asanaci pražského historického centra, které nemohlo svými úzkými křivolakými uličkami dostát rostoucí potřebě plánovaných proudových silnic. Z výsledků této soutěže bylo patrné, že vztah architektů a urbanistů k památkové ochraně centra města, byl spíše negativní. Namísto zachování historického centra dávali přednost plošné asanaci. Výjimku představoval návrh radikálního charakteru, navrhující úplný zákaz individuální automobilové dopravy v historickém centru ve prospěch dopravy hromadné, vyvlastněním ulic centra.¹⁵² Pro svou radikálnost nebyl v této době nijak výrazně brán na zřetel a to i přes to, že představovaly zajímavou alternativu zcela v souladu s památkářskými myšlenkami hodnot historické Prahy.

V rámci urbanismu funkcionalismu vystřídal po formální stránce uzavřené bloky čtvrtí volná řádková zástavba, o které se věřilo, že je zdravější a hygieničtější, jelikož dovoluje řádné osvětlení bytů a proudění vzduchu. Jako příklad systému volných řádek uveďme obytný komplex sídliště Zelená liška na Pankráci od architekta Pavla Janáka z let 1927–1929, komplex dnešní Thomayerovy nemocnice v Krči od Bohumila Kozáka dle návrhu z roku 1925 nebo soutěžní návrh vládního centra na Letné od Jaromíra Krejčara z roku 1928.

Myšlenkový i tvůrčí zlom přinesl rok 1929, kdy byla ekonomická konjunktura nově vzniklého Československa, vystřídána hospodářskou krizí, která s sebou přinesla mimo jiné i výrazný pokles stavební aktivity. Krize nás nejhůře zasáhla až kolem roku 1934, kdy vyvrcholily odbytové problémy v oblasti zemědělství i průmyslu.

---

¹⁵² Jaromír Krejcar a Josef Špalek: projekt Veřejná především, 1930–1931.

Československý zahraniční obchod poklesl na jednu třetinu a výroba se snížila až o 50 %. Do hrozivých rozměrů narostla nezaměstnanost, která vyvrcholila na přelomu let 1932/33, kdy zůstalo bez práce až milion dvě stě tisíc obyvatel.¹⁵³ Razantně se snížily mzdy a platy.

Reakcí na hospodářskou krizi, vysokou nezaměstnanost a bytový problém bylo sílící společenské napětí a velký ohlas levicových myšlenek proudících ze Sovětského svazu. Roku 1929 se utvořila levicově orientovaná organizace českých intelektuálů, tzv. Levá fronta, s velmi aktivní architektonickou sekcí v Praze a Brně, v níž byl nejdůležitější vůdčí osobností Karel Teige (1900–1951). Teige, sociolog, teoretik a nadšený propagátor myšlenek sovětského konstruktivismu, představil svou novou koncepci architektury jako vědy, která je společensky determinována. Avantgardní architekti Levé fronty se měli stát vůdci nové společnosti a měli prostřednictvím svých architektonických řešení celou společnost reorganizovat. Prostředkem se měl stát ústřední bod činnosti Levé fronty – myšlenka koldomu (kolektivního domu). Ta se nejvýrazněji objevila v několika návrzích u soutěží na stavbu bytových okresek s minimálními byty, které vypsala stát v letech 1930–1936 pod tíhou nových sociálních okolností. Nejznámější návrh kolektivních domů představuje tzv. L-projekt z roku 1930 od kvarteta Gillar-Špalek-Müllerová-Bücking. Ve skutečnosti ale bytové okrsky, které byly v této době postavené, udržely ideál rodinného bydlení v jednotlivých bytech a přebíraly pouze poučky z funkcionalistické doktríny o volné paralelní řádkové zástavbě. Zde můžeme jmenovat například malobytová sídliště U staré plynárny z let 1936–1939, sídliště na Břevnově kolem ulic Nad Kajetánkou a pod Marjánkou (1937–1947) nebo sídliště v Libni U školičky (1938–1940).¹⁵⁴

Aktivita skupiny vyvrcholila roku 1933, kdy byl založen Svaz socialistických architektů, jejímž předsedou byl zvolen Jiří Kroha (1893–1974). Architektonická sekce této skupiny (vědečtí funkcionalisté) pokračovala v navrhování ve jménu hesla architektura je věda. Vylučovali estetiku při uvažování o architektonické tvorbě a neuznávali jakoukoliv možnost uměleckého působení stavby na psychiku a emocionalitu člověka. K radikálním členům tohoto proudu patřila i skupina PAS (Pracovní architektonická skupina) zastoupená Karlem Janů, Jiřím Voženílkem a Jiřím Štursou. Tato skupina si například pohrávala s myšlenkou pásového satelitního města

---

¹⁵³ KUKLÍK 2002, 38

¹⁵⁴ ŠVÁCHA 1994, 339

táhnoucího se od Prahy přes Kralupy nad Vltavou až k Brandýsu (1931–1935), podle Miljutinových návodů v knize Socgorod.

Celá třicátá léta jsou ve znamení diskuzí mezi silnou teoretickou základnou vědeckých funkcionalistů a táborem tzv. emocionálních funkcionalistů, mezi které patřili například Karel Honzík, Josef Havlíček, Vít Obrtel, Bedřich Feuerstein, Evžen Linhart a další. Nejdůsledněji se o obhajobu estetiky a následně psychologických funkcí v architektuře pokusil v několika statích Karel Honzík, který se ostře staví proti Teigeho zúženému pojetí architektury a proklamuje potřebu komplexnosti architektury, která svými uměleckými (estetickými) kvalitami působí na psychiku člověka: „*Vždy bude třeba zabránit tomu, aby ti, které krása konstrukce zajímá více než konstrukce sama, strhli na sebe vůdčí význam ve výrobě, ale budou-li vyřazováni z úvahy opačnou tendencí suchého a vědeckého násilně zúženého konstruktivismu, chceme být na straně těch, kteří jsou zamilováni do krásy.*“¹⁵⁵ Téma psychologie a emocionality v architektuře bylo nakonec završeno ve prospěch emocionálních funkcionalistů v letech 1937–1939, kdy se ve své úvaze “Fyzioplastika“, otištěné v posledním čísle Stavby.¹⁵⁶ Karel Honzík se snažil o sblížení obou funkcionalistických proudů dodáním jim váhy a důležitosti a o řešení otázek funkcionalistické teorie, které byly dosud opomíjeny.

4.3. Nedostatky tehdejšího urbanismu a územního plánování: Období sebereflexe

Už od poloviny třicátých let bylo jasné, že se teorie architektury a urbanismu dostává na slepou kolej. Svým nerozhodným a tápavým postojem nebyla schopná zaujmout konkrétní postavení k některým z tehdejších problémů. Z hlediska urbanismu a plánování bych některé z těchto problémů, o jejichž řešení se urbanisté neúspěšně pokoušeli pomocí standardních urbanistických metod, ráda připomněla. Důvodem je i fakt, že při pokusech o řešení těchto otázek, urbanisté často dospěli k přesvědčení, že je pomocí již známých teorií nebylo možné vyřešit a hledali odpovědi v jiných teoriích, například v teorii regionálního plánování. Svými myšlenkami a názory tím přispěli k rozvíjení teorie a metodologie regionálního plánování.

---

¹⁵⁵ HONZÍK 1926–1927, 171

¹⁵⁶ HONZÍK 1937–1938, 77–86

Problémem doby zůstávala otázka rozvržení dopravní sítě větších měst přetížených automobilismem, ve kterých bylo potřeba počítat kvůli vzrůstajícímu počtu obyvatel se stále většími problémy, zácpami, nehodami a vzrůstem doby cestování. Jako negativní příklad se v této době uváděla dopravní situace amerických velkoměst. Problematikou silničních plánů celých krajů a potažmo celého státu, která v aktuálním stavu nevyhovovala průmyslové výrobě, se zabývali především Emanuel Hruška, Miloš Vaněček a Alois Mikuškovice.¹⁵⁷ S dopravou uvnitř města souvisela i památkářská otázka, tedy zachování nebo asanace historických center. Ovšem tato problematika byla řešena zejména v rámci teorie architektury, ne urbanismu.

Dalším problémem byla bytová nouze v některých městech a regionech, na kterou se dá vztáhnout otázka špatného rozmístění obyvatelstva, tedy otázka osidlovací. Snahou některých urbanistů, například Otokara Fierlingera a Aloise Mikuškovic, bylo navrhnout správné osídlení prostřednictvím částečné decentralizace, na základě regionálních plánů podřízených hospodářskému plánu.

Dále zůstala nedořešená otázka, jakým způsobem má být plánováno a rozvrstveno zemědělství a průmysl, aby bylo maximálně produktivní a nezpůsobovalo ekonomickou propast mezi jednotlivými regiony. Špatné rozvržení průmyslu a neekonomické užívání nerostného bohatství už v té době měly za následek bezohledné plundrování krajiny v těžebních regionech, jako bylo Ostravsko, Kladensko nebo Mostecko, kde se koncentrovalo nejvíc těžebního průmyslu. Ten ovšem nabízel lidem práci, proto se v těchto částech začala množit bezplánovitá výstavba obytných sídlišť, s ní nadměrná koncentrace obyvatel a špatná hygienická situace.

Dalším důležitým tématem byla i tvorba rekreačního zázemí jednotlivých československých regionů jako zdroj zdraví a duševní pohody obyvatel. Promýšlel se jednotný plán určující nezastavitelné plochy ve městech a v krajině, s ním související silniční síť a zákonná opatření umožňující včasné zachycení stavebních pozemků pro zachování přírodního bohatství i pro další generace. V celorepublikovém měřítku se myslelo i na vytvoření krajinného plánu celé země, v podstatě šlo o ochranu životního prostředí. Tuto otázku řešili zejména urbanisté Otokar Fierlinger, Josef Karel Říha, Ladislav Žák, Emanuel Hruška, Stanislav Semrád, Václav Kolátor nebo Josef Ježek.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ Jako příklad mohu uvést množství jejich článků zejména v časopise *Stavba a Architekt* z let 1931–1935: VANĚČEK 1931; HRUŠKA 1932–1933a; HRUŠKA 1932–1933b; HRUŠKA 1934–1935b atd.

¹⁵⁸ Z článků mohu jmenovat například: FIERLINGER 1934–1935; SEMRÁD 1935; HRUŠKA 1942a a mnoho dalších.

Environmentálními myšlenkami v rámci urbanismu se zabývali i přírodovědci, kteří své články otiskovali nejčastěji v časopise *Krása našeho domova*, jako například Silvestr Prát, Jan Svatopluk Procházka, Rudolf Maximovič a další.¹⁵⁹

Ve velkém se urbanisté zabývali i úpravami vesnic a vesnických krajů, ve kterých docházelo k vyliďňování obyvatelstva, ničím neregulované zástavbě a zejména poklesu produktivity. Příčiny těchto obtíží byly identifikovány v chybějících regulačních plánech, špatné infrastruktuře a dopravní situaci a dělení starých stavebních pozemků. Už od poloviny třicátých let se mezi urbanisty uvažovalo, že by řešením této situace mohlo být plánování vesnických krajů jako menších regionálních celků se společnými zájmy, které prosazoval například Josef Karel Říha.¹⁶⁰

Nevyřešila se situace nekontrolovaného růstu okrajových částí měst a stále se kupících satelitních měst. Na konec jmenujme neschopnost československého státu vydat nový urbanistický zákon, ošetřit organizaci územního/regionálního plánování a připravit pozemkový zákon.¹⁶¹

Otázek, kterým se do budoucna měli českoslovenští architekti a urbanisté věnovat, bylo hodně. Prvním krokem k jejich řešení bylo identifikování klíčových problémů prostřednictvím sebereflexe předchozího období. K tomu posloužily dvě výstavy rekapitulující dosavadní vývoj, ukazující nedostatky a neúspěchy, ale také cestu pro možný budoucí vývoj. První z nich byla Výstava architektury, bydlení a urbanismu (VABU) z roku 1935, která se konala v Praze u příležitosti kongresu Mezinárodního svazu pro bytovou péči. Tato výstava podávající přehled architektury a urbanismu včetně regionálního plánování si ještě plně neuvědomovala, že funkcionalismu míří do slepé uličky a spíše se snažila prezentovat úspěchy za posledních deset let a vyrovnat se západní architektuře. Přesto už zde bylo možné najít předzvěst budoucích potíží.

Uspořádání druhé výstavy odsunul nástup druhé světové války v roce 1939, který přinesl nebývalou stavební stagnaci, nejdřív částečnou, od roku 1942 úplnou a zavření vysokých škol. Architekti se snažili o udržení alespoň myšlenkové aktivity vydáváním uměleckých časopisů a pořádáním soutěží: např. literární soutěž České akademie technické: *Technické stavby a ochrana přírody* (1940), vědecká soutěž SIA: *Šetření hmotou a energií* (1940) nebo soutěže Ministerstva školství a národní osvěty:

---

¹⁵⁹ Více o tomto in: DOSTALÍK 2010.

¹⁶⁰ ŘÍHA 1936

¹⁶¹ Více k tomuto například: HAVLÍČEK 1938; HRUŠKA 1935b a další.

regionalismus, stavebnictví na venkově (1940).¹⁶² Množství architektů a zejména urbanistů během této doby pracovalo na svých textech, některým se dokonce podařilo své myšlenky formou malých brožurek i vydat.¹⁶³ Přes obtíže se nakonec i druhá výstava s názvem *Za novou architekturu* uskutečnila. Popudem k jejímu pořádání bylo jasné uvědomění si tehdejší krize v architektuře a urbanismu. Smyslem bilance, jímž byla nesena tato výstava pořádaná od května do září roku 1940 v budově a zahradě Uměleckoprůmyslového musea [5], bylo „*pohlédnout zpět do minulosti jako součást přípravy budoucího (poválečného) vývoje.*“¹⁶⁴ Přehledně tu byl vyličen vývoj architektury a urbanismu za posledních čtyřicet let a celá výstava byla doplněna bohatým přednáškovým cyklem. Vnitřní jednota funkcionalismu byla sice klíčovým pojmem celé výstavy a přednášek, neznamenal však, že by se funkcionalismus měl vydat jedním stanoveným směrem. Naopak. Pro zachycení celého obrazu nové architektury a urbanismu bylo nutné zachovat a prohlubovat znalosti o jednotlivých tendencích a proudech. Kdyby se architektura omezila na jeden převažující směr, byla by ochuzena o spoustu podnětů a ztratila by svou vyspělost a kulturní výši. Proto se i v poválečných letech stále vyskytuje několik paralelních tendencí v rámci architektury a urbanismu. Po válce se navíc obnovilo vydávání několika předválečných časopisů¹⁶⁵ a autoři, kteří během této doby sepisovali texty, je konečně mohli publikovat. Během okupace byla navíc jasně definována vůdčí role architektury a urbanismu v nadcházejícím vývoji: „*(...) architektura je snad nejvýraznějším projevem kultury národa, že v dnešním pojetí má daleko hlubší poslání, než pouze výtvarné a estetické, že může spolupůsobit při vytváření hodnot mravních, především sociálních, i hodnot praktických, které jsou povahy hospodářské i technické.*“¹⁶⁶ První poválečná léta nelze tedy oddělovat, ale je nutno na ně naopak nazírat jako na kontinuální pokračování doby předválečné.

---

¹⁶² DOSTALÍK 2010, 23

¹⁶³ HRUŠKA 1942a nebo HRUŠKA 1945a.

¹⁶⁴ CZUMALO 1991, 35

¹⁶⁵ *Architektura* – od roku 1946 *Architektura ČSR*; *Architekt SIA* pod novým názvem *Architekt*; měsíčník pro architekturu a urbanismu; *Volné Směry*; *Kvart*; *Krása našeho domova*.

¹⁶⁶ STARÝ 1940, 105

4.4. Vývoj urbanismu a územního plánování po roce 1945

Po skončení druhé světové války se ve všech oborech vlivem stále sílících socialistických tendencí ze Sovětského Svazu stal novým nosným tématem plán a plánování. Obecně si ho lze charakterizovat jako touhu řídit pomocí systému pravidel a norem nejen rozvoj měst a obcí, ale i celých krajů, regionů, dokonce celého státu a to nejen na poli výstavby, ale i zemědělské a průmyslové výroby a dopravy.¹⁶⁷ Když se k tomu přičte fakt, že některé části a klíčové body průmyslu a infrastruktury byly za války poničeny nebo úplně srovnány se zemí, nelze se divit, že se dominantním oborem v rámci architektury stal hlavně urbanismus, kterým se měl realizovat program poválečné hospodářské obnovy a sociální výstavby. Do tohoto programu se dostávala i okrajová témata, nastartovaná před válkou, tedy rozšíření zájmu o potřeby českého venkova a otázka, zdali existují charakteristické rysy regionálních architektur. Neméně zajímavé bylo téma krajiny jako obytného prostoru a návrh na cílené plánování české krajiny v celostátním měřítku, kterému se u nás nejvíce věnoval Ladislav Žák.

Po válce zároveň zesílil tlak na československou vládu, aby byl konečně vydán nový stavební zákon doplněný o nové plánovací nástroje územního plánování, které mohlo nahradit do té doby nedostatečné urbanistické metody, jako byly polohové, regulační nebo zastavovací plány a pojímat plánování územní komplexně. Povedlo se to roku 1949 vydán nový stavební zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí.

Zkouškou nového architektonického a urbanistického programu nastíněného během války, byly realizace v rámci první dvouletky, proběhnuvší v letech 1947–1948. Základním cílem dvouletého plánu byla obnova poničené architektury a infrastruktury, dále rozvoj hutního a strojírenského průmyslu a v neposlední řadě bytová výstavba, často se vázající právě na nově vzniklé továrny a těžařská střediska, hlavně v severomoravské a severočeské uhelné pánvi. Příklady těchto sídlišť mohou být areály domů v Ostravě-Bělském Lese, Kladně nebo v Mostu. Z hlediska regionálních plánů vynikl zejména nově založený Zemský studijní a plánovací ústav v Brně (později moravskoslezský)¹⁶⁸, jehož cílem byla příprava moderních nástrojů a metod k územnímu a regionálnímu plánování. Tento ústav úzce spolupracoval se zemským

---

¹⁶⁷ ŠVÁCHA 2005, 31–32

¹⁶⁸ Základem ústavu byl Zemský národohospodářský ústav, který byl založen roku 1938. Z iniciativy Bohuslava Fuchse a Jindřicha Kumpošta se tento ústav přeměnil na Zemský studijní a plánovací.

národním výborem moravskoslezským a všemi státními a zemskými ústavy i vysokoškolskými instituty. Pracovně byl ústav rozdělen na tři obory (studijní, plánovací a propagační).¹⁶⁹ Vypracovávaly se zde plány Moravskoslezského kraje. Mezi nejznámější plány tohoto ústavu patří *Plán regionální obnovy zemského hlavního města Brna, Regulační plán města Zlína a okolí, Studie rekreačního zázemí Ostravska a ideální přestavba Ostravského regionu z hlediska průmyslového, Regionální plán jižní části střední Moravy (Plán rekonstrukce a industrializace horní části dolnomoravského úvalu)* atd.¹⁷⁰

Přesto, že bylo stavební vzepětí a aktivita tří poválečných let vskutku mimořádná, navázal na ní útlum, který můžeme spojovat s politickým převrácením v únoru 1948. Architektury očekávané nastolení nového sociálně zaměřeného programu v rámci architektury a urbanismu dostalo reálně obrysy v březnu, kdy byl vytvořen akční výbor architektů, který vyhlásil potřebu vytvoření národních architektonických ateliérů. Na to navázalo v prosinci téhož roku založení socialistické projekční organizace Stavoprojekt. Počtem zaměstnanců, z nichž polovinu tvořili architekti, se tak Stavoprojekt stal největší projekční organizací na světě. Idea založení tohoto ústavu byla inspirována podobnými specializovanými ústavami v Sovětském svazu a architekti se v jeho rámci museli přizpůsobit ideologickému programu socialistického realismu. Původně si mysleli, že tuto metodu uchopí po svém a ještě s ní budou moci do jisté míry experimentovat. Avšak nejpozději roku 1950 se socialistický realismus stal příkazem. Architektura se definitivně stala „součástí komunistické ideologie, nástrojem ideologického boje.“¹⁷¹ Další směr vývoje byl tedy na sklonku čtyřicátých let určen komunistickou stranou požadující zprůmyslnění stavebnictví a větší využití typizace. Architekti se měli této politice plně podříditi: „*buďte pohotoví a ochotní ke každé práci, která Vám bude svěřena.*“¹⁷² Individualita a kreativní myšlení jednotlivých osobností mělo být potlačeno. Každý, kdo se tomuto příkazu vzdálil, byl považován za nežádoucího. Do konce čtyřicátých let došlo k personálním změnám na vysokých školách, výzkumných pracovištích a v redakcích časopisů. Vydávání některých časopisů bylo ukončeno.¹⁷³ Je paradoxem, že i přes úspěšné dosažení vydání stavebního řádu

---

¹⁶⁹ FUCHS 1946, 7

¹⁷⁰ FUCHS 1947–1948a, 101–115

¹⁷¹ SEDLÁKOVÁ 1994, 10

¹⁷² STARÝ 1945, 2

¹⁷³ V rámci změn bylo ukončeno/upraveno vydávání i několika nejvýznamnějších odborných periodik (Volné směry – 1949, Architekt – 1949, Krása našeho domova – 1951).

¹⁷³ I přesto, že v rámci bývalého Rakouska-Uherska byly České země nejprůmyslovější oblastí.

zakotvujícího i územní plánovací a naplnění touhy po sociálním státu, kde je urbanista v jeho službách, se urbanistická aktivita omezila právě jen na územní plány měst a v podstatě se přestala zabývat možností regionálních plánů neboli krajinného plánování. Do popředí se dostal národohospodářský plán.

---

¹⁷⁴ Asociace zahradních měst byla založena roku 1899 Ebenezerem Howardem, později je známá pod názvem Town and Country Planning Association.

5. Zrození regionálního plánování v Československu

Zrození myšlenky regionálního plánování můžeme dát do souvislosti s rychlou industrializací, která značně urychlila dosavadní vývoj měst. Přelidnění měst a neúnosné hygienické podmínky vedly k myšlence decentralizace, jak bylo řečeno ve třetí kapitole. Snaha o decentralizaci se projevila už na konci devatenáctého století v nových urbanistických formách, z nichž za nejvlivnější můžeme považovat teorii zahradního města. Plány nové organizace sídlišť z hlediska decentralizace vedly k širšímu chápání úkolů urbanismu, kdy se zájem urbanistů přesunul z města na celý region, ve kterém se město nacházelo. Je tedy možné říci, že myšlenka regionálního plánování se rozvíjela souběžně se vznikem hustě zabydlených velkoměst a průmyslových oblastí, které nejdříve vznikají v západní Evropě a ve Spojených státech amerických. Jelikož se spíše provinční Československo, vzniklé až v roce 1918, nemohlo co do velikosti, počtu obyvatel ani rychlosti zprůmyslnění rovnat západním sousedům,¹⁷⁴ může být otázka zrodu regionálního plánování v Československu problematická. Zjednodušeně řečeno se je možné se ptát, zda se myšlenka regionálního plánování mohla zrodit samostatně a nezávisle na ostatních státech podnět československým myšlenkovým prostředím nebo byla přejata z teorií regionálního plánování ve světě. Já sama se kloním ke druhé variantě a následujícími argumenty bych chtěla toto tvrzení podpořit.

Problém decentralizace a krize velkoměsta se řešil ve světě už koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století a například anglická Garden Cities Association (Asociace zahradních měst), která dala jako první podnět k plánování velkých území, vznikla již roku 1899. Ve stejné době se v USA stavěly mrakodrapy zvyšující koncentraci obyvatel ve městech a s ní se objevující dopravní a hygienické problémy. Ruhrská průmyslová oblast v Německu se rozrostla do koncentrovaného souvislého osídlení v prvním desetiletí dvacátého století a počátkem dvacátých let začaly vznikat první svazy k řešení toho problému. Je tedy zřejmé, že způsoby, kterými se pomocí decentralizace mělo dosáhnout nového lepšího urbanistického uspořádání, začaly být v těchto zemích hledány už o dvě desetiletí dříve, než vůbec Československo vzniklo. Rozlohou a počtem obyvatel se také náš stát nemohl rovnat svým západním sousedům a problémům, které západní metropole řešily, se tak mohl přiblížit jen

okrajově. Díky zájmu československých urbanistů a nově vzniklých institucí o zahraniční dění začaly do Československa proudit nové myšlenky a teorie. Jednou z nich byla právě i teorie regionálního plánování.

Dle mého názoru vedly naše urbanisty k zájmu o tuto teorii tři důvody. Zaprvé jsme v problémech západních velkoměst viděli hrozbu předjímající budoucí vývoj měst u nás. Množství článků urbanistické literatury se od počátku dvacátých let hemží popisy tragické situace západních metropolí. Například Teigeho popis současné krize velkoměsta, která už nabyla takových obrysů, že bylo obtížné ji řešit, trefně tuto situaci popsal: „*Poslední tři desetiletí zaplavily naše města automobily. Nastává úplná komunikační potopa. Chaos a krize spojené se vzrůstem měst záhy ukázaly své zhoubné příznaky: desorganizace dopravy (...) a obrovský úpadek sociálně hygienický. Vyrostly moderní metropole chaotické, bezpáteřné konglobace jednotkových energií, neorganizované magnetem kolektivním. Krise moderního města, jenž je zároveň krisí bytovou, krisí dopravní, krisí hygienickou a sociální, vrcholí.*“¹⁷⁵ Podobně psal i Ludvík Kysela: „*Tím nabyla rychle a do ohromných rozměrů vyrostlá města charakteru nahodilého osídlení, takže město činí dojem hypertroficky znetvořeného starého organismu městského.*“¹⁷⁶ Českoslovenští urbanisté se pod vlivem těchto mnohdy zbytečně přepjatých popisů, začali intenzivně zabývat studiem možných náprav a řešení, v té době spatřovaných právě v decentralizaci a plánování celých regionů. Chtěli tím předejít této krizi dřív, než by vůbec nastala. Většina z nich brala hrozbu popsané západní krize velkoměsta opravdu vážně a ve dvacátých a třicátých letech se věřilo, že se Praha svým rychlým růstem do 40–50 let přiblíží ostatním mnohamilionovým metropolím. Tím se dá vysvětlit fakt, že se tehdejší diskuze o řešení budoucího růstu Prahy a kolabující dopravní situace (například soutěž na vyřešení Všeobecného dopravního programu Prahy)¹⁷⁷ zdají být z dnešního pohledu často přeceněné a přehnané.

Zadruhé zde panovala pochopitelná snaha držet krok s vývojem urbanismu v zahraničí. Vytvořením vědeckého Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce v roce 1922 jsme v tomto ohledu získali platformu pro navazování mezinárodních kontaktů, pro účast na mezinárodních konferencích a pro možnost pozvat zahraniční urbanisty k diskuzím do Československa. Sám předseda Ústavu Vilém Dvořák zahájil

---

¹⁷⁵ TEIGE 1925–1926, 101

¹⁷⁶ KYSELA 1923, 93

¹⁷⁷ HRUŠKA 1932–1933b, 93

svou činnost projevem, ve kterém prohlásil, že mu inspirací k založení Ústavu byla Asociace pro plánování měst a venkova (Town and Country Planning Association).¹⁷⁸

Konečně třetím důvodem k přijetí této teorie a její aplikace na poměry Československa zejména ve třicátých letech byl i fakt, že dosavadní urbanistické metody neposkytovaly návod k řešení aktuálních problémů osídlení, dopravy, průmyslových oblastí a dalších problémů popsanych v předešlé kapitole.¹⁷⁹

5.1. Zdroje inspirace regionálního plánování

Popudy k samotnému počátku regionálního plánování, pramenící ze zahraničí, byly do Československa zprostředkovávány několika kanály. Prvním pravděpodobně nejdůležitějším kanálem bylo vydávání knih nejznámějších urbanistických myslitelů. V roce 1923 u nás vyšla kniha *Zahradní města budoucnosti* od Ebenezera Howarda s jeho vlastní předmluvou věnovanou právě československému publiku (na úvodním slově, studii a závěru se mimo jiných podílel i Otokar Fierlinger), roku 1931 byla vydána Miljutinova kniha *Socgorod: otázky stavby socialistických měst: základy racionálního plánování nových sídlišť v SSSR a další*.

Druhým kanálem byly časopisy přinášející jednak překlady teoretických textů zahraničních urbanistů, které zatím nebyly knižně vydány u nás (např. Raymonda Unwina: *Zahradní město a přerůstající velkoměsto*).¹⁸⁰ Dále se otiskovaly teoretické plány na stavbu či přestavbu světových metropolí (např. pravidelně vycházející Le Corbusierovy plány)¹⁸¹ a konkrétní realizované plány především ze tří zemí: Anglie, USA a Německa, které v uvedení myšlenky regionálního plánování hrají prim jak na poli praxe, tak i v zákonodárství a organizaci regionálního plánování.¹⁸² V zkratce lze říci, že v Anglii vyšly první zákony už v letech 1919 a 1925 (Town Planning Acts) a od roku 1919 do roku 1929 vzniklo přibližně 60 komisí (Town Planning Committee), které se postupně začaly vypracovávat regionální plány. Anglie také byla první zemí, která vypracovala metodologické pokyny (směrnice) pro pracovníky regionálního plánování.

---

¹⁷⁸ REDAKCE 1923b, 23

¹⁷⁹ Zejména příklady ze strany 48–49.

¹⁸⁰ UNWIN 1922–1923

¹⁸¹ LE CORBUSIER 1923, 67–72

¹⁸² Viz kapitola regionální plánování v zahraničí na stranách 27–46.

V Německu vznikl zákonný podklad pro regionální plánování z popudu svazu obcí pro oblast Ruhrskou už v roce 1920 a v USA, kde bylo potřeba zřídit regionální plánování spíše z důvodů pokračující koncentrace, byly první soukromé komise zřízeny roku 1922 a první státní roku 1923. Lze tedy konstatovat, že snaha o vznik zákonného podkladu pro regionální plánování byla samozřejmá a v těchto zemích podporovaná. Stejnou snahu projevovali, jak uvidíme v dalších kapitolách, i urbanisté v Československu.

Další možností, jak se s teorií regionálního plánování mohli českoslovenští urbanisté seznámit, byly osobní návštěvy na mezinárodních urbanistických kongresech, které od roku 1913 pořádala Mezinárodní federace pro bydlení a stavbu měst (International Federation for Housing and Town Planning – IFHP) fungující dodnes. Z hlediska naší problematiky je důležité připomenout alespoň rezoluci z kongresu v Amsterdamu z roku 1924. Zde se důležitým tématem stalo satelitní město. Původně se mělo za to, že by mohlo být novým žádaným stavebním typem, ale z dobového tisku je patrné, že usnesení kongresu nevyznívalo v jeho prospěch. Naopak se vyzdvihla idea řešení ne jen „*dosavadních separatistických a parcelních regulací, ale krajských regulací (Regional Plan)*“.¹⁸³

Resultátem kongresu bylo kodifikování několika zásad stanovených pro regionální plánování, které můžeme shrnout do následujících bodů. Neomezený vzrůst měst je nežádoucí a jejich poměry jsou výstrahou menším městům. Cestou k nápravě může být decentralizace. Velkoměsta by měla být obklopena zeleným pásem zemědělství, zahradnictví, hospodářství atd., který by zamezil dalšímu růstu. Komunálním a interkomunálním dopravním otázkám má být věnována zvýšená pozornost. Je bezpodmínečně nutné vypracovat regionální plány v oblasti velkoměst, zejména tam, kde jsou města blízko sebe nebo jsou obklopeny menšími městy. Plány mají být pružné a měnitelné, jakmile se změní poměry. Plány mají mít zákonitou platnost.

Shrnutí výsledků této konference přinesl tentýž rok časopis Stavba. Článek popisuje jednu z tendencí konference následovně: „*Patrný odklon od nynějších velkoměst a jistá bezradnost vzhledem k novým požadavkům provozu, hlavně automobilového, došly výrazu v heslu decentralizace řešením regulací celých krajů (Regionplan)*“.¹⁸⁴ Je zajímavé, že se v československé literatuře do zveřejnění této resoluce slovo regionální plán nebo regionální plánování prakticky nevyskytuje. Na

---

¹⁸³ KYSELA 1924–1925, 115

¹⁸⁴ REDAKCE 1924–1925, 114

druhé straně od roku 1924 jeho výskyt pomalu stoupá. Proto si myslím, že touto konferencí se nejen mezinárodně stanovila základní stanoviska a cíle regionálního plánování, ale zároveň se díky ní dostal výraz regionální plán a z něho odvozené regionální plánování do Československa. Tuto teorii může podporovat i fakt, že v Mikuškovice *Technice stavby měst* autor uvádí po nastínění vývoje regionálního plánování v zahraničí jako jeden z důležitých milníků právě tuto konferenci a její resoluci.¹⁸⁵ Ještě mohu zmínit zásady ustanovené na Mezinárodním kongresu pro bydlení a stavby měst v Paříži z roku 1928, kde byla větší pozornost věnována hlavně zákonnému podkladu regionálního plánování.

Těchto kongresů se pravidelně účastnila i česká delegace architektů a urbanistů, kteří přednášeli referáty na aktuální urbanistická témata, vyslechli vývoj nových trendů a mohli si vyměňovat s mezinárodními kolegy na této platformě své zkušenosti. Reportáže nebo referáty z těchto kongresů poté vycházely tiskem zejména ve sbornících Masarykovy akademie práce, které se začaly vydávat od roku 1927 v nepravidelných intervalech nejméně čtyřikrát do roka.

Poslední možností, jak se seznámit s děním na zahraniční urbanistické scéně byly studijní nebo pracovní cesty. Víme například, že Otokar Fierlinger pobýval mezi léty 1920–1921 na studijní cestě po USA, kde mohl načerpat nejnovější urbanistické trendy na poli zahradní a krajinářské architektury nebo regionálního plánování. Tyto zahraniční znalosti po svém návratu uplatňoval v četných článcích.¹⁸⁶

Výše jsem se tedy snažila popsat situaci na mezinárodním poli regionálního plánování, ze které českoslovenští architekti vycházeli, proudy, kterými se informace k nám dostávaly a důvody, jaké naše urbanismy vedly k zájmu o tento nový obor urbanismu. Na základě prostudovaných materiálů a ve světle argumentů předložených v této kapitole se musím přiklonit k názoru, že teorie regionálního plánování nevznikla v Československu souběžně s ostatními zeměmi, ale že byla přijata ze zahraničí. Poté byla domácími urbanisty nadále rozvíjena v souvislosti s domácím urbanistickým a sociálně-kulturním prostředím, které na ní mělo vliv.

Je zajímavé sledovat, kterými zeměmi se pro myšlenku regionálního plánování Československo inspirovalo nejvíce a jaký byl jejich poměr. Z mého pohledu byly nejdůležitějšími zeměmi už od dvacátých let a celá třicátá léta Anglie, USA a Německo.

---

¹⁸⁵ MIKUŠKOVIC 1933, 26

¹⁸⁶ Příkladem mohou být jeho články: *Soustavy volných ploch ve městech amerických* (1922–1923) a *Krajinářská architektura v Americe* (1929–1930).

Toto tvrzení mohu doložit následovně. Už roku 1923 bylo v *Zákrejsových Plánech upravovacích: Příručce pro obecní funkcionáře*¹⁸⁷ zmiňováno, že je při řešení upravovacích plánů třeba přihlídnout k vývoji právě v Anglii, Německu a USA, kde bylo při řešení krajinného a národního plánu o zemi uvažováno jako jednom stavebním celku.¹⁸⁸ Následně byla v roce 1933 vydána již zmíněná zásadní kniha Aloise Mikuškovice *Technika stavby měst* shrnující nejnovější trendy v urbanismu včetně regionálním plánování. Součástí knihy byl i přehled vývoje regionálního plánování ve světě. Autor zde uvádí jako tři hlavní inspirační zdroje nejdříve Anglii, která, jak bylo popsáno, držela prim v provádění konkrétních regionálních plánů na základě zákonných podkladů. Poté popisuje německou snahu o regionální plánování ruhrské oblasti a nakonec nevynechá ani Spojené státy americké, které zmiňuje zejména kvůli řešení dopravní situace. Pokud navíc projdeme dobové články o regionálním plánování v různých periodikách, zjistíme, že v nich mají opět převahu články o urbanismu a regionálním plánování v Anglii¹⁸⁹ a Německu,¹⁹⁰ také USA¹⁹¹ a okrajově se objevují zmínky o dalších zemích, například Švýcarsku¹⁹² nebo Polsku. Po celá třicátá léta a v době okupace převažuje téměř u všech urbanistů výhradní orientace na západní urbanismus jako zdroj pokroku a hledání nových urbanistických řešení.

Od počátku třicátých let se zcela logicky pod vlivem silícího sociálního citění posíleného velkou hospodářskou krizí obrátila pozornost části urbanistů i k východu, zejména k socialistickému Rusku, které bylo mnohými vnímáno jako předobraz ideální reorganizace společnosti. Jako příklad mohu uvést Teigeho článek *Urbanismus a desurbanizace* z roku 1931¹⁹³ nebo Semrádův a Skřivanův článek *Regionální plánování v SSSR* z roku 1934.¹⁹⁴

Po válce tato druhá tendence začala převládat a východní inspirační zdroj nabyl na důležitosti. Nové podněty ze západních demokratických zemí, na které bylo často nahlíženo jako na bašty kapitalismu, kdy jsou zájmy jedince stavěny před zájmy celku, se sice udržely a byly přinášeny prostřednictvím časopisů i nadále, ale je patrné, že byly některými mladými urbanisty vnímány za cosi konzervativního a zpátečnického.

---

¹⁸⁷ ZÁKREJS 1923

¹⁸⁸ REDAKCE 1923a, 80

¹⁸⁹ UNWIN 1922–1923; STARÝ 1924–1925, 194–203; KITTRICH 1929, 1–2; SOKOL 1930, 29–31. ŠULA 1935, 145–152; ŘÍHA 1935–1936, 42–43; HRUŠKA 1937–1938, 142–143

¹⁹⁰ VANEČEK 1927, 13–19; STARÝ 1924–1925, 194–203

¹⁹¹ HEGEMANN 1924–1925; STARÝ 1924–1925, 194–203; HAVLÍČEK 1946, 25–31

¹⁹² ŘÍHA 1938, 152

¹⁹³ TEIGE 1931, 113–131

¹⁹⁴ SEMRÁD/SKŘIVAN 1934, 117–118

Naopak východ jako nositel nové sociálně-hospodářské struktury a progresivní formy společnosti s pohledem “vpřed“ byl považován za budoucnost v nalezení nového obsahu i formy způsobu osídlení. Tuto situaci shrnul v nadšené náladě z konce války a víře v možnost přebudování společnosti na socialistickém základě v roce 1945 Emanuel Hruška, který napsal: „*Nalézáme se v evropském prostoru na křižovatce ideových vlivů a na styku kulturních sfér úpadkově-kultivovaného západu a mladistvě syrového východu.*“¹⁹⁵ Po válce tedy převládala představa Československa jako mostu, který měl spojit demokratický, i když podle dobového mínění zastaralý západ a socialistický a myšlenkově podnětný východ.

Jelikož bylo regionální plánování v Československu již od svého počátku úzce svázáno s představou celonárodního hospodářského plánu, nelze se divit, že se jako inspirační zdroj v poválečné době častěji uplatnilo právě sovětské Rusko, kde se podle dobových představ regionální plánování stalo „*důležitou pomůckou pro při hospodářské výstavbě země a při řešení průmyslových kombinátů.*“¹⁹⁶

5.2. Souvislost teorie regionálního plánování s jiným vědními obory

Regionální plánování se nezabývalo jen jednotlivými městy nebo jejich částmi. Svůj zájem naopak rozšířilo na velké územní celky s určitými společnými znaky. Obecněji šlo tento posun v chápání interpretovat jako snahu po uchopení některých témat z celkového pohledu, který by zdůrazňoval prioritu celku před jeho částmi. Podobné tendence bylo možné v té době sledovat v různých uměleckých, filozofických nebo psychologických směrech, které se navzájem ovlivňovaly. Nasnadě byly, jak už výborně shrnul Rostislav Švácha v kapitole *Architektura čtyřicátých let* v Dějinách českého výtvarného umění,¹⁹⁷ souvislosti s doktrínou filozofického holismu, která se ve světě rozvíjela už od počátku dvacátého století. U nás tuto teorii propagoval například památkář Václav Wagner (1894–1962), který oproti do té doby používanému analytickému přístupu při ochraně památek, prosazoval tzv. syntetický přístup.¹⁹⁸ Tato metoda požadovala, aby byl památkový objekt chráněn jako celek a při jeho obnově měl být respektován ucelený umělecký výraz vyjádřený převládající slohovou jednotou.

---

¹⁹⁵ HRUŠKA 1945a, 14

¹⁹⁶ ŘIHA 1948, 249

¹⁹⁷ ŠVÁCHA 2005, 32

¹⁹⁸ Shrnutí názorů na ochranu památek včetně Wagnerova in: MÜLLEROVÁ 1942, 103.

Pozornost byla obrácena i k širším souvislostem památky a k památkovým celkům.¹⁹⁹ Mezi naše další historiky, kteří se načas přiklonili k teorii holismu, patřili také Václav Richter (1900–1970) nebo Oldřich Stefan (1900–1969).²⁰⁰

Podobné tendence se objevily i v souvislosti s obnoveným zájem o tzv. *Gesamtkunstwerk*, neboli spojení všech druhů umění v jediný harmonický celek, který se od třicátých let rozmáhal v několika evropských uměleckých centrech včetně Československa. Jako příklad u nás mohu uvést Loosovu realizaci Müllеровy vily z let 1928–1930, která je ideální realizací jednotného architektonického konceptu a vlastního vybavení vily. *Gesamtkunstwerk* se svými cíly opíral o v té době rozšířenou tvarovou psychologii (*Gestaltpsychologie*). Ta už od konce devatenáctého století ovlivňovala evropské kulturní prostředí názorem, že se psychologická realita řídí tak zvaným principem celosti, tedy přirozenými celky fungujícími v organických souvislostech.²⁰¹ Tvarová psychologie vystupovala proti vyčleňování jednotlivých elementů lidské osobnosti, například chování nebo emocí.²⁰²

Teorie regionálního plánování měla některé shodné myšlenky i s vědeckou metodou strukturalismu, v československém prostředí strukturalismu estetiky a jazykovědy. Ústředním přesvědčením strukturalismu je myšlenka struktury neboli nějakého celku, který není vysvětlitelný jen jako souhrn jeho jednotlivých složek. U nás byla tato metoda propracována na půdě tzv. pražského lingvistického kroužku, který vznikl již roku 1926. Jeden z jeho členů, Jan Mukařovský (1891–1975), se od třicátých let věnoval strukturalismu v oblasti estetiky. Nejdříve se zaměřoval na estetické funkce v umění, později přešel k rozboru uměleckého díla, jeho působení na svět a rozboru role osobnosti umělce.²⁰³ Svými úvahami ovlivňoval i československou teorii architektury a urbanismu, mohu připomenout, že se například vyjadřoval k problému funkcí v architektuře.²⁰⁴ Pod povrchem všech vyjmenovaných teorií a metod zabývajících se celkem, vyšším řádem, syntézou nebo jednotou, se vinula jako společný jmenovatel touha nebo snaha po ovládnutí či zkrocení všech aspektů života včetně architektury a urbanismu právě uvědomělým plánováním. Plánem, který by dokázal tyto celky obsáhnout.

---

¹⁹⁹ MALINOVÁ 2009, 37

²⁰⁰ ŠVÁCHA 2005, 32

²⁰¹ PLHÁKOVÁ 2003

²⁰² Mezi představitele této teorie patřili Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Kurt Koffka nebo Jean Piaget. Všichni z nich názory knižně publikovali zhruba od poloviny dvacátých let.

²⁰³ SIEGLOVÁ 2009, 26

²⁰⁴ MUKAŘOVSKÝ 1937–1938, 5–12

Na závěr bych chtěla připomenout ještě jednu vědní disciplínu, která měla s teorií regionálního plánování styčné body. Souvislosti s ní je možné nalézt zejména při pohledu na přípravné práce pro tvorbu regionálního plánu. Je jí sociologie, v našem případě sociologie města a urbanismu neboli urbánní sociologie. Podle slov významného českého sociologa Jiřího Musila (1928–2012) vznikla sociologie města zhruba na konci devatenáctého století. Důležitý podklad jí položili zejména němečtí sociologové Max Weber a Georg Simmel, kteří se zaměřili na studium urbanizace a s ní souvisejících efektů a jevů. Nejvíce však teorii sociologie města propracovala tzv. chicagská škola fungující celou první polovinu dvacátého století. Ta pojímala město „jako nejvyšší a nesložitější typ ekologického společenství“,²⁰⁵ tedy opět jako jakýsi vyšší řád. Pro výzkum tohoto společenství chicagská škola a její následovníci vypracovali určité metody, které sociologové města používají dodnes. Metodami jsou statistické analýzy z širokého okruhu zájmů (demografie, migrace, ekonomika, hospodářská a zemědělská analýza atd.), pozorování a sociální teorie. Literatura z pera představitelů chicagské školy především od Ernsta Burgesse, Roberta Parka a Louise Wirtha²⁰⁶ byla ve své době importována i do Evropy. Je pravděpodobné, že se s ní setkali i někteří z našich urbanistů, například Emanuel Hruška nebo Alois Mikuškovice, kteří považovali za základ každého regionálního plánu dobrou analýzu oblasti včetně té sociologické. Slovy Mikuškovic: „*Chceme-li postupovat metodicky, půjde nejdříve o provedení generální sociologické analýzy ČSR pro potřeby regionálního plánování, což znamená zjištění a) populačních b) sociálních c) výrobních d) distribučních e) dopravních poměrů, tendencí a potřeb.*“²⁰⁷

V této kapitole jsem se snažila popsat situaci na mezinárodním poli regionálního plánování, ze které českoslovenští architekti vycházeli, proudy, kterým se informace k nám dostávaly, důvody, jaké naše urbanisty vedly k zájmu o tento nový obor urbanismu a souvislosti s dalšími vědními obory. V následujících kapitolách se již budu věnovat vývoji regionálního plánování u nás a jednotlivým tématům, kteří českoslovenští urbanisté v rámci regionálního plánování řešili.

---

²⁰⁵ MUSIL 1967, 13

²⁰⁶ IBIDEM, 13

²⁰⁷ MIKUŠKOVIC 1934–1935, 70

6. Počátky regionální plánování v Československu

Regionální plány, produkty teorie regionálního plánování, měly u nás stejně jako ve světě řešit vztahy města a okolí, které jsou rázu hospodářského, dopravního a hygienického, to vše s velkým důrazem na rozmístění osídlení. Slovně vyjádřit důvody vzniku regionálního plánu můžeme jako potřebu regulovat: „*překotný vývoj, soupeření měst mezi sebou, města a venkova, pokračující industrializaci a požadavky obyvatelstva: vzduch, slunce, zeleň, vrůst a požadavky dopravy, hospodárné zásobování energií.*“²⁰⁸ Definovat souvztažnost jednotlivých prvků regionu, který je vázán společnými zájmy se pokusil ve třicátých letech Mikuškovice takto: „*Město jako středisko práce a kapitálu působí podle své hospodářské síly na krajinu, jež k němu gravituje. Kraj částečně hradí jeho potřeby; dodává pracovní síly i výrobky. Město naopak zásobuje kraj. Obce a města téže hospodářské oblasti mají na sobě zájem, jejich dopravní vztahy musí být uspokojivě vyřešeny, vhodně musí být upraveny vztahy města k blízkému průmyslu, hornictví, zemědělství a lesním plochám. Současně musí být vyřešeny vztahy všech osídlení k největším centrům státního útvaru a k ostatním výrobním oblastem. Vztahy ke vzdálenému území nebo velkoměstu jsou určovány železniční sítí, vodními cestami, vzdušnými linkami, automobilovými tratěmi; jimi souvisí město se státním a světovým hospodářstvím.*“²⁰⁹

Z předchozího citátu vykristalizují jednotlivé okruhy zájmů československých regionálních plánovačů, kterým se po celá třicátá a čtyřicátá léta více či méně věnují. Není náhodou, že tyto zájmy korespondují s již zmíněnými problémovými urbanistickými otázkami. Jsou jimi: osídlení, doprava, infrastruktura, průmysl, zemědělství, krajina a rekreační zázemí. Vzájemná závislost a provázanost všech těchto prvků tvoří dohromady zájmově vyšší celek, kterým je region. A byl to právě plán regionu jako celku, tedy všech jeho součástí, který byl cílem tehdejších urbanistů.

V roce 1924 byla náplň a cíl regionálního plánu představena Raymondem Unwinem na Mezinárodní urbanistické konferenci v Amsterdamu uběhly. Od této doby zhruba do roku 1929 se českoslovenští urbanisté o regionální plán zajímali jen okrajově, a regionální řešení se objevovalo jen v marginálních zmínkách. Za prvního urbanistu, který se začal možností řešení území pomocí regionálního plánu hlouběji zabývat,

---

²⁰⁸ MIKUŠKOVIC 1933, 21

²⁰⁹ IBIDEM, 21

považují Aloise Mikuškovic, který od roku 1929 vedl Ústav stavby měst na ČVUT v Praze a zároveň udržoval čilé styky s ÚSM při Masarykově Akademii práce. Prostřednictvím těchto institucí a jejich vydávaných publikací se pravděpodobně blíže seznámil s touto teorií. Byl to právě on, kdo v roce 1930 uveřejnil na stránkách časopisu *Stavba*, jednu z prvních definic shrnující tehdejší cíle regionálního plánování. V článku s názvem *Regionální plán* dělí cíle do dvou skupin takto: „a) *zabránění bezplánovité výstavbě a b) zabezpečení vhodných a dostatečných ploch veškerému podnikání, výrobě a potřebám obyvatelstva.*“²¹⁰ Prostředky, jimiž mělo být těchto cílů dosaženo, nazval přípravnými pracemi a rozdělil je do několika skupin: a) vyšetření poměrů geografických a topografických b) zjištění surovin a pohonných sil c) zjištění poměrů obyvatelstva d) studium výroby e) studium dopravy.²¹¹ Přípravné práce tedy měly analyzovat stav těchto skupin, které se opět kryjí s jednotlivými, často problematickými složkami regionu.

Tento článek byl ovlivněn vývojem regionálního plánování v Anglii a Německu a naznačil nutnost postupovat při plánování směrem od města ke krajině. O rok později dokonce napsal: „*Bylo by nezodpovědné, kdybychom se nesnažili podchytiti nové možnosti a nepoložili základy k činnosti, jež měla a má ve všech státech dobré výsledky a od níž lze nesporně i u nás mnoho očekávat.*“²¹² Těmito výroky chtěl v podstatě Mikuškovic upozornit na důležitost regionálního plánování pro budoucí vývoj urbanismu a pobídnout další urbanisty, aby se jím začali zabývat. Jelikož v té době bylo regionální plánování ještě na začátku zkoumání, neopomenul konstatovat, že „*jeho vliv (regionálního plánování) na vývoj urbanismu nelze dosud ani předpokládati.*“²¹³ Opět jasně cítěný apel na důležitost dalších výzkumů.

Jeho slova, zahraniční vývoj a činnost československých institutů urbanismu²¹⁴ dopadly na úrodnou půdu, jelikož se od roku 1931/1932 začalo opravdu regionální plánování intenzivně zkoumat a dostalo se do popředí tehdejších urbanistických diskuzí v hlavních urbanistických centrech: Praze, Brně a Zlíně.

---

²¹⁰ MIKUŠKOVIC 1930–1931, 13

²¹¹ IBIDEM, 12

²¹² MIKUŠKOVIC 1934–1935, 67

²¹³ MIKUŠKOVIC 1930–1931, 13

²¹⁴ Viz kapitola Počátky urbanismu a územního plánování v Československu (Vznik prvních institucí), strana 48–55.

Již od počátku studia regionálního plánování bylo toto téma urbanisty vnímáno v úzké souvislosti se státním neboli národním plánováním.²¹⁵ To bylo logicky považováno za plánování nadřazené, neboť mělo za cíl plánovitě řídit celý hospodářský život státu k jeho prospěchu a užitku. Na druhé straně na regionální plánování bylo pohlíženo tak, že se snaží přispívat ku prospěchu určitého kraje či regionu. Proto už ve třicátých letech byla z dobového tisku cítit snaha udělat z regionálního plánování nástroj nebo výkonnou moc k realizaci hospodářského plánu. Například ÚSM při Masarykově Akademii Práce k této situaci dodává: „*Je dosud zvykem řešit řadu otázek osídlení, výroby průmyslové i zemědělské dopravy, turistiky i zdravotní péče (...) samostatně nebo v neurčitých vzájemných vztazích, ale posuzovaných jen ze stanoviska jednotlivých oblastí. Tento dosavadní způsob není však při dnešních nárocích (...) postačující a veškeré tyto otázky, spolu vzájemně související a svým celkem představující prospěch celého státu, mohou být správně a účelně řešeny jen jako celek.*“²¹⁶ Z tohoto úryvku je možné vyčíst tehdejší snahu, aby se regionální plánování stalo součástí státem řízeného celostátního plánování, které mělo ukázat správnou cestu k řešení nejen jednotlivých oblastí, ale celého státu současně. Ne nadarmo označil Mikuškovice regionální plán za „*hospodářský plán budoucnosti.*“²¹⁷

Tato tendence byla zcela v souladu s tehdejšími sílícími sociálními idejemi, které se u nás začaly ve větší míře objevovat po dopadu hospodářské krize a byly inspirovány zaprvé vývojem v SSSR a za druhé názory a teorie různých kulturně-historických, psychologických a dalších oborů, které jsem uvedla v předchozí kapitole. Všechny tyto tendence nezadržitelně směřovaly k zdůraznění zájmu celku nad zájmy individualit, tedy k plánování celého státu oproti dílčím regionálním plánům.

Obecně lze říci, že náplň regionálního plánování postupovala od organizovaného řešení technicko-hospodářských úkolů k širším hospodářským, osidlovacím a populačním záměrům. Cílem bylo buď řešení nějakého určitého místního problému (například problém přílišné centralizace obyvatel a průmyslu) nebo byl podřízen určité hospodářské myšlence a snažil se na základě plánu hospodářské přestavby kraje a plánu rekultivačního a rekonstrukčního (přebudování struktury zemědělství, průmysl, doprava, osídlení) docílit lepších ekonomických kvalit daného regionu.²¹⁸

---

²¹⁵ Tento typ plánování jsem definovala na straně 19 a 20.

²¹⁶ REDAKCE 1934b, 83

²¹⁷ MIKUŠKOVIC 1930–1931, 13

²¹⁸ MIKUŠKOVIC 1934–1935, 66–68

V Československu s výjimkou Prahy a částečně Brna, které by patřily pod řešení místního problému, tedy vzrůstajícího velkoměsta, spadala většina našich regionálních plánů do druhé kategorie. Bylo třeba koordinovat hospodářský rozvoj průmyslových regionů (Ostravsko, Kladensko) nebo naopak rekultivovat oblasti, kde byla velká míra nezaměstnanosti a chudoby vinou špatně rozloženého zemědělství a průmyslu (jižní Čechy). Rekonstrukcí měl být řešen i problém vylidňování některých oblastí nebo stále narůstající ekonomická propast mezi městy a vesnicemi. Jelikož se všechny tyto problémy nedotýkaly jen krajů samotných, ale měly vliv na celý stát, nemůžeme se divit, že „regionální oblasti měly být organizačním prvkem k provedení celostátního plánu.“²¹⁹ Hierarchii plánování od státního k plánování jednotlivých bloků pro přehlednost přinesl Václav Slavík v tabulce v obrazové příloze [6].²²⁰

Aby mohla být koncepce regionálního plánování jako součást státního plánování uskutečněna, bylo třeba vymyslet, jak by bylo toto plánování organizováno, jaké instituce by ho měly mít na starosti, jaké by byly jejich pravomoci, komu by podléhaly a na jakém právním základě by působily. Nejdříve se podíváme na organizační strukturu regionálního plánování. V zahraničí se vytvořily dva modely organizace regionálního plánování, jak už dříve naznačil Rostislav Švácha,²²¹ jejichž aplikací na československou organizaci se zabývali urbanisté už od poloviny třicátých let dál.

Prvním modelem byl anglický, kde nebylo regionální plánování centrálně řízeno státem. Hlavní pravomoci zde připadly občanským samosprávám, které byly tvořeny představiteli místní samosprávy, ale i soukromými podnikateli, a měly na starost území od velikosti obcí až po území celých hrabství. Tento poměrně volný model hájil především zájmy toho konkrétního regionu, ale i zájmy soukromých institucí a spolků. V tehdejší době byl tento model považován urbanisti za kapitalistický a demokratický. U nás byl zastáván především Otakarem Fierlingerem, Aloisem Mikuškovicem nebo Bohuslavem Fuchsem.

Druhý model vycházel z autoritativního a direktivního Německa, kde bylo veškeré plánování v rukou říšské plánovací komise v čele s říšským komisařem. Tato komise určila celkový hospodářský plán celé země a pověřila jeho realizací nižší jednotky, kterými byly regionální svazy. Celá organizace byla posvěcena zákonem z roku 1934 pro jednotu organizace osídlení, který například dával plánovací komisi

---

²¹⁹ IBIDEM, 69

²²⁰ SLAVÍK 1942, 123

²²¹ SVÁCHA 2005, 39

takřka absolutní možnost pro vyvlastnění půdy pro potřeby realizace plánů. Obhájcem tohoto modelu byl u nás především Emanuel Hruška, který ho dával za příklad v knize *Nové úkoly v soudobém urbanismu*. Zde říká, že tento německý pozemkový zákon a organizace regionálního plánování jsou „zajímavé a přijatelné.“²²² Zároveň píše, že „demokratický tvar volné dohody a obecného uplatňování názorů – v současné době přestavby společnosti – je v urbanismu neudržitelny.“²²³ V časopise *Architekt* z roku 1935 proto předložil svůj vlastní ideální návrh urbanizačního zákona, ve kterém shrnul svůj názor na ústřední řízení osidlovacích otázek. Zákon lze sumarizovat do několika důležitých bodů následovně. Za účelem vedení soustavné urbanizace celého území Hruška navrhoval zřízení Ústřední plánovací komise (ÚPK - meziministerská), která měla zpracovávat státní plán týkající se otázek hospodářských, osidlovacích a dopravních. Jeho realizací měly být pověřeny regionální sbory vypracovávající regionální plány. Okresům a regionům mělo být uloženo vypracování regionálních plánů do tří let po vyhlášení zákona. ÚPK mělo mít neomezené právo určit plochy k vyvlastnění – za náhradu podle vlastního odhadu.²²⁴ I přes Hruškovo úsilí se tento návrh zákona neuchytil a nebyl dále rozvíjen.

Tato situace je ovšem typická a poukazuje na to, že již od počátku své teoretické tvorby se Hruška v podstatě jako jediný snažil velmi systematicky položit regionálnímu plánování a s ním i celostátnímu plánování zákonný podklad, propracovat jeho organizaci a navrhnout metodu zpracování regionálních plánů. Vždy se přitom snažil tyto metody předvést na konkrétním příkladu. Zároveň bych chtěla zdůraznit, že se Hruška v názorech na organizaci regionálního plánování od roku 1939 pod vlivem pomnichovského uspořádání Československa ještě silněji a dobrovolně přiklonil ke germanofilním vzorům vedení, kdy má stát prakticky neomezenou moc a kontrolu. Například v článku *Praha a regionální plánování* se vyjádřil takto: „*Naše geopolitické včlenění do Říše nám ukládá sledovat německý příklad.*“²²⁵

Oproti Hruškově autoritativně státem řízené urbanizaci se ve třicátých letech promýšlela spíše umírněná verze anglického modelu řízení a organizace. Dokladem je referát Fierlingera, Mikuškovice a Vaněčka přednesený na mezinárodním kongresu pro stavbu měst v Paříži v roce 1937 na téma *Státní a regionální plánování.*²²⁶ V tomto

---

²²² HRUŠKA 1936, 49

²²³ HRUŠKA 1935a, 109

²²⁴ HRUŠKA 1935a, 109–110

²²⁵ HRUŠKA 1939, 281

²²⁶ FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANEČEK 1937, 351–367

referátu autoři shrnuli dosažené výsledky obou těchto druhů plánování v Československu a snažili se naznačit, jakou cestou by se regionální plánování mělo nadále vyvíjet. Způsob organizace a řízení regionálního plánování shrnuli takto: „*Nelze předpokládat, že by v ČSR mohlo býti regionální plánování čistě úřední činností. Je zde žádoucí přímá součinnost všech složek administrativy i potřeb obyvatel. Z demokratické státní formy vyplývá, že tyto složky a potřeby, jež budou stále omezovati zájem soukromý ve prospěch zájmu veřejného (...), mohou býti řešeny pouze dobrovolnou dohodou mezi odbornou veřejnou správou a zástupci z kruhu účastníků a činitelů, nikoliv autoritativní mocí. Neznamená to volnou hru sil, nýbrž omezení dosavadního liberalismu tak dalece, aby byla zjednána rovnováha a zabezpečen výsledek ve smyslu veřejného prospěchu, při tom však nebyla podvázána iniciativní činnost soukromá.*“²²⁷

Pro realizaci tohoto programu měly vzniknout zájmové krajové (regionální) svazy, založené pro určitou oblast tak, aby pokryly celé Československé území. Ty měly vypracovávat regulační plány jednotlivých oblastí v jejich kompetenci a detailní plány upravovací. Nápomocen tomuto výkonu měl být Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce jako jediné oficiální zařízení tohoto druhu. Dělení Československa na jednotlivé kraje se společnými rysy, které by vedly zmíněný sbor, nebylo ponecháno náhodě. Naopak mu byl dán vědecký základ ve formě práce Komise pro vlastivědu a regionální zeměpis při I. odboru Masarykovy akademie práce. „*Tato komise se pokusila o racionální vymezení územních jednotek z hlediska geologického, morfologického a klimatického*“²²⁸ a vytvořila mapu tzv. regionů (širších krajových jednotek) a tzv. subregionů (menších krajových jednotek).²²⁹ [7] V rámci každého regionu mělo ve spolupráci se subregiony docházet k vytvoření celkového regionálního plánu, který by nepřispíval jen ke kvalitnímu rozvoji toho daného kraje, ale k rozvoji celého státu. První takovýto svaz vznikl 19. 1. 1936 pod názvem Regionální sbor zlínský. Inspiraci spíše anglickým modelem organizace můžeme doložit právě na tomto sboru, jelikož nešlo o sbor politický, ale spíše o dobrovolné sdružení důležitých subjektů kraje, které se na společné organizační základně snažily o hospodářský, kulturní a sociální rozvoj zlínského kraje. Pro představu uvedu, že členy byly jak samotná města a obce, tak například peněžní ústavy, průmyslové podniky, zemědělské rady nebo osvětové ústavy. I přesto že šlo, jak je patrné, spíše o soukromou iniciativu,

---

²²⁷ FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANEČEK 1937, 366–367

²²⁸ IBIDEM, 365

²²⁹ IBIDEM, 365

z jejichž výsledků měl profitovat zlínský region, počítalo se, že se i tento sbor, stejně jako ostatní, které měly teprve vzniknout, zapojí do celkové organizace státu. Poté, co by byl stanoven ideový program rozvoje kraje a vypracován regionální plán se mělo navázat na „*obdobné plány sousedních oblastí v rámci budoucího plánu státního.*“²³⁰

Pro rekapitulaci uvedu, že již od počátku rozvíjení teorie regionálního plánování u nás byla cítit jasná afinita k národnímu neboli státním plánování. Státní plánování mělo svým hospodářským plánem udávat tón jednotlivým regionálním plánům. Ty neměly řešit jen problémy konkrétního regionu, ale díky podřízení se celostátním požadavkům i účelně sloužit celostátním zájmům. Tím se pojetí regionálního plánování v Československu do jisté míry lišilo od pojetí v jiných státech. Naši urbanisté zpočátku uvažovali o organizaci regionálního plánování podle dvou modelů, autoritativního řízeného státem a demokratického řízeného dohodou zainteresovaných stran. Do konce třicátých let se urbanisté přikláněli spíše k demokratické variantě, která ovšem i tak měla kromě regionálních zájmů prosazovat i zájmy celostátní. Vlivem silné vázanosti na státní zájmy začalo být na konci třicátých let zřejmé, že dohodu státu a soukromých spolků cesta nevede a začalo se intenzivně promýšlet vřazení regionálního plánování do celostátní organizace podpořené relevantním stavebním zákonem.

6.1. Zákonný podklad regionálního plánování

Jednotlivé regionální svazy, jejich organizace a výkonná moc se měly opírat o zákonný podklad, kterým mělo být vydání nového stavebního řádu. Ve třicátých a čtyřicátých letech platily v Československu pořád ještě stavební řády vydané v devatenáctém století.²³¹ Všechny tyto řády založily základní principy veřejného stavebního práva a zakotvily jeho právní instituty, avšak jak konstatoval Mikuškovice „*úpravou obce se zabývají jen nedostatečně. Město jako celek se neuplatňuje.*“²³² Jelikož se ale urbanismus a jeho podobory územní plánování a regionální plánování v této době rozvíjely s nebývalou rychlostí, bylo nutné je právně zakotvit. Proto se po

---

²³⁰ IBIDEM, 361

²³¹ Čechy: Zákon z 10. 4. 1886 č. 40 z.z., platný pro Prahu, Plzeň a České Budějovice; zákon ze dne 8. 1. 1889 č. 5 z.z. pro všechny ostatní obce v Čechách. Morava: Stavební řád ze dne 16. 6. 1894 pro města Brno, Olomouc, Jihlavu a Znojmo a pro ostatní obce stavební řád ze dne 16. 6. 1894. Pro celé Slezsko platil stavební řád z 2. 6. 1883 č. 26 z.z. Stavební statuty pro Bratislavu byly vydány dokonce už v roce 1972.

²³² MIKUŠKOVIC 1933, 183

celou dobu existence první a druhé republiky připravovaly návrhy nových stavebních zákonů, které měly nahradit ty stávající. Návrhů bylo několik, první byl připraven Ministerstvem veřejných prací v roce 1929 a jeho podstatnou součástí byla i úprava obcí. Přijetí schválení se však nedočkal. Stejný osud měl i návrh stavebního zákona z roku 1935, jež mimo obsahoval i právní zakotvení regionálního plánování. Z hlediska naší problematiky byl nejpropracovanější návrh stavebního zákona z roku 1938, který vypracovalo opět Ministerstvo veřejných prací na základě předchozích dílčích návrhů společně s Ústředím architektů v Praze. Tento návrh a jeho obhajobu zveřejnil Josefem Havlíčkem v časopise *Stavba* v roce 1938,²³³ kde konstatoval, že „*urbanismus a architektura jsou jednou ze základních složek života státu, s dalekosáhlým vlivem hospodářským a kulturním. Hospodárné a kvalitní plánování města je jedním z prvořadých veřejných zájmů. Abychom mohli tuto složku včleniti na příslušné místo státního ústrojí, potřebujeme co nejrychleji ustanoviti potřebná organizační ustanovení.*“²³⁴ Základem nového organizačního systému se měl stát právě nový stavební zákon, který by obsahoval nejen technickou úpravu urbanistické a architektonické činnosti a asanační zákony, ale také část právní týkající se pozemkové politiky, způsobu vyvlastnění a náhrad, ale i způsobu organizace. Nejvyšší instancí mělo být Státní plánovací ústředí, kterému by podléhala regionální plánovací ústředí. Nejnižší stupeň měla zaujímat místní ústředí. Za podklad veškerému plánování měl sloužit hospodářský plán investiční činnosti, jemuž by podléhala dílčí regionální řešení. Architekti a urbanisté měli být zařazeni do samotného procesu státního hospodářského plánování. Ústředí architektů k tomu dodává „*Dnešní doba, ve které se zahajuje nesmírně obtížná práce urbanistické a regionální organizace, z níž mají vyjít konkrétní technicko-hospodářské plány nejširšího dosahu, vyžaduje energického zařazení architektů-urbanistů do celého procesu i na vůdčí místa.*“²³⁵ Přípravy k vydání tohoto stavebního zákona byly bohužel přerušeny vypuknutím války, avšak snaha o zlepšení situace stavebních zákonů i nadále pokračovala.

Je tedy patrné, že na konci třicátých let už jasně vykryštovala představa, jakým způsobem a pomocí jakých opatření by se mělo regionální plánování organizovat. Důležitý byl fakt, že regionální plánování nebylo pojímáno jako samostatný podobor urbanismu, ale vždy v souvislosti se širšími tendencemi státního

---

²³³ HAVLÍČEK 1938, 191

²³⁴ IBIDEM, 191

²³⁵ ÚSTŘEDÍ ARCHITEKTŮ 1938, 190

plánování. Oproti dobrovolně organizovaným svazům hájícím především vlastní zájmy se uznalo, že je nutné regionální plánování zakotvit do státem řízeného systému, který bude fungovat na podkladě hospodářského plánu celé země. Architekt měl být přizván do všech fází a stupňů plánování, tedy od toho nejvyššího státního, přes dílčí regionální, až k nejnižším místním plánům. Jak je ze stavu zákonných opatření vidět, neexistovalo ve třicátých letech regionální plánování pro celý stát, to mělo být ošetřeno právě novým stavebním zákonem. Regionální plánování bylo realizováno v rámci velkých města a několika regionů (například zlínského regionu, který jsem popsala výše.) Zákonný podklad byl tomuto plánování dán pouze výjimečně při vzniku Velké Prahy (Zákon o Státní regulační komisi)²³⁶ a při zřízení poradních sborů pro největší města (Brno,²³⁷ Ostrava, Bratislava). Přípravy na vydání celostátního zákona byly sice přerušeny válkou, ale i přesto se během války a po ní úsilí architektů a urbanistů nezmenšilo.

Jak jsem již jednou uvedla, nebyl v období první a druhé republiky, i přes značné úsilí, vydán nový stavební zákon, který by nahradil stále platné zákony z devatenáctého století. Výjimku tvořila zákonná opatření pro regulaci velkých měst. V Praze působila již od roku 1920 Státní regulační komise, která měla opatřit Prahu a její přilehlé části regulačním plánem. I přesto, že se již v roce 1929 podařilo vypracovat a vydat první znění regulačního plánu Prahy, který obsahoval regulaci územní o zhruba 48 000 hektarů, od počátku dvacátých let se množily diskuze o nástupnické organizaci této komise.²³⁸ Tyto diskuze ústily v podněty, aby v pravomoci nové organizace bylo plánování nejen Prahy a okolí, ale celého regionu, který ovlivňuje. Hruška shrnuje důvody nespokojenosti s dosavadními výsledky komise takto: „*Zákon o Státní regulační komisi vytvořil sice pojem „Velká Praha“ jako plánovací jednotku i pojem „zájmové území“, ale to se nijak nekryje se skutečným územím hospodářským, sídelně, rekreačně a výrobně souvisícím s městem Praha.*“²³⁹ Sám navrhoval, aby nová instituce měla pravomoci k regulaci území o dnešní velikosti přibližně celých Středních Čech. Následně plánoval, že by tyto regionální práce navázaly na území, kde již regionální plánování probíhá – například Morava nebo Jižní Čechy. Tím by bylo pozvolna možné uzákonit několik jednotek, které by obsáhly celé území Československa. Uvažoval tedy o možnosti, kdy by došlo pomocí dílčích zákonů

---

²³⁶ Zákon č. 88/1920 Sb.

²³⁷ Bylo vydáno několik novelizací zákona z devatenáctého století (novelizovaný zákonem č. 277/1919 Sb.; zákonem č. 213/1929 Sb. a zákonem č. 214/1919 Sb.) které stanovily platnost tohoto stavebního řádu na všechny obce sloučené s Brnem.

²³⁸ KUPKA 2009, 38

²³⁹ HRUŠKA 1939, 281

o regulaci jednotlivých regionů k pokrytí celé země. Za pravdu mu dali i jiní urbanisté, kteří svými apely dosáhli toho, že dne 29. 2. 1940 byla jako náhrada za zaniklou Státní regulační komisi zřízena Plánovací komise hlavního města Prahy a okolí, jejímž polem působnosti byl prostor Prahy a části přilehlých politických okresů, například Beroun, Kladno, Brandýs nad Labem, Stará Boleslav atd. Zájmový okruh Velké Prahy byl tedy značně rozšířen. Otokar Fierlinger k tomu dodává: „*Stanovením tohoto širokého plánovacího prostoru shoduje se úmysl zachytit oblast, která již dnes hospodářsky táhne ku Praze. V zásadě jde o uspořádání plánovacího prostoru ve smyslu regionálním.*“²⁴⁰ Činnost komise byla za války utlumena a po roce 1945 se plánování Prahy výrazně omezilo.

Regionální plán nebyl jediným typem plánu, který potřeboval revizi a nové znění zákonného podkladu. Bylo nutné, aby si každé město a obec v rámci regionálních plánů pořizovalo svůj regulační (neboli upravovací) plán, který stanovoval kromě zachycení současného stavu i budoucí rozdělení půdy a staveb a určení ploch pro různé typy účelů.

Jelikož nebyl k dispozici žádný jednotný zákon, který by pořízení regulačních plánů reguloval, často jejich vznik závisel na soukromé iniciativě, kdy docházelo k porušování veřejných zájmů. Proto byl v roce 1941 schválen zákon (vl. nař. č. 288/1941 Sb.), který vytvořil podmínky pro opatřování plánů polohy obcí a o jejich finanční podpoře. Zákon o vypracovávání regulačních plánů měl být jen prvním krokem k uzákonění budoucích složek plánování. Očekávalo se, že s vydáním nového stavebního řádu bude zakotveno i regionální a státní plánování a regulační plány a zákon o regulačních plánech se stane jeho doplněním. Například Bohuslav Fuchs přinesl článek, ve kterém tlumočil městům a obcím doporučení Zemského výboru moravského, aby si v co nekratší době pořídily regulační a regionální plány.²⁴¹

Po skončení války nabralo plánování v Československu jiný kurz. Jako priorita už nebyla viděna snaha o ekonomický růst a reorganizaci jednotlivých regionů, ale stala se jí potřeba rychlé rekonstrukce a obnovy po válce. Bylo nutné obnovit poškozené budovy a infrastrukturu, znehodnocená byla i zemědělská půda a některé krajinné lokality, které byly používány jako vojenská cvičiště (Milovicko, Brdy, Benešovsko nebo Sedlčansko). Proto byl vyhlášen 8. 5. 1946 Zákon o stavební obnově, který měl prostřednictvím zorganizovaného plánování a státem rozdělené finanční podpory

---

²⁴⁰ FIERLINGER 1940

²⁴¹ FUCHS 1939, 264

poničená území a stavby opravit. Pověřen tím byl zvláštní aparát zemských a oblastních komisí, který potom hlavní výkonnou část přenášel na plánovací, technické a stavební úřady.

Zatímco se tedy v celém Československu pracovalo na poválečné obnově v rámci poválečné dvouletky, i nadále převládaly snahy zorganizovat jak státní, tak regionální plánování podle logického klíče. V roce 1945 byly obnoveny zemské, okresní a místní národní výbory veřejné správy. V návrhu na organizaci plánování v ČSR, kterou předložil Blok architektonických pokrokových spolků (BAPS) v roce 1947, se snažil využít existence těchto výborů a začlenit je do celkové organizace. Ústředním orgánem nového systému organizace mělo být Státní plánovací ústředí, které by na základě pokynů od vlády tvořilo směrnice pro plánování nižších institucí, kterými měla být oblastní plánovací ústředí (mohla být naroubována na zemské národní výbory) a krajské plánovací komise.²⁴²

Sílicí socialistické tendence, které vyvrcholily v únoru 1948 komunistickým převratem a přechodem od demokracie k totalitě, změnily i chápání regionálního plánování. Ustoupilo se od propracování teorií jednotlivých podoborů urbanismu k jednomu nadřazenému pojmu, kterým bylo plánování. Plánování bylo viděno jako „*ideologický výraz nového, respektive pozvolna zrajícího hospodářsko-sociologického uspořádání společnosti.*“²⁴³

Důležitou akcí, která dál směřovala budoucí vývoj regionálního plánování, byla konference urbanistů v roce 1948 v Pardubicích, kde se sešla většina tehdy žijících urbanistů - například Alois Mikušovic, Emanuel Hruška, Stanislav Semrád, Jiří Voženílek, Jiří Kroha, Ladislav Žák a další. Hlavním tématem byla vázanost urbanistického plánování na plánování obecně, dílčím tématem pak vztah celostátního plánování k regionálnímu (neboli krajinnému) plánování. Na základě Voženílkových, Mikušovicových a Hruškových referátů shrnul Semrád hlavní resoluci této konference takto: „*Svázanost urbanistického plánování s plánováním hospodářským je veliká. Krajinný (regionální) plán řeší nejúčelněji prostorové splnění hospodářského plánu přihlížeje přitom ke skutečnostem přírodním, sociálním a kulturním.*“²⁴⁴ Zároveň bylo konstatováno, že krajinné a regulační plány nejsou nikdy hotové, neboť urbanistické plánování je neustálým procesem. Proto je nutné, aby bylo prováděno trvalou institucí

---

²⁴² BAPS 1947, 93

²⁴³ HRUŠKA 1948, 160

²⁴⁴ SEMRÁD 1948, 166

na zákonném podkladě. Opět je třeba zdůraznit, že v roce 1948 stále ve stavebním řádu nebyla nijak uzákoněna urbanistická složka.

Poslední zásadní myšlenkou, která na konferenci zazněla, byla teze, že plánování je neustálé vybírání a formování možností. Tím může být považována za tvorbu, která kvalitativně neliší urbanistické plánování (například regionu nebo města) od vyšších druhů plánování (například státního). Voženílek shrnul celou problematiku následovně: „*Rozumíme-li krajinným (regionálním) plánem prostorové uspořádání všech funkčních procesů v kraji podobně jako řeší upravovací plán stejný úkol pro sídliště, není mezi urbanismem a regionálním plánováním kvalitativní rozdíl. Oboje můžeme svěřit skupině pro urbanismus v krajském architektonickém ateliéru.*“²⁴⁵ Je zřejmé, jaký důsledek toto prohlášení přineslo pro další vývoj regionálního plánování. Bylo zařazeno pod oddělení urbanismus a jeho nástroje územního plánování, jako jeden z činitelů, kterými lze regulovat plánování celých krajů. Ovšem hlavní těžiště těchto zájmů se přesunulo na samotné územní plánování, kterému se rozšířily pravomoci z okruhu města na celé území.

Ve stejném roce kdy proběhla pardubická konference, tedy v roce 1948, vyšlo v časopise *Architekt* prohlášení tehdejších architektů a urbanistů sepsané Stanislavem Semrádem o účasti architektů na urbanistickém plánování v ČSR. Zde se oficiálně přihlásili k podpoře hospodářského plánu a zařazení urbanistů nového ústavu, kde budou na základě legislativních opatření spolupracovat na výstavbě státu.²⁴⁶ Tímto ústavem se stala Národní projektová kancelář – Stavoprojekt, která obsahovala mimo jiné oddělení urbanismu a územního plánování. V dalším roce vstoupil v platnost Zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí. Tento zákon právně zakotvoval pořizování územních plánů a zastavovacích plánů obcí a jejich vypracováním pověřil místní národní výbory. Stanovil ochranná pásma, povinnosti stavebních úřadů, podmínky možnosti asanace, podmínky vyvlastnění a další náležitosti.²⁴⁷

Vydáním tohoto zákona bylo územní plánování ustanoveno jako nástroj pro komplexní řešení území. Ovšem regionální plánování tak, jak bylo tehdejšími urbanisty pojímáno, žádný zákonný podklad nenalezlo. V rámci časového úseku, který moje diplomová práce pokrývá, tedy nebyl vydán žádný celoplošný zákon, který by

---

²⁴⁵ IBIDEM, 166

²⁴⁶ SEMRÁD 1948, 3

²⁴⁷ Zákon č. 280/1949, sbírka zákonů republiky Československé z 30. 12. 1949.

jakýmkoliv způsobem právně zakotvoval regionální plánování přímo ve stavebním zákoně. Ovšem pravomoci k řešení větších území a regionů dostalo územní plánování.

6.2. Obsah nového stavebního zákona

Složky nového stavebního zákona, kterými se bylo potřeba zabývat, aby došlo k uvolnění brzd obsažených v dosud platných zákonech z devatenáctého století a vytvoření zákonného podkladu pro provádění regionálního plánování, můžeme rozdělit do tří částí. První byla technická část, která se zabývala technickými opatřeními stavby měst, tedy především samotným stavebním zákonem. Druhou částí byly otázky právní související s pozemkovým vlastnictvím. Zároveň pokrývaly témata asanace, vyvlastnění, výkupního práva, finanční náhrady, zamezení nadhodnocování půdy, vymáhání práva nebo slučování parcel. Třetí částí jsou finanční otázky řešící financování regulačních úprav a regionálních řešení. Všechny tyto otázky se ve třicátých letech staly častým tématem diskuzí tehdejších urbanistů, nejčastějším přispěvatelem do těchto diskuzí byl již zmíněný Emanuel Hruška nebo Alois Mikuškovic.

Nejtíživějším problémem tehdejších urbanistů, který zároveň bránil organickému rozvoji města a hospodárnému plánování regionů, byla pozemková otázka neboli vlastnictví půdy. Od devatenáctého století, kdy se společnost vyvíjela v liberalistickém a kapitalistickém duchu, se požadovala svoboda a soukromé vlastnictví půdy. Sedlákovi, kterému připadla půda, to sice přineslo spoustu výhod (například intenzivní využití půdy, možnost se prodejem oddlužit, sociální vzestup dělnictva atd.), ovšem pro provádění záměrných akcí podložených obecným zájmem (regionální plánování) tato roztržitost půdy činila značné obtíže. Realizace plánů byla v tehdejší době možná jen „*porušením dosavadních pozemkově a stavebně vlastnických práv*“²⁴⁸ Soukromé vlastnictví by samo o sobě nebylo problematické, kdyby nedocházelo k soukromému spekulativnímu nadhodnocování pozemků. Hodnota pozemku totiž nebyla odvozena z původní hodnoty hospodářského pozemku, ale jeho hodnota byla uměle stanovena na základě poptávky. Zájmy spekulantů byly pouze

---

²⁴⁸ HRUŠKA 1936, 47

materiální a motivované osobním prospěchem.²⁴⁹ Navíc nebyly určeny plochy, které by byly takzvaně zastavitelné (k dispozici pro budoucí výstavbu) a nezastavitelné (je možné na nich stavět jen omezeně nebo vůbec). Každá zemědělská půda tak mohla být přeměněna ve stavební pozemek a prodána v případě poptávky. Pokud tedy obec chtěla určité pozemky odkoupit, nejen že byly roztrženy mezi množství majitelů, ale každý si určil svou vlastní cenu, na kterou mnohdy obce neměly finanční zdroje. V neposlední řadě neexistoval kvalitní vyvlastňovací zákon, který by obcím dovozoval vyvlastnit část půdy za určitou náhradu.

V té době se věřilo, že celosvětový společenský vývoj spěje k postupnému nadřazení zájmu celku nad zájmy soukromými, v pozemkovém smyslu se očekávalo radikální omezení soukromých vlastnických práv a převedení veškerého majetku do rukou státu, obce či města (neomezené pozemkové vlastnictví). Za nejčastějším zahraniční příkladem bylo uváděno sovětské Rusko, které provedlo radikální vyvlastnění soukromého vlastnictví včetně zestátnění veškeré půdy. Přestože tato forma socializace nebyla jednak v tehdejší společenském řádu uskutečnitelná a také celosvětově odmítána jako rozkladná myšlenka, Hruška konstatoval, že „*vidíme přece jen pozvolné směřování vývoje [směrem k socialismu], třeba v jiné (vývojové a nikoliv revoluční) formě.*“²⁵⁰ Dalším příkladem, který uváděl také Hruška, bylo Německo, kde byla v roce 1933 přijata nová pozemková politika. Oproti zestátnění upevňovalo zásadu „*že v rámci pozemkově-stavební nadřazenosti státu lze poskytovat každému občanu vlastnické právo; v důsledku diktátorské pozice státu, lze však vlastníkům půdy ukládat různé povinnosti, jejichž posledním stupněm je vyvlastnění ve veřejný prospěch. Nárok na náhradu má toliko onen držitel půdy, jehož majetek se zhodnocuje dosavadní prací na něm.*“²⁵¹ Jelikož se obě zmíněné země vydaly cestou výrazného omezení soukromého vlastnictví ve prospěch státního vlastnictví, mohu konstatovat, že pro Hrušku, který často v dobových periodikách třicátých let popisoval příklady právě z těchto zemí, byl tento nekompromisní způsob vyvlastnění a vlastnictví přijatelný. Jak uvidíme dále, jeho postoje se za okupace ještě radikalizovaly ve smyslu příklonu k německým vzorům.

Poslední země, kterými se bylo možné do budoucna inspirovat, byla Anglie a Švédsko s Finskem, kde většinu půdy a pozemků ve městě vlastnila přímo města

---

²⁴⁹ MIKUSKOVIC 1937, 58

²⁵⁰ HRUSKA 1935b, 42

²⁵¹ HRUŠKA 1936, 49–50

samotná a soukromníkům je pouze pronajímala.²⁵² Jelikož k nové společenské organizaci bylo ještě daleko a naopak na skoupení všech pozemků městem již pozdě, urbanisté požadovali, aby v novém stavebním zákonu byla obsažena i opatření, díky kterým by města mohla půdu vyvlastňovat a určovat další využití ploch.

K omezení s pozemkovou spekulací bylo od nového stavebního zákona požadováno, aby umožnil obcím určovat plochy zastavitelné a nezastavitelné. Ovšem tím by vznikla majitelům ploch, které by nebyly určeny k další stavbě, újma, oproti těm, jejichž pozemky by byly určeny za zastavitelné. Řešit tento problém navrhoval Mikuškovice po vzoru ze zahraničí (například německého) tak, že by byl nařízen „*povinný odstup pozemků pro ulice, náměstí a nezastavitelné plochy na 30%, později na 35–40 %, nad tuto výměru musí být nezastavitelné plochy zaplacený.*“²⁵³ Dále ovšem konstatuje, že tento způsob nemohl být prováděn v rozsahu, který byl tehdy žádoucí (třeba pro regionální plánování). Jelikož nebyl takový příklad znám ani z ciziny, doporučil ještě v rámci přípravy zákona diskuze nad výší povinného odstupu.

Dalším opatřením měla být komasace (sclování, sjednocování) půdy, nejenom zemědělské, ke stavebním účelům. S návrhem na provedení komasace přišel už v roce 1931 Josef Peňáz na základě zkušeností s regulací města Brna. Komasační navrhl všude tam, kde byl schválen regulační či jiný plán a pokud si ho přeje nadpoloviční většina majitelů.²⁵⁴

Metodou, jak předejít pozemkové spekulaci byl po německém vzoru tzv. stavební uzávěr. Uzávěr proto, že by byly určeny plochy, které nemůžou být dále zastavovány a které by v budoucnu mohly být využity pro urbanistické plány. Negativním dopadem by bylo naopak zvýšení pozemkových cen na okolních zastavitelných pozemcích.²⁵⁵

Jedním z nejdůležitějších opatření měl být vyvlastňovací zákon ošetřující urychlený výkup nebo vyvlastnění pozemků, které by byly důležité pro podporu veřejného zájmu. Jediný platný zákon, který se byl jen částečně zabýval vyvlastněním obecních a státních pozemků proti náhradě, byl Zákon o stavebním ruchu z roku 1923. Tento zákon ovšem vyvlastnění ošetřil jen částečně, neboť například nemohly být vyvlastněny pozemky, jejichž majitel doložil, že je potřebuje k výkonu činnosti atd.²⁵⁶

---

²⁵² SEMRÁD 1939, 12

²⁵³ MIKUSKOVIC 1937, 61

²⁵⁴ HRUŠKA 1935b, 44

²⁵⁵ MIKUSKOVIC 1937, 59

²⁵⁶ MIKUŠKOVIC 1933, 183

Po uvedení tohoto zákona do praxe se začali ozývat urbanisté s žádostmi na jeho úpravu. Návrhy na přepracování zákona přinesl v časopise Stavitel Jindřich Kumpošt na příkladu vyvlastňování pozemků ve městě Brně v roce 1925, kde mimo jiné požaduje rozšíření pravomocí obcí k vyvlastňování.²⁵⁷ Nový stavební zákon měl řešit i výši náhrady či odškodnění za odkoupené nebo vyvlastněné pozemky. Mikuškovicem bylo navrženo náhradu spočítat podle zahraničních vzorů tak, že náhrada „je směrodatná každoročnímu přiznání majitele k výměře dávky z pozemků, tedy vlastního ocenění. Obec má pak právo kdykoliv odkoupit pozemek za tuto přiznanou cenu s jistou přírůžkou max. 25%.“²⁵⁸

Hruška šel ještě dál, když navrhl, že by byl popud k vyvlastnění přenesen z pravomoci obce na ústřední plánovací komisi a cena náhrady by byla počítána podle kapitalizovaného výnosu zemědělské půdy.²⁵⁹ Hruškovo stanovisko se pod vlivem nacistické okupace a jeho silnému příklonu ke germánským vzorům radikalizovalo, když v roce 1944 navrhl do obsahu nového pozemkového zákona právě německou variantu pozemkového vlastnictví. Napsal, že „veškeré soukromoprávní vztahy jsou odvozeny z vrchnostenského práva státu; všem dosavadním držitelům půdy je ponecháno dispoziční právo, ideovým (i faktickým) vlastníkem půdy je však národní společenství. Vyžaduje-li zájem společnosti (státu), lze půdu kdykoliv znárodnit.“²⁶⁰

Dalšími možnostmi, jejichž zařazení do stavebního zákona bylo třeba zvážit, bylo předkupní právo obce nebo dávky z nezastavěných pozemků. Diskutovalo se i o potřebě reformy veřejné zprávy a dosavadního způsobu financování urbanismu. Rozpočet měl být stanoven na základě promyšleného hospodářského plánu na větší časové období (ne jen na jeden rok, jak tomu bylo zvykem).

Celkový tehdejší stav pozemkové otázky byl, jak je patrné, nepříznivý pro rozvoj měst a regionů. Způsobem nápravy mělo být vydání nového stavebního zákona, který by právně ošetřil všechny aspekty pozemkového práva, aby se předešlo pozemkové spekulaci.

---

²⁵⁷ KUMPOST 1925, 33–39

²⁵⁸ MIKUSKOVIC 1937, 61

²⁵⁹ HRUŠKA 1935b, 43

²⁶⁰ HRUŠKA 1944, 68

6.3. Přípravné práce regionálního plánu

Kromě zákonného podkladu a fungující organizační struktury a jejich výkonných orgánů, byla pro vypracování regionálních plánů důležitá ještě jedna složka. Tou byly přípravné práce realizované pomocí systému metodických pokynů a postupů. Spolu s prvními diskuzemi o regionálním plánu se objevily i první návrhy a předpoklady jeho řešení pomocí dvoufázové pracovní metody. Ta zahrnovala nejprve rozbor či analýzu všech složek tehdejšího regionu a poté na základě těchto rozborů předpověď vývoje regionu na další desetiletí. Na podkladu těchto výsledků se pak mělo navrhnout regionální řešení, které by změnilo dosavadní vývoj regionu a nasměrovalo jeho budoucí vývoj k prospěchu. Bylo tedy nutné zjistit vše, co region či kraj potřeboval a co bude potřebovat v budoucnu a tyto potřeby zkorigovat s generálním hospodářským plánem celého státu. Jak konstatoval Václav Zeman „*Poněvadž každý dobrý plán předpokládá v první řadě správné vyšetření a zjištění závad dosavadního stavu, stanovení jejich příčin a dosah škod z toho vznikajících, je účelno, aby se pro tento základ plánování hledala nejlepší jednotná metoda.*“²⁶¹

První institucí, která se ve velkém začala zabývat přípravnými pracemi pro vypracování regionálních plánů, byla Masarykova akademie práce, přesněji její Ústav pro stavbu měst. Už v roce 1931 připravil tento ústav na sledu grafikonů analýzu jižních Čech [8], které tou dobou trpěly akutním problémem vylidňování. Výsledky měly nalézt nedostatky a důvody, které za tímto problémem stály. Provedly se studie půdy, zemědělských výnosů, stěhování obyvatel atd., ale nešlo ještě o systematickou a ucelenou analýzu, ale spíše dílčí rozbor, zaměřující se zejména na studium obyvatelstva pracujícího v zemědělství, které tvořilo nejvyšší procento odchozích. Grafy byly vystaveny, spolu s dalšími dílčími rozboru poměrů Prahy, Olomouce nebo Zlína na Výstavě stavby měst v Berlíně v roce 1931.²⁶²

Alois Mikuškovice byl prvním, kdo se snažil nastínit a nějakým způsobem systematizovat postup při přípravných rozborových pracích v článku z počátku třicátých let s názvem *Regionální plán*²⁶³ a tyto postupy rozpracoval do jakési metodiky v knize *Technika stavby měst*. Konstatoval, že přípravné práce a metody jsou v tytéž, jako při přípravě plánu upravovacího. Jeho návrh pracovního postupu předpokládal, že nejdříve

---

²⁶¹ ZEMAN 1942, 3

²⁶² MIKUSKOVIC 1931, 24

²⁶³ MIKUŠKOVIC 1930–1931, 10–13

kraj či region v součinnosti se státem stanoví „*hospodářské, sociální, hygienické, dopravní a kulturní požadavky, jež mají být plánem zaručeny.*“²⁶⁴ Na tomto základě bylo možné teprve přistoupit k jednotlivým analýzám, které byly rozděleny do pěti kategorií. Zaprvé to byly analýzy přirozených podmínek, tedy geografické a topografické. Ty zahrnovaly studium z hlediska půdy, vody, klimatu a hranic oblasti. Všechny tyto prvky měly vliv na budoucí vývoj, jelikož určovaly oblasti vhodné pro další rozvoj a ty, které naopak byly nevhodné (například území v záplavové zóně). Rozbor půdy a klimatu zase přispěl k vhodnému plánu pro rozvoj zemědělství. Zadruhé se měl udělat rozbor nerostného bohatství – tedy surovin a pohonných hmot. Tato data zase přispěla pro plánování průmyslových a výrobních odvětví. Třetí kategorií bylo zjištění poměrů obyvatelstva na základě statistik, které informovaly o struktuře obyvatelstva, jeho počtu, sociálních poměrech (bytové, mzdové), zaměstnání, zdravotních poměrech, vztahu k půdě, výrobě, dopravě atd. Začtvrté se mělo provést studium výroby, vztahů jejich odvětví mezi sebou, výrobních procesů, propojení s dopravou, vzdálenost od sídlení a další. Konečně zapáté se měla zkoumat doprava, všechny její druhy a jejich závislost na osídlení, výrobě atd.²⁶⁵ Mikuškovice tedy nastínil spíše všeobecné zásady, jak postupovat, ale nezdokumentoval je na žádném konkrétním příkladu. Jak sám konstatoval, v popisu prací se inspiroval v zahraničí, konkrétně v Německu, kde byla v roce 1929 vydána kniha *Landesplanung* od Jürgena Brandta, zabývající se plánováním středoněmeckého průmyslového území.²⁶⁶

Z výčtu potřebných statistik je zřejmé, že nebylo v kapacitě jediného člověka je všechny zpracovat. Navíc bylo třeba značné trpělivosti a kombinačních schopností, aby se na základě jejich vztahů dal vypracovat nějaký konkrétní plán. Proto se prosazovalo, aby tyto statistiky vznikaly za pomoci odborníků z různých oblastí, například sociologie, botaniky, geografie a dalších a architekt-urbanista by byl jakýmsi zaštiťujícím prvkem, který by koordinoval všechny tyto oblasti a zadával vypracování statistik dle potřeb plánu.

V roce 1935 v Praze proběhl Mezinárodní sjezd bytové péče, kde si architekti Stanislav Semrád a Karel Storch povšimli, jak náročné a složité bylo číst ve všech statistikách a grafech, které začaly od počátku třicátých let vznikat a vycházet v obsáhlých souborech a sešitech. U příležitosti tohoto sjezdu uspořádalo Ústředí

---

²⁶⁴ MIKUŠKOVIC 1933, 41

²⁶⁵ MIKUŠKOVIC 1930–1931, 12–13

²⁶⁶ MIKUSKOVIC 1933, 173

architektů v Umělecko-průmyslovém muzeu výstavu československé architektury, kde byly vystavovány mimo jiné i dosavadní výsledky na poli urbanismu. Jedním z vystavených návrhů byl již zmíněný dopravně komunikační plán a hospodářský plán pro zájmovou oblast Velkého Brna z roku 1933 od tria Fuchs-Kumpošt-Sklenář. Autoři se v něm rozhodli zrevidovat dosavadní komunikační plán na podkladu vědeckých a sociologických analýz nejenom samotného Brna, ale celého jihomoravského regionu. Navrhli rekonstrukci tradičního jihomoravského prostoru, jeho zemědělské, zahradnické a vinařské produkce spolu s dokonalou komunikační sítí, která navazovala na síť celé republiky a mezinárodních sítí silničních spojů.²⁶⁷ Z hlediska přípravných prací bylo důležité, že autoři veškeré analýzy nezakreslovali do grafů a tabulek, ale graficky je znázorňovali přímo do plánů dané oblasti. Bohuslav Fuchs, který se i nadále věnoval regionálním plánům až do šedesátých let, tímto pracovním postupem přišel v podstatě s novou metodou regionálního plánování, kterou až do své smrti ve svých projektech používal. Příkladem pozdějších projektů, kde tuto komplexní metodu znázorňování do konkrétních plánů vzájemné vazby osídlení, výroby, dopravy, krajiny a historicky daných specifických zvláštností, může být regionální plán obcí Oříšek a Předín.²⁶⁸

V bilanci k pražské výstavě Storch se Semrádem poznamenali, že „výstava ukazuje veliký význam jasného grafického znázornění rozborů statistik, byť zůstala fragmentem...“²⁶⁹ Kromě regionálního plánu jihomoravské oblasti, přinesl mezinárodní sjezd bytové péče i zajímavý přehled statistik, které mapovaly národohospodářské, dopravní, sociální, zdravotní a sociologické poměry v celém Československu a jeho částech [9], které, jak oba architekti upozornili, mohly být použity jako podklad k dalšímu regionálnímu řešení republiky. Do roku 1939 urbanisté nadále pokračovali nejen v tabulkových statistikách, ale už i v přehledných grafických znázorněních. Ovšem každý po svém, jelikož nebyla ustanovena žádná oficiální metodika.

O vypracování přehledné a systematické pracovní metodiky se pokusil Emanuel Hruška, který vydal v roce 1942 knihu *Regionální průzkum*. V této době byla fakticky zastavena veškerá výstavba nových objektů, proto se urbanisté uchýlili k teoretickým pracím, které měly po válce přinést základ pro realizaci nových urbanistických myšlenek. Hruška konstatoval, že tato pracovní metodika a poválečné uzákonění

---

²⁶⁷ KUDĚLKA 1966, 14

²⁶⁸ CRHONEK 1995, 174

²⁶⁹ SEMRÁD/STORCH 1935, 113

stavebního zákona teprve umožní plné rozvinutí regionálního a nadřazeného (státního) plánování.²⁷⁰

Hruška se pokusil na konkrétním případě homogenního území několika vesnic ve středočeském kraji vylíčit složitost technické regionální práce a mnohotvárnost úkolů, které urbanista ve spolupráci s odborníky z jiných oborů musel zvládnout. Sám ovšem dodal, že tato práce „není žádný návod, jak pořizovat průzkumy, ale toliko náznakovitá ukázka pracovní metodiky.“²⁷¹ I přes toto konstatování byl jediný, kdo se problematikou regionálního výzkumu zabýval a systematicky ji i sepsal a publikoval.²⁷² Za podklad regionálního plánování považoval rozbor, studium a obeznámení se s plánovaným prostorem. Teprve toto zpracování mělo být předpokladem ke vzniku tvůrčí ideje a formulaci konkrétních úkolů v daném prostoru. Všechny své analýzy zapisoval do tabulek a grafů, často také používal grafického znázornění do plánu. Přípravné práce dělí do 10 bodů; sedm z nich jsou analýzy na základě objektivních zjištění a tři se věnují předběžnému vyhodnocení těchto analýz. Tyto body jsou následující: 1) geografický průzkum kraje 2) hospodářsko-technický a sociální průzkum kraje 3) morfologický průzkum 4) stavebně-regionalistický průzkum [10] 5) kulturní průzkum kraje 6) průzkum novodobých zásahů do struktury kraje (technika, regionalizace) 7) průzkum architektonicko-prostorový a v rámci předběžné analýzy: 8) požadavky – program regionální plánu 9) program výstavby jednotlivých obcí v kraji 10) teoretická schémata. Hruška detailně rozebírá i postup při realizaci těchto průzkumů a plánů na konkrétním příkladu.

V této práci se často vrací k problému vesnice a jejího urbanistického vzhledu v rámci plánování regionu a jeho sídlišť. Jednu kapitolu dokonce věnuje stavebně-regionalnímu průzkumu neboli studiu krajových architektonických typů a určení vývoje místně vázaných schopných prvků, konstrukcí a hmot, dbá přitom i na estetické kvality. Regionální urbanista má tedy, jak sám říká „hledat správný výraz venkovské stavby v jejím prostředí.“²⁷³ Tento citát dokumentuje tehdejší rostoucí zájem o potřeby a vzhled venkova projevující se v regionalismu. Regionální plánování, jehož součástí bylo i plánování sídlišť v rámci vesnic, tak bylo jedním z proudů, který k novému zájmu o český venkov přispěl. O tomto jevu se ještě zmíním v jedné z kapitol.

---

²⁷⁰ HRUŠKA 1942a, 5

²⁷¹ IBIDEM, 42

²⁷² Po celá čtyřicátá léta se vydávaly návody, jak postupovat při pořizování regulačních a upravovacích plánů měst a vesnic včetně směrnic pro přípravné práce. Ovšem z regionálního hlediska se průzkumem v této míře nikdo jiný nezabýval.

²⁷³ IBIDEM, 19

Ve stejném roce jako Hruška, tedy v roce 1942 se o jakýsi nástin regionálního výzkumu pokusil také architekt Václav Slavík na příkladu Náchodského regionu. Začal vymezením samotného regionu v rámci oblasti severovýchodních Čech a pokračoval geografickým a geologickým studiem, analýzou krajiny a půdy, obyvatelstva a hospodářství. Nešlo ovšem o nějakou systematickou metodu, spíše se pokusil shrnout, jakým aspektům by se urbanista při přípravě plánu měl věnovat.²⁷⁴

S vidinou konce války se začali architekti opět zabývat budoucí pracovní metodou při pořizování regionálních a prostorových plánů vůbec, jelikož se očekávalo, že se Československo vydá v rámci plánování směrem k celostátnímu prostorovému plánu, z kterého budou vycházet nižší zemské a regionální plány. Adolf Liebscher v roce 1944 napsal „*máme-li se jednou v budoucnu svými dílčími upravovacími plány včleniti do prostorového plánování (státního, regionálního), je nezbytně nutno vytvořiti jejich společnou pracovní metodu.*“²⁷⁵ O dva roky později vydal Zemský studijní a plánovací ústav v Brně *Námět dohody o plánovací administrativě*, kde jako jeden z bodů z nejnaléhavějších cílů regionálního plánování udává „*určení jednotné výzkumové metody pro celé území ČSR.*“²⁷⁶ Dále tento spis definoval obsah regionálního plánování, které se skládá z „*A) Výzkumu kraje: mapový podklad, výzkum prostředí po stránce fyzikální a biologické, výzkum sociologický (člověk) a výzkum hospodářsko-technicko-kulturního díla člověka. B) Synthézy výzkumných poznatků v optimální hospodářské a vývojové možnosti kraje, optimální podmínky pro výrobu, stanovení ploch pro ochranu přírody. C) Vlastního plánu, který je usměrněn nadřazeným státně-politickým programem.*“²⁷⁷

Tím, že se mělo urbanistické plánování, ať už státní či regionální, stát hlavním plánovacím nástrojem státu a v první dvouletce bylo k tomuto výrazně nakročeno, byla patrná snaha systematizovat postup v přípravných pracích a pracovních plánovacích metodách. Na tento úkol se soustředil již zmíněný Zemský studijní a plánovací ústav v Brně a jeho plánovací odbor v čele s Emanuelem Hruškou, jenž se systematicky snažil konkretizovat obsah, formu a vybavení jednotlivých studií a plánů a normovat znázorňovací metodiku.

Postupy a metody měly být vyzkoušeny na poválečných urbanistických akcích, které měly zejména obnovit území poničená válkou. Příkladem může být obnova

---

²⁷⁴ SLAVÍK 1942, 121–126

²⁷⁵ LIEBSCHER 1944, 127

²⁷⁶ KOLEKTIV AUTORŮ 1946, 205

²⁷⁷ IBIDEM, 205

Benešovska a Sedlčanska, kde byly analýzy a průzkumy oblasti sice kvalitně zpracovány podle výše uvedených směrnic, ale k syntéze a samotnému regionálnímu plánu nedošlo.²⁷⁸

S návrhem regionální metody pro plánovitou rekonstrukci oblastí poničených za války přišel i architekt Josef Ježek. Prosazoval, že při obnově krajů a obcí je nutné vycházet „z regionu a regionálních vztahů, aby bylo dosaženo nejen harmonie vnitřní (v obcích samotných), ale i harmonie vnější (mezi obcemi v regionu).“²⁷⁹ Obnova je možná jen prostřednictvím analýzy celého prostoru z hlediska komunální vybavenosti, zemědělského a průmyslového dění. Sám se snažil na příkladu obcí okresu Tišnov tyto aspekty analyzovat jako jakýsi „reliéf potřeb a přání“ dané obce.²⁸⁰ V praxi však tato metoda nebyla použita.

I přes to, že správnost směrnic přípravných prací nebyla ověřena v praxi, byl jejich obsah už tolikrát veřejně diskutovaný považován urbanisty za samozřejmý. Liebscher to okomentoval takto: „Co všechno přípravné práce mají obsahovat, je dnes všem architektům-urbanistům známo.“²⁸¹ V dalších se letech se proto při přípravě jakýchkoliv prostorových plánů těchto směrnic drželi a obsah přípravných prací se už neměnil. Dokladem může být studie k územnímu plánu brněnské oblasti z roku 1948 vypracovaná pod vedením Emanuela Hrušky [11] v Ústavu pro stavbu měst a plánování Vysoké školy technické v Brně. Zde se studie sestávají z třiceti šesti rozborů znázorněných graficky na plánech území. Tyto studie zahrnují analýzy prostředí a přírody, člověka a společnosti, zemědělství a hospodářství a dopravy²⁸² ve stejném smyslu, ve kterém je definoval v roce 1942 Emanuel Hruška a poté směrnice Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně.

Přípravné práce jsou důležité i při současném územním plánování. Jsou první etapou při přípravě, projednávání a schvalování každého územního plánu a jejich obsah sestává ze souboru informací, které se váží ke konkrétnímu území.

---

²⁷⁸ SIXTA 1947, 23

²⁷⁹ JEŽEK 1945–1946b, 136

²⁸⁰ JEŽEK 1945–1946b, 136–140

²⁸¹ LIEBSCHER 1944, 127

²⁸² Studie k územnímu plánu brněnské oblasti, Brno 1949.

7. Hlavní témata regionálních plánů

Jak jsem již několikrát ve své diplomové práci uvedla, regionální plány měly řešit aktuální nedostatky a plánovitě navrhnout budoucí vývoj k jejich vyřešení v následujících oblastech: osídlení, výroba, doprava, později také rekreace a zelené plochy. Plán měl koordinaci všech těchto složek zajistit, aby se výstavba v těchto oblastech děla organizovaně a plánovitě a směřovala k jasně vytyčeným cílům, které by přinesly užitek nejen samotnému regionu, ale jeho zapojením do celostátního plánu i celému Československu. V následující kapitole bych chtěla představit, jaký byl obsah jednotlivých témat z hlediska regionálního plánování a jaké problémy řešili tehdejší urbanisté a zároveň bych chtěla tyto myšlenky přiblížit na příkladech několika regionálních plánů, které ve třicátých a čtyřicátých letech vznikly.

7.1. Regionální plánování a osídlení

Éra industrializace devatenáctého a počátku dvacátého století s sebou přinesla změnu hospodářské struktury z rukodělné výroby na strojovou. Tím se spustila i migrační fáze obyvatelstva, které opouštělo venkov a přesunovalo se do měst, kde se průmysl koncentroval. Mohutná, výkonná a výnosná průmyslová výroba se u nás koncentrovala v několika oblastech. Šlo hlavně o ústřední města a místa s nabídkou pracovních míst jako byla Praha a Plzeň. Dále to byla místa v nalezištích nerostného bohatství jako například Ostravsko, Kladensko a severní Čechy. V neposlední řadě také vzrostl počet obyvatel Brna s textilním průmyslem a Zlína s kožedělným průmyslem.²⁸³ Vlivem těchto příčin docházelo v Československu už od jeho vzniku k několika negativním jevům, jimž se tehdejší urbanisté snažili čelit pomocí plánovaných přestaveb a reorganizací regionů.

Prvním negativním jevem byly nekontrolované přesuny obyvatelstva a zemědělské výroby z venkova do města k průmyslové výrobě. Jedním z dopadů bylo vylidňování venkova, u nás například vylidňování jižních Čech, které se jevilo jako závažný problém již před rokem 1914. Dále upadání zemědělské výroby a zvyšování

---

²⁸³ HRUŠKA 1947–1948, nepag.

rozdílů mezi městem a venkovem.²⁸⁴ Dále se obyvatelstvo přesouvalo do měst a výrobních center, kde jak konstatoval Hruška, „*se nová osídlení soustřeďují v nízkých, zpravidla klimaticky inverzních nebo zakouřených a jinak nevhodných, případně průmyslem už zpustošených polohách, které sice vyhovují průmyslu z důvodů dopravních a vodohospodářských, ale které s hlediska biologického i sociálního člověku neprospívají.*“²⁸⁵ Druhým negativním jevem byl bezplánovitý růst předměstí velkých měst, který souvisel i s rychlým vzestupem osobní dopravy. Velká města nenabízela jen možnost uplatnění ve výrobě, novým lukrativním odvětvím se stala i administrativa a distribuce. Předměstí se příchodem obyvatel měnila v satelitní městečka, jakési noclehárny postrádající základní občanskou vybavenost a místní pracovní příležitosti. Třetím jevem byl enormní nárůst nezaměstnanosti, ne v zemědělských krajích, ale v průmyslových aglomeracích. Zde průmysl utrpěl vysoké ztráty zejména v exportu vlivem světové hospodářské krize, neboť lidé nebyli vázáni sídelně ani pozemkově, ale pracovně na příležitosti v průmyslu.

Negativní jevy a přesuny obyvatelstva ve smyslu prostorovém, ale i v rámci výrobních odvětví, zanechaly velkou část obyvatelstva v nepříjemných existenčních poměrech. Při snaze nalézt řešení, jak jim zabezpečit alespoň minimální příjem, se urbanisté začali zajímat o tzv. kolonizační hnutí. V knize *Osidlování a přesídlování (kolonisace) v Československé republice*, která byla vydána Ústavem pro stavbu měst při Masarykově akademii práce v roce 1935 je kolonizace definována jako: „*takové usídlení obyvatelstva, aby výtěžkem práce na přidělené půdě k obydlí mohlo v dnešní krizi i v normální době částečně nebo zcela uhraditi alespoň své minimální potřeby.*“²⁸⁶ Hlavní myšlenkou kolonizace bylo cíleným plánováním převádět obyvatelstvo v rámci regionů z jedné výroby do jiné ve velkém měřítku. Dosavadní bytový problém, který byl řešen zejména v oblasti architektury, jako by byl touto problematikou částečně zatlačen do pozadí ve prospěch důležitějšího a složitějšího problému nezaměstnanosti a opatření nových pracovních příležitostí pro nezaměstnané. Změnou profese jim měla být dána možnost se znovu zapojit do pracovního procesu, který by ekonomicky pomohl nejen jim samotným, nýbrž i celému státu. Tato snaha opět ukazovala, jak bylo důležité zasadit problém regionálního osidlování do celostátního národohospodářského plánu.

---

²⁸⁴ V roce 1900 bylo ve městech nad 5000 obyvatel 22,3 % veškerého obyvatelstva, v roce 1930 to bylo už 36%.

²⁸⁵ HRUŠKA 1947–1948, nepag.

²⁸⁶ MIKUŠKOVIC 1935, 3

Jelikož se s dopadem hospodářské krize v letech 1933 a 1934 ještě akcentovala nutnost řešit nezaměstnanost a hlubší rozdíly mezi městy a venkovem, byla kolonizační otázka přidána na seznam témat Mezinárodního bytového sjezdu v Praze v roce 1935. Referáty na tomto sjezdu pronesli například urbanisté Fierlinger, Vaněček, Mikušovic, Hruška, Říha nebo Semrád. Výsledkem byla již zmíněná kniha o osidlování a přesídlování v Československu, která kromě řešení těchto otázek a přinesení dosavadních zkušeností představila i řadu sociologických studií o obyvatelstvu v ČSR. Z knihy vyplývá zásadní myšlenka, že je možné řešit plánovitý přesun obyvatelstva až po stanovení aktuálního stavu a budoucích možností zemědělské a průmyslové výroby, která je základem jakýchkoliv lidských přesunů. Proto, jak je v knize řešeno „*otázky osidlovací a přesídlovací nemohou být řešeny jako provizorium, nýbrž musí být vřazeny v záměrný hospodářský, sociální a populační vývoj státu.*“²⁸⁷ Tento záměrný vývoj měl být prováděn na větších krajinných celcích, které byly určitým způsobem hospodářsky, územně a sociálně spjaté. Ty se měly stát základem „*oblastního (regionálního) a státního (národního) plánování, jež ukáže skutečné možnosti a postaví osidlovací činnost v širokém rámci země a státu.*“²⁸⁸

Stát byl tedy hlavním prvkem, který měl v rámci jednotlivých regionů kolonizaci řídit. Hruška kolonizaci rozdělil na základě řešených problémů do dvou typů. Prvním je kolonizace sídelní, která je spojena s individuálním stavebním ruchem.²⁸⁹ Ta byla státem podporována už od jeho vzniku a souvisí s bytovou péčí (jde například o satelity, zahradní města, víkendové kolonie atd.) Důležité bylo vládní nařízení z 13. 7. 1934 o bytovém ruchu, které dalo možnost „*obcím a městům udělit podporu na stavbu bytů nebo domků, mají-li sloužit nezaměstnaným nebo polozaměstnaným.*“²⁹⁰ Druhým typem byla kolonizace výrobní, která měla nalézt místo pro usídlení nezaměstnaných (nouzová kolonizace) tím, že jim měla být propůjčena půda nebo majetek, aby se mohli sami uživit. Tato kolonizace měla být řešena v rámci regionu a byla inspirována podobnými osidlovacími akcemi v Německu a Rakousku z počátku třicátých let. Zároveň šlo o plánovitou kolonizaci k „*vyrovnání nepoměru výrobních sil ve státním útvaru neboli vytvoření pozitivní soutěže schopné složky lidské společnosti na základě organizovaného*

---

²⁸⁷ MIKUSKOVIC 1935, 11

²⁸⁸ IBIDEM, 11

²⁸⁹ HRUŠKA 1936, 14

²⁹⁰ MIKUSKOVIC 1935, 10

kooperativního hospodářství.“²⁹¹ Ve druhém případě měly výsledky přímo ovlivňovat hospodářství celého státu, jeho kvalitu a konkurenceschopnost.

Nouzová kolonizace měla charakter zejména zemědělské kolonizace, tedy přesunutí obyvatel z průmyslové výroby tím, že by jim byla dána část půdy, na které by mohli zahradničit a tím si vydělat alespoň minimální mzdu. Pokusy byly činěny už ve dvacátých letech Státním pozemkovým úřadem (SPÚ), který na základě zákonných opatření rozdělil více než třicet šest tisíc hektarů půdy mezi staré, ale i nově založené osady.²⁹² Usedlosti v nových osadách byly stavěny dle normovaných typů pro osídlení vypracovaných SPÚ, kde byla plocha zastavěna usedlostmi, opatřena dopravní sítí, vodovody a bylo ponecháno místo na stavbu občanské vybavenosti. Tím mělo být zajištěno, že se osada bude moci zapojit do místního kraje a tím i do regionálního plánu této oblasti.

Svémi návrhy přispěl k řešení zemědělského osídlení i Emanuel Hruška, který toto osídlení zapracoval do regionálního plánu celé oblasti. Příkladem je rozvrh regionálního osídlování výrobního, zemědělského, polovýrobního a sídelního na příkladu Velké Prahy, který autor představil ve své knize *Rozbor zdravotních a osídlovacích poměrů Velké Prahy* z roku 1935, který autor navrhl na základě zpracování sérií rozborů z let 1921–1933 nebo návrh polozemědělské letní osady Slapy, který oblast Slap řeší v rámci širšího pražského okolí v návaznosti na jeho komunikační síť.

Hruška, stejně jako další tehdejší urbanisté, se díval na osídlování a kolonizaci jako na způsob urbanistického plánování, které by mohlo pomoci nejen nezaměstnaným, ale i ekonomice celého státu. Nutným předpokladem pro dobré rozvržení obyvatelstva byla analýza výrobního odvětví a dopravy. Osídlování šlo řešit jedině v rámci celkového státního plánu a jeho jednotlivých úseků – regionálních plánů, kde jednotlivé oblasti tvoří přirozený hospodářský celek. Mikuškovice k tomu poznamenal: *„Kolonizační činnost se objevuje jako závažná součást urbanizace plánovité. V této souvislosti je nutno poukázati na smysl současných snah v regionálním plánování v cizině i u nás, jako na činnost a metodu, jež umožňuje a vyvolává koordinaci všech složek: politiky hospodářské, populační, sociální, dopravní*

---

²⁹¹ HRUŠKA 1936, 14

²⁹² MIKUŠKOVIC 1934, 189

i osidlovací a je schopna v rámci skutečných možností řešiti postupně problémy urbanizační.“²⁹³

V tomto duchu se neslo i založení Zemského národohospodářského ústavu v roce 1938. Vedoucím ústavu se stal Josef Mrkos, bývalý úředník Zemských výzkumných ústavů v Brně, který byl autorem kartogramů o rok mladšího plánu na odstranění nezaměstnanosti na Moravě, který byl vypracován Zemským výborem moravským. Jelikož měl Mrkos zkušenosti se zpracováváním studií a prací z oboru sociologie, výroby, klimatologie atd. byl pověřen vedení Zemského národohospodářského ústavu, který měl právě na podkladě studií a grafů zajišťovat „*předpoklady, studovat současný vývoj a navrhnout optimální koordinaci všech hospodářskotechnických podnětů a programů jednotlivých oborů zemské správy. Výsledkem jeho studijní činnosti je synthetický plán hospodářskotechnický a administrativní.*“²⁹⁴ V roce 1945 byl ústav přeměněn na Zemský studijní a plánovací ústav v Brně a v roce 1947 začal s vydáváním prací, které do té doby zpracoval v rámci svých *Zpráv*. Činnost tohoto ústavu je nadmíru důležitá zejména v poválečném období, neboť v poválečné dvouletce byl v podstatě jediným ústavem, který vypracovával regionální plány. Tyto plány byly zaměřeny spíše na průmyslové oblasti a měly v souladu s národohospodářským plánem vypracovat jejich ekonomické povznesení.

Narůst průmyslové výroby a vytvoření nových pracovních odvětví podnítilo centralizační tendence v průmyslových aglomeracích, kde se obyvatelstvo snažilo vměstnat mezi továrny a dopravní síť, tím bylo nuceno bydlet vertikálně. Hustota obyvatel vzrůstala, naopak hygienické podmínky klesaly. Opačnou tendencí byla decentralizace, které probíhala díky dostupnosti automobilové dopravy nejdříve samovolně. Lidé toužili žít v širším okruhu města na levnější půdě a v užším vztahu k přírodě. Decentralizace se rozhodli využít urbanisté jako možnosti jak ulevit přeplněným městům a průmyslovým centrům. Hruška jejich snahu definoval takto: „*snažili se podpořit stavební ruch o nízké hustotě osídlení ve zdravé poloze, tedy nikoliv na periferii města, nýbrž na širším zájmovém obvodu města, kde stavebník nemá nároků na plné vybavení veřejnými zařízeními, již by se mu na periferii stejně nedostalo.*“²⁹⁵ Cílem tedy bylo zakládání částečně soběstačných kolonií, které by byly dopravně dobře

---

²⁹³ IBIDEM, 191

²⁹⁴ FUCHS 1948, nepag.

²⁹⁵ HRUŠKA 1934b, 113

propojeny s prací po vzoru například zahradních měst v Anglii. Hledala se však vhodná forma tohoto sídliště zasazeného v širším okolí velkých měst.

Myšlenku na vytvoření nových sídlišť a s tím i přesunu obyvatelstva se urbanisté snažili už před druhou světovou válkou a v době jejího trvání aplikovat například na Velkou Prahu, jejíž prostor se ustálil na regionálním obvodu od středního toku Labe, po spodní tok Sázavy, výběžky Brd a Kladensko. Město bylo hustě centralizováno nejen ve svém středu, ale také kolem středisek na svém obvodu, docházelo tak satelitovému pojetí periferie. Několik studií řešících situaci Velké Prahy a její decentralizace přinesl Hruška ve své knize *Urbanistická forma (Osídlení a plán)* z roku 1945 (vydaná až v roce 1947). V této knize představuje své návrhy i návrhy dalších urbanistů o nové urbanistické formě sídliště, která by byly výrazem decentralizační myšlenky. Všechny tyto studie vznikly mezi lety 1942–1944, kdy „vyřadění z praktické činnosti umožnilo architektům, aby se soustředili na theoretické studie o nových sociálních, technických i výtvarných formách sídlišť.“²⁹⁶ V této knize publikoval Hruška část své rozsáhlé studie o regionální přestavbě Prahy, respektive středních Čech [12]. Detailní grafickou analýzou sociálních, hospodářských, dopravních a dalších podmínek došel k návrhu systému soběstačných celků kolem Velké Prahy, které měly vlastní průmyslové centrum. Kromě systému satelitů navrhl i regionální rekonstrukci výroby, kdy ji pásově rozvinul podle hospodářských cest směrem ke Kladnu. Důležitá byla opět situace ve výrobě, která přímo ovlivňovala hustotu a rozmístění obyvatel. Vrcholem byl plán rozmístění města v prostoru, kdy zónami naznačil jednotlivé funkce částí regionu v souladu s novými sídlištními celky a limitaci dalšího růstu města. Hruška navíc definoval různé typy regionálních sídlišť podle jejich funkce na tři typy. Regionální sídliště obytná doporučoval na jihu pražské oblasti v rekreační zóně. Regionální průmyslová sídliště měla být vystavěna při těžkém průmyslu odvedeném na severovýchod k Labi a regionální sídliště satelitová při konsumní výrobě měly vzniknout na východě oblasti.²⁹⁷

Tato studie,²⁹⁸ která vznikla ve spolupráci se Zemským studijním a plánovacím ústavem v Brně, byla spolu s dalšími regionálními studii předložena jako kolektivní práce československé skupiny CIAM na šestém kongresu CIAM v Bridgewateru v roce 1947. Byla úspěšně přijata a vyžádána Britským ministerstvem územního plánování

---

²⁹⁶ HRUŠKA 1945a, 113

²⁹⁷ HRUŠKA 1945a, 134

²⁹⁸ Více o této studii in: KOLEKTIV AUTORŮ 1948b, 51–62.

k prostudování.²⁹⁹ Fakt, že byla studie prezentována v zahraničí, dokládá kromě kvality práce i její důležitost ve vývoji regionálního plánování u nás. Takto obsáhlá práce týkající se regionálního plánu pražské oblasti nebyla do té doby zatím nikým zpracována, i přes to, že otázka plánování Prahy byla jednou z nejdiskutovanějších na urbanistické scéně v Československu už od roku 1918. Další regionální plány, které byly na tomto kongrese představeny, byly již zmíněné plány Brna, Ostravska a Zlínska.

Pro úplnost představím ještě některé návrhy, které publikoval Hruška ve své knize *Urbanistická forma (Osídlení a plán)*. Byl to návrh představující už konkrétní podobu satelitního města neboli tzv. regionální sídliště, který připravil Jan Štursa. Jeho vzorové sídliště pro 12 000 lidí mělo být určeno výhradně obytným účelům, spojil výpadovou silnicí a rychlodráhou s jeho výrobním zázemím, které bylo na okraji města. Takových center uvažoval kolem Prahy několik.³⁰⁰ Jan Kittrich a Emanuela Kittrichová také navrhli typ regionálního sídliště, ovšem už zde podpořili plnou občanskou vybavenost včetně rekreačního pásu a nemocniční oblasti. Dálková komunikace sloužila jako prostředek přepravy k práci.³⁰¹

7.1.1. Vesnice a hnutí regionalismu

Řešení osídlení ve smyslu kolonizace a decentralizace prostřednictvím regionálních plánů se netýkala jen měst a jejich okolí, ale také menších obcí a vesnic. Proto vedlo zpracovávání regionálních plánů spolu s vzrůstající touhou po bydlení mimo město blíže k přírodě k hlubšímu zájmu o venkovské a vesnické oblasti, které kvůli nezájmu a špatným podmínkám stagnovaly. Zvýšení životní úrovně, které se projevilo ve městech, na venkov neproniklo. V řadě osad byly špatné hygienické podmínky, obce neměly kanalizaci, elektřinu, byly špatným místem pro odbytky zemědělských výrobků a nenabízely kulturní vyžití. Na tyto nezdravé poměry upozorňoval ve třicátých letech Státní zdravotní ústav.³⁰² Naopak obyvatelstvo měst si čím dál víc uvědomovalo, že žijí v hygienicky špatném prostředí, které má negativní vliv na jejich zdraví a duševní pohodu. Proto se řada z nich o víkendech uchýlovala do chatových osad, víkendových kolonií nebo se rozhodli se přestěhovat zpět na venkov.

---

²⁹⁹ KOLEKTIV AUTORŮ 1948a, nepag.

³⁰⁰ HRUŠKA 1945a, 125

³⁰¹ HRUŠKA 1945a, 121

³⁰² FIERLINGER 1935, 134

Toto neorganizované hnutí nazval Karel Honzík rustikalismem. K tomu se přidal problém stále narůstající průmyslové civilizace, která již nebyla omezena pouze na města, ale pronikala i do jejich vzdáleného okolí.

Všechny tyto popudy daly vzniknout tzv. *regionalismu* neboli *regionalistickému hnutí*, které se u nás objevovalo již od dvacátých let. Podle Hruškovy definice je regionalismus „*péče o hospodářský, technický i kulturní život kraje (regionu), který má jednotné znaky i potřeby.*“³⁰³ Práci urbanisty, který připravoval regionální plány, mělo být ve smyslu této definice zachycení záměrů, které se měly provést ve prospěch a zvýšení úrovně příslušného kraje. Bylo tedy zřejmé, že poměry na venkově budou důležitou součástí jakéhokoliv regionálního plánu a urbanista bude muset řešit potřeby jednotlivých vesnic v rámci tohoto plánu, ale dle slov Emila Zimmlera „*zároveň i usměrnit vzájemné vztahy více obcí, tedy celého kraje.*“³⁰⁴

V zahraničí se již problému úpravy venkova věnovali urbanisté od konce devatenáctého století. V Anglii vznikly první zákony řešící poměry na venkově již roku 1890, následovaly ho například Holandsko, Švédsko nebo Francie. V Německu se urbanisté problémem venkovského osídlení zabývali od začátku dvacátého století, kdy mohli zkoušet různé osidlovací metody například při osidlování východního Pruska.³⁰⁵

První studie a práce, které se problému úpravy vesnic a venkovských krajů v Československu věnovaly, vznikaly na půdě Masarykovy akademie práce, kde se například již od roku 1920 zkoumaly poměry vesnic na příkladu obce Kvasice na Moravě.³⁰⁶ V roce 1923 vydal Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce stať Otokara Fierligerera, velkého průkopníka zájmu o vesnici, s názvem *Nutnost péče o výstavbu obcí venkovských*³⁰⁷. V této publikaci nastínil Fierlinger vývoj výstavby obcí u nás a současný úpadek s negativními zdravotními poměry, používal přitom statistik vzniklých na základě zkoumání Kvasic. Publikováním tohoto problému přispěl k vlně zájmu o venkov a možnosti decentralizace velkých měst směrem do menších obcí a vesnic.

Na podporu tohoto zájmu vznikl v roce 1927 při Ústavu pro stavbu měst časopis *Stavba měst a obcí venkovských*, jehož hlavním redaktorem se stal Jaroslav Vaněček. Tento časopis ve svém prvním čísle proklamoval svůj program, kterým mělo být „*šíření*

---

³⁰³ HRUŠKA 1941, 105

³⁰⁴ ZIMMLER 1927, 2

³⁰⁵ DVOŘÁK/KUBEŠ/VALTR 1939, 141

³⁰⁶ Více k tomuto in: FIERLINGER 1923, 102–106

³⁰⁷ FIERLINGER 1923

znalosti všeho, co má význam pro řádné budování našich měst a obcí podle uznávaných novodobých názorů.“³⁰⁸ Jednou z prvních věcí, kterou se časopis zabýval, byla potřeba nového stavebního zákona, který by ošetřoval výstavbu v obcích a vesnicích.

Druhým urbanistou, který se zabýval úpravou a plány vesnických krajů byl Josef Karel Říha. Říha se snažil prosadit jakýsi jednotný program v propagaci a zkoumání otázek souvisejících s vesnicemi a venkovskými kraji a na jeho popud byla v roce 1936 vypsána pod záštitou sboru Péče o zdraví venkova anketa. Do ní přispěli odborníci z řad inženýrů a urbanistů svými studiiemi o jednotlivých otázkách týkajících se vesnice a venkova. Příspěvateli byli kromě Říhy například Alois Mikuškovice, Wolfgang Schlick, Theodor Petřík, Josef Kettner a další. Na základě této ankety byla na Hospodářské výstavě v Praze uspořádána výstava prezentující výsledky této ankety a nakonec byl tento rozsáhlý materiál vydán i tiskem v knize *Vesnice, půda a plán*,³⁰⁹ jejíž redakce se ujal opět Říha. Jak je již patrné z umístění výstavy v rámci Hospodářské výstavy, její účel směřoval i k otázkám regionálním, které souvisely s celkovým národohospodářským plánem státu. Ve stejném duchu pronesl v předmluvě knihy *Vesnice, půda a plán* Rudolf Beran, že „*jest naším přáním, aby se tato publikace stala podnětem k uskutečňování praktického regionalismu, z něhož bude mít prospěch náš venkov i stát.*“³¹⁰

Z hlediska problematiky regionálního plánování jsou z ankety důležité dva příspěvky. Prvním je *Vesnice, půda a plán* od Josefa Karla Říhy a druhým je *Vliv měst na venkovské oblasti* od Aloise Mikuškovic. Oba tyto příspěvky mají mnoho společného. Akcentují nutnost řešit budoucí výstavbu krajů v rámci organizovaného regionálního plánu, který by vycházel z přirozených krajinných celků jednotlivých regionů v jejich prospěch. Toto plánování má pak být vedeno „*zájmy celostátními pod dozorem a za spoluúčasti státních orgánů.*“³¹¹ Říha dokonce konstatoval, že jeden z hlavních důvodů pro uspořádání této ankety a následné vydání knihy byla nutnost propagace nové urbanistické techniky řídící vývoj celých krajů – regionálního plánování. Regionální plány prosazují zejména za účelem řízení osídlení vesnických oblast a technické organizace dopravní sítě a infrastruktury. Dále mají zajistit místo pro rozšiřování budoucích technických staveb vytýčením nezastavitelných ploch a naopak určením ploch pro jednotlivé typy výstavby.

---

³⁰⁸ REDAKCE 1927, 1

³⁰⁹ ŘÍHA (red.) 1937

³¹⁰ IBIDEM, 5

³¹¹ IBIDEM, 129

Druhou rovinou těchto studií byla otázka existence regionálních stavebních typů architektury, kterými by mohly být vesnice a obce rozšiřovány nebo rekonstruovány. Důvodem bylo, že se vesnice do této doby rozšiřovaly náhodně a nepromyšleně a v rámci stavebnictví byly do přirozeného organismu venkovských osad vnášeny ryze městské prvky, které narušovaly ráz vesnice, popřípadě celé krajiny. Aby byla otázka stavebních typů hlouběji prozkoumána a zároveň se poznaly kořeny československých tradic, které byly na venkově stále živé, a jejich zachování bylo v době okupace důležitým tématem, vypsalo protektorátní Ministerstvo školství a osvěty v roce 1940 veřejnou soutěž k získání studií a návrhů na řešení regionálních stavebních úkolů pro potřeby venkova. Cílem bylo řešit typy regionálních venkovských staveb, zejména zemědělských usedlostí, obytných domů, venkovských domů, chat, rekreačních táborů a dalších.

Ovšem již samotné zadání soutěže, tak i později její výsledky přinesly, až na výjimky, zklamání jak mezi architekty, tak urbanisty. Místo toho, aby byla soutěž pojata jako regionalistické studium, které mělo prostřednictvím studia hospodářské a sociální struktury vesnice, rozboru kraje, klimatu, místních stavebních metod dojít k výsledné stavební formě, soutěžní návrhy se zabývaly jen formálním vzhledem architektury venkovských staveb. Jak poznamenali Machoň se Suchardou: „*soutěžní úkol by chápán vlastně jako problém fasády v tom či onom kraji.*“³¹² Vyzdviženy byly jen některé návrhy, jmenuji například návrh Mladovožicka od Kuthana a Vančury nebo návrh Blatenska od tria Kubeš – Valtr – Dvořák.³¹³

Jako nejlepší soutěžní návrh byl označen projekt Emanuela Hrušky, který se svou obsáhlou, synteticky a metodicky pojatou regionalistickou studií pokusil o krajinný rozbor nejen vesnice, ale celé oblasti, ve které ležela a zároveň určil prvky a směry pro její další vývoj. Pro jeho práci byl zásadní průzkum kraje, který převedl na příkladu vesnic spodního toku Sázavy. Tento průzkum měl být řízen urbanistou za spolupráce techniků, národohospodářů, geografů, sociologů, historiků a dalších odborníků. Měl stanovit potřeby kraje, které jsou předpokladem k urbanistickému řešení té či oné obce. „*Jde tedy o regionalistický pracovní postup od celku (prostoru) k detailu (stavebnímu objektu) a odtud zpět k syntezě jednotek v sídliště a osídlený prostor.*“³¹⁴ Průzkum měl být doplněn i stavebně-regionálním rozbohem kraje. Vrcholem průzkumu

---

³¹² MACHOŇ/SUCHARDA 1941, 32

³¹³ IBIDEM, 32

³¹⁴ HRUŠKA 1941, 107

a regionalistické metody by byl regionální plán, který na základě potřeb kraje, zachytil kroky, které mají být k uspokojení těchto potřeby učiněny.

I když soutěž, kromě Hruškova návrhu, nepřinesla mnoho výsledků skutečné regionální práce, vyburcovala alespoň zájem architektů a úřadů o vývoj venkova. V této práci se však mělo podle Hruškova naznačeného vzoru pracovat systematickým průzkumem všech našich krajů nejlépe prostřednictvím kolektivu odborníků, zmiňovaný byl například Zemský studijní a plánovací ústav v Brně. Teprve na základě těchto klimatických a sociologicko-hospodářských studií měl být vypracován regionální plán, který by „svým plánovitým řešením od celku k detailu, dosáhl kladných výsledků.“³¹⁵ Společně se zájmem o vývoj vesnic se probudila i snaha o ochranu a zachování dochovaných vesnic. Dokladem může být Hruškov výrok: „Proto tedy, poněvadž dnešní doba neumí ještě vytvořit nový útvar, jen fragmenty a pokusy – chráníme naši starou vesnici jako celek i v detailu tam, kde ještě převážně nerozrušeným celkem zůstala.“³¹⁶

Všechny tyto návrhy a nápady se formulovaly ještě v době okupace. Těsně po konci války bylo zřejmé, že i do budoucna bude vesnice, její osídlení a vzhled nových staveb důležitým tématem, neboť naše pohraniční oblasti zůstaly po vysídlení opuštěné a poničené, zničených bylo i mnoho obcí a krajů zejména kvůli vojenským cvičištím nebo německým perzekucím, jako v případě vypálených Lidic a Ležáků.

Ještě je třeba zmínit, že důležitým požadavkem, který byl v rámci soutěže na regionální stavební typy formulován, byla nutnost řešit rozvoj vesnic a krajů a jejich stavebních typů i v souvislosti s okolní krajinou a přírodou. Plně se tento požadavek rozvinul po roce 1945, kdy například v roce 1946 upozornil Karel Honzík nejdříve články a následně knihou *Tvorba životního slohu*³¹⁷ na lidskou touhu, především spontánní a pudové povahy, navracet se k přírodě a být obklopen přírodními materiály. V rámci regionálních stavebních typů to definoval jako „*touha po tvaru stavby zapadajícím intimně do krajiny, splývající nenápadně s prostředím venkovské obce.*“³¹⁸ Jinými slovy měla „*estetika vesnice navazovat na rámeček krajinný, kulisu přírody.*“³¹⁹ Tyto citace dokumentují nově probuzený zájem o krajinu, který byl ještě umocněn hnutím trampismu, rekreačním hnutím a zájmem obyvatel o své zdraví. Záhy nabyly na

---

³¹⁵ REDAKCE 1941b, 4

³¹⁶ HRUŠKA 1946, 29

³¹⁷ HONZÍK 1946

³¹⁸ HONZÍK 1941, 89

³¹⁹ DVOŘÁK/KUBEŠ/VALTR 1939, 144

síle požadavek na řešení regionů a jeho měst a obcí i z hlediska krajinného a přírodního a pro regionální plánování se začalo zejména Josefem Karlem Říhou, Ladislavem Žákem a Stanislavem Semrádem prosazovat označení krajinné plánování, které mělo vystihovat jeho vyšší stupeň – rozšíření o přírodní zájem.

7.2. Regionální plánování a doprava

Industrializace devatenáctého století s sebou přinesla nebývalý vzrůst dopravy. Tehdy byla nejdůležitějším dopravním prostředkem doby železnice, která tvarovala moderní osídlení, zemědělství a průmysl, jelikož na ní byly tyto prvky přímo závislé a koncertovaly se kolem jejích železničních tratí a nádraží. Železniční doprava tedy měla sklon centralizovat. S příchodem dvacátého století, kdy se do popředí dostal automobilismus, se situace změnila. Automobilová doprava ve spojení s velkou rozvětveností silniční sítě nutně decentralizovala obyvatelstvo a výrobu.

Rychlý nárůst automobilové dopravy způsobil řadu problémů. Na jedné straně se ve světových velkoměstech přílišná koncentrace dopravy projevila častými zácpami, dopravními nehodami a dlouhou dobou dojíždění. Bylo proto nutné stavět nové silnice, rozšiřovat původní a budovat parkovací plochy. Na druhé straně rozlévání dopravy do krajiny výrazně ovlivňovaly i urbanistické plánování okolní krajiny a regionu. Jelikož bylo pořízení automobilu relativně levné, obyvatelé se díky snadné dostupnosti města stěhovali za jeho hranice, kde začala vznikat satelitní města. Tato města byla spíše jen táhnoucí se periferií, jelikož se spolu s nimi nedecentralizovaly služby a výroba. Navíc se ukázala nehospodárnost nového typu dopravy, kdy byly „malé kvantity obyvatel dopravovány stejně draho jako velké.“³²⁰ Tyto extrémní příklady byly velmi vzdálené situace v Československu. Pro ilustraci připadal v USA v roce 1933 jeden automobil na 10 obyvatel. V Československu to byl o dva roky později jeden automobil na 140 obyvatel (v jiných evropských metropolích, se čísla pohybovala mezi 20–50 obyvateli).³²¹ Situace u nás byla tedy podstatně jiná a o co do počtu automobilů nemohla a ani neměla být srovnávána se zahraničím. Přesto zůstali urbanisté obezřetní a včasnými regulacemi se snažili připravit se na nárůst osobní dopravy i v Československu.

---

³²⁰ HRUŠKA 1936, 34

³²¹ HRUŠKA 1936, 35

„Doprava měla v organizovaném osídlení podstatný vliv na úpravu starých městských částí a pro nová osídlení vytvářela nové principy.“³²² Proto se stala zájmem urbanistů hned po vzniku Československa, jednak v souvislosti s růstem měst jako byla Praha či Brno a také s potřebou úpravy stávající silniční sítě o délce asi sedmdesát tisíc kilometrů, která nebyla organicky propojena ve všech částech nově vzniklé republiky [13]. Problémem byla i „roztříštěnost správy silnic, která se dělila podle toho, kdo silnici udržuje na státní, zemskou, okresní a vicinální.“³²³ Proto byl Ministerstvem veřejných prací na začátku dvacátých let vypracován program na rozšíření silniční a železniční sítě, některé stávající části byly zestátněny. Doplněna byla zejména dopravní síť hlavních tepen, pro průchod mezinárodní dopravy a pro spojení nejdůležitějších měst a oblastí mezi sebou.³²⁴

Z hlediska dopravy ve městě jsou důležité dvě soutěže. První soutěž vypsaná v roce 1929 měla vyřešit všeobecný dopravní program Velké Prahy. Hlavními požadavky bylo identifikování příčin dopravních nesnází (rozvržení úzkých křivolakých ulic v historickém centru Prahy nebylo stavěno na nárůst automobilismu), regulace dopravní sítě, navržení sítě městských dopravních prostředků a vyřešení funkčnosti křižovatek, navržení signálů na křižovatkách. V letech 1929–1933 probíhaly přípravné práce soutěží – statistické a sociologické výzkumy a rozbory dopravní situace v Praze. Zároveň se v těchto letech v rámci dopravní vědy ustanovovaly zásady výpočtů dopravních poměrů a teoreticky se určoval ideální tvar křižovatek.³²⁵ Sešlo se množství návrhů od různých pracovních skupin. Jejich hodnocení přinesl Mikuškovice v roce 1933, kdy konstatoval, že až na určité radikální návrhy (již zmíněná Praha veřejná) jsou si návrhy dost podobné, všechny počítají s určitou formou asanace historického centra a nutných průlomů, navrhují větší využití městské hromadné dopravy atd. Pro téma regionálního plánování byl důležitý návrh od skupiny Hruška-Kuba-Sokol z roku 1931, který ve velkém akcentoval městskou hromadnou dopravu a na ní navazující síť rychlodrah, které měla vést do širšího pražského okruhu.³²⁶

Druhou důležitou soutěží byl již několikrát zmiňovaný návrh na dopravně komunikační plán a hospodářský plán pro zájmovou oblast Velkého Brna z roku 1933 od architektů Fuchse, Kumpošta a Sklenáře [14]. Projektanti předložili řešení, které se

---

³²² MIKUSKOVIC 1933, 57

³²³ FIERLINGER/MIKUSKOVIC/VANEČEK 1936, 353

³²⁴ FIERLINGER/MIKUSKOVIC/VANEČEK 1936, 354

³²⁵ VANEČEK 1931, 62

³²⁶ MIKUSKOVIC 1933b, 173–174

přesunulo z místního zájmu na zájem regionální, potažmo celostátní. Nenahlíželi totiž na problém izolovaně, ale jakou na součást vyššího územního celku, kterým byl region a stát. Komunikace pro ně pak byly podstatou výroby a spotřeby. Podle Kudělkových slov se „autorskému kolektivu jevílo jako neobyčejně důležité především vybudování dokonalé komunikační sítě v celé republice navazující zase na síť mezinárodní spojů. Teprve na základě těchto výzkumů se v budoucnu mělo dospět k vytýčení směrnic i pro stavební růst Brna.“³²⁷ Postupovali tedy podle moderního urbanistického hesla “od celku k jeho částem“. Za svůj projekt získali v soutěži druhé místo a porota projekt ohodnotila jako „za zvláště cenné náměty řešení železničního a pozoruhodné myšlenky pro hospodářský plán města v rámci regionálním.“³²⁸ Výsledek této soutěže vydali autoři v práci pod názvem *Cesta k hospodářské obrodě ČSR* v roce 1935.

Prací na návrhu pražské dopravní sítě a sledováním práce svých kolegů z Brna se pravděpodobně probudil další Hruškův zájem o problematiku dopravy. V následujících publikacích a článcích začal prosazovat důležitost zasazení dopravy jednotlivých měst do dopravního systému celého regionu, následně celého státu. V roce 1934 vydal knihu *Dopravní síť v krajinném řešení*, kde shrnul svoje poznatky a požadavky na budoucí plánování dopravy. Touto knihou částečně navazoval a doplňoval již zmíněnou práci *Cesta k hospodářské obrodě ČSR*. Dopravu rozdělil na dálkovou (meziměstskou), regionální a lokální.³²⁹ Dálková doprava měla být naplánována se zřetelem k celému státu a jeho návaznosti na zahraniční dopravní síť. Dopravní síť pro něj byla „kostrou každého hospodářského plánu.“³³⁰ Regionální doprava pak měla tvořit základ státní silniční sítě, neboť reflektovala nejen situaci celého regionu, ale i jeho návaznost na okolní regiony a celostátní síť. Nezabýval se tedy dopravním řešením určitých částí republiky nebo jen některými jejími druhy, ale pojímal dopravu jako jeden celistvý organismus. Vyzdvihoval přitom dopravu regionální. Svoje teze předvedl na příkladu *Regionálního řešení zájmové oblasti Velké Prahy*, kde bylo obyvatelstvo, průmyslu, rekreace rozseto kolem hlavního města na ploše zhruba 1950 km čtverečních. Toto území nemohlo být obslouženo prodlouženou pražskou dopravní sítí, nýbrž zde měla být vybudována vlastní regionální síť, která by končila na okraji Prahy, zde by navazovala na městskou síť.³³¹ Dále kladl na zřetel

---

³²⁷ KUDĚLKA 1966, 14

³²⁸ CICVÁRKOVÁ 2005, 14

³²⁹ HRUŠKA 1932–1933a, 25

³³⁰ HRUŠKA 1936, 42

³³¹ HRUŠKA 1932–1933b, 125–126

nutnost zabezpečení dopravních ploch ať už na okrajích měst či v regionech pro další dopravní vývoj. Dobře naplánovaná regionální doprava mohla podle něj přinést pozitivní výsledky, neboť by bylo možné její decentralizační vlastnost využít například pro „zlepšení špatné dopravní polohy (osídleného kraje k dopravnímu středisku, působit proti vzniku příliš hustých aglomerací a umožňuje rovnoměrnější osídlení a výrobní prolnutí celého hospodářského nebo státního území.“³³² Jelikož je pro něj regionální dopravní řešení součástí celostátního hospodářského plánu, v knize přinesl množství analýz, na jejichž základě vypracoval optimální řešení hlavních silničních tepen v celém Československu.

Brněnské i pražské studie tedy přispěly k tomu, že se urbanisté přestali zajímat o dopravu jen jako místně omezený problém, ale začali jí pojímat v širších souvislostech celých regionů a státu. Mikuškovícovými slovy: „Dnes uvažujeme dopravu jako celek, jehož všechny složky se doplňují dle zájmů bydlení a výroby. Tito činitelé určují směry dopravy, trati a stanice. Vlastní technické řešení ovlivňují požadavky žádané výkonnosti, maximální bezpečnosti a hospodárnosti.“³³³

Vztah regionální dopravy k městu a státu měl být podle návrhů tehdejších urbanistů následující. Město jako nejnižší stupeň organizace mělo mít vlastní dopravní síť a síť městské hromadné dopravy. Obě měly končit na hranicích města. Na ní měl navazovat pás předměstský, ze kterého měla vycházet doprava dál do celého regionu. Ve smyslu silniční dopravy měl být kolem velkých aglomerací veden silniční okruh. „Jeho význam spočívá ve funkci obchvatové, rozdělovače dopravy do výpadových tepen.“³³⁴ Tyto tepny měly navazovat na regionální silnice. Z těchto silnic měl být opět výpad na hlavní celostátní silnici nebo dálnici a dále do zahraničí. Co se týče hromadné dopravy v regionu, ta měla být obstarávána sítí rychlodrah a autobusů, které by začínaly právě v předměstském pásu, kde by byla síť autobusových a vlakových nádraží.³³⁵

Ve stejných intencích byl řešen i problém vybudování dálnice (autodráhy nebo také autostrády), neboť se „její trasy vážou k představě krajinných celků, jimž přímo slouží, nepřímo k osídlení, které jsou pouze součástí krajiny.“³³⁶ Myšlenka na vybudování dálniční sítě, která by spojovala důležitá města republiky a stejně tak republiku s okolními zeměmi, se datuje už od roku 1935. Tehdy vznikly první návrhy

---

³³² HRUŠKA 1936, 35

³³³ MIKUSKOVIC 1933, 57

³³⁴ KRIZE 1939, 124

³³⁵ MIKUSKOVIC 1933, 109

³³⁶ IBIDEM, 121

postavit “Národní silnici Plzeň-Košice“, o něco později přišel brněnský region s návrhem dálnice Cheb-Chrust. Tyto návrhy se nesetkaly u odborné veřejnosti s porozuměním a nebyly nijak rozvíjeny. Na rozdíl od Německa, které se od počátku třicátých let vydalo cestou stavení dálničního systému, bylo Československo ke stavbě dálnic přece jen více skeptické. Tehdejší architekti měli pocit, že po rekonstrukcích našich silnic ve dvacátých letech měla republika poměrně dobrý systém dálkových silnic a bylo konstatováno, že „význam našich dálnic v dopravě evropské je spíše zkratkovitý, než hlavního dopravního proudu.“³³⁷ V roce 1938 představil Jan Antonín Baťa ve své knize *Budujeme stát pro 40 000 000 lidí*³³⁸ návrh silniční magistrály, která by spojovala všechny čtyři československé země od Chebu až po podkarpatské město Slatin. Svým plánem chtěl republiku spojit v jeden hospodářský celek. Plán byl odsouhlasen a začalo se s jeho realizací. Ta byla bohužel přerušena Mnichovskou dohodou. V témže roce se začalo s přípravou náhradního plánu dálnice Praha-Jihlava-Brno-Zlín-slovenská hranice a v roce 1939 se oficiálně zahájila její výstavba. Tato varianta dálnice byla například Emanuelem Hruškou kritizována, jelikož „není zapojena na širší síť hospodářské základny.“³³⁹ Navrhl proto, aby aspoň dálnice byla navázána na síť německých dálnic, jelikož jen v takovém případě může přinést kýžený národohospodářský význam. Stavba dálnice byla několikrát přerušena a zdržena válkou. Po válce se ve výstavbě pokračovalo, mělo ji na starosti Ministerstvo techniky a krajské národní výbory. Omezení výstavby přinesl rok 1949, kdy byly znárodněny stavební firmy, které měly dostavbu na starost. Zrušením Ministerstva techniky v roce 1950 se stavba zastavuje.³⁴⁰

Od roku 1945 probíhaly na půdě Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně četné studie a analýzy na téma dopravy a jejího budoucího rozvoje. Tento ústav sledoval dopravní vývoj od dob prehistorických až do současnosti, aby našel klíčové aspekty pro realizaci kvalitní dopravní sítě. Neomezil se jen na silnice a dálnice, pro které plánoval expanzi do okrajových či horských regionů, ale ve velkém se zabýval i železniční a vodní dopravou. Kriticky zpracoval tehdejší stav železničních tratí a provedl studie na doplnění jednotlivých úseků. Připravil také řadu úvah na téma

---

³³⁷ IBIDEM, 122

³³⁸ BATA 1937

³³⁹ HRUŠKA 1939, 25

³⁴⁰ PRÁŠIL 2007, 6

železničních projektů na jihozápadní Moravě a v prostoru Brna, kterými se od roku 1945 zabývali například urbanisté Sklenář, Mrkos, Kumpošt a další.³⁴¹

Studie o vodní dopravě se prováděly ve smyslu výzkumu pro stavbu kanálů, které by propojily regiony mezi sebou a ty navázaly na evropskou vodní síť. Jako příklad mohu jmenovat studie o dyjsko-oderském nebo labsko-dunajském kanále. Pro úplnost uvedu, že možnost průplavního spojení labsko-odersko-dunajského kanálu se řešila už před válkou. V roce 1935 například vyhlásila komise pro vodní hospodářství při Masarykově akademii práce anketu na toto téma. Výsledky přinesla v tematickém čísle Sborníku Masarykovy akademie práce v roce 1935,³⁴² předtím se touto myšlenkou zabýval už od konce dvacátých let Tomáš a Jan Antonín Baťa.

Doprava z hlediska regionálního plánování a její navázání na celorepublikový dopravní systém bylo ve třicátých a čtyřicátých letech velmi řešené téma. Bylo uznáno, že doprava je páteří veškerého osídlení a výroby a tedy i osou národohospodářského plánu. K jeho zdárnému plnění měla, kromě zřízení regionálních dopravních systémů, železničních spojů a vodních kanálů, sloužit i výstavba dálnice, na kterou by se regionální dopravní síť mohla napojit. Do budoucna se ovšem počítalo i s rozvojem letecké dopravy.

7.3. Regionální plánování a výroba (průmysl a zemědělství)

Výroba (průmyslová a zemědělská) byla kromě osídlení a dopravy jedním ze základních témat při řešení oblastí a krajů v regionálním smyslu. Na důležitosti nabyla vlivem průmyslové revoluce a industrializace v druhé polovině devatenáctého století, kdy začala zásadním způsobem ovlivňovat urbanistickou skladbu nejen města a jejich okolí, ale i celých krajů. Průmyslové závody se začaly hromadit v určitých místech závislých na jejich požadavcích. Výrobní průmysl se začal koncentrovat u nalezišť výrobních surovin (například Kladensko, Mostecko, Ostravská pánev). Průmysl hotových výrobků se naopak snažil přiblížit konzumentovi, tedy velkým městům (Plzeň, Praha, Brno, Zlín, Liberec), kde se zároveň rozvíjel i specializovaný závislý na dostatku kvalifikované pracovní síly. Průmysl nezávislý na ceně dopravy se naopak přesunoval z centra města do obvodových částí měst a vesnic, kde byla levnější půda

---

³⁴¹ MRKOS 1946, 14

³⁴² Sborník Masarykovy akademie práce IX., sešit č. 52, 1935.

a pracovní síla. Všechny tyto průmyslové aglomerace přitahovaly zejména zemědělské obyvatelstvo svými pracovními nabídkami a snadným výdělkem; vesnice a obce se vyliďňovaly a zemědělství odvětví upadalo.

Jelikož nebyl rozvoj průmyslu nijak centrálně koordinován, ale vycházel jen ze soukromých zájmů, z urbanistického hlediska ovlivnil dosavadní charakter, vzrůst a způsob rozšiřování měst; ovlivnil i dopravní vztahy a ráz osídlení. Mikuškovice v knize *Technika stavby měst* definoval tři typy oblastí ovlivněných průmyslem a zemědělstvím. Zaprvé to byly obce ležící v oblastech nerostných surovin, kde se těžký a zpracovatelský průmysl usídlil hned vedle hutí a šachet. Přistěhované obyvatelstvo si stavělo obytné čtvrti vedle průmyslových závodů, koncentrovala se zde i doprava. Další možnost organického vývoje této oblasti byla ale díky pevným bodům (doly, hutě) značně obtížná. Hustota obyvatelstva stoupala, vznikaly obytné kolonie na periferiích a zhoršovaly se hygienické podmínky. Tento typ průmyslu podporoval centralizaci osídlení a dopravy. Zadruhé šlo o oblasti s převažujícím výrobním průmyslem, který nebyl závislý na dopravě a materiálu, ovšem šlo mu o levnou pracovní sílu. Takový průmysl se koncentroval u velkých měst a využíval dostatku pracovních sil do té doby, než bylo třeba pro zaměstnance stavět bydlení. Znakem tohoto průmyslu bylo, že nepodporoval koncentraci. Třetím typem byly zemědělské oblasti, které si zaměstnance braly z okolních vesnic a také koncentraci nepodporovaly.³⁴³

Negativní důsledky bezplánovité industrializace, která brala v potaz jen okamžité požadavky podniků, mohu shrnout následovně. Byly zabráněny nezastavěné plochy v rámci města, což narušilo jeho přirozený chod. Docházelo k přílišné koncentraci obyvatelstva v oblastech s nízkou úrovní a se špatným hygienickým zázemím. Vznikaly obytné kolonie na periferiích, což zvýšilo zatíženost dopravy. Na první pohled je tedy jasné, že rozložení průmyslu je v přímé souvislosti s osídlením a dopravou. Proto byla zřejmá potřeba řešit tyto navzájem se ovlivňující činitele společně jako jeden celek.

Konkrétní řešení mělo spočívat v utváření speciálních průmyslových čtvrtí nebo průmyslových pásů. Fuchs to shrnul slovy: „*Soudobý požadavek po určité organizaci v rozložení výroby, požadavek po jejím soustředění do určitého sektoru, zahajuje logicky cestu k odpoutání výroby z dosavadních správních a obchodních středisek a k rozvinutí výroby v samostatných výrobních pásech.*“³⁴⁴ Toto urbanistické zónování

---

³⁴³ MIKUŠKOVIC 1933, 10–11

³⁴⁴ FUCHS 1947–1948b, 71–100

bylo již všeobecně známé z konceptu Průmyslového města Tonyho Garniera, Miljutinova pásového města nebo ze zásad moderního urbanismu stanovených Athénskou chartou a v urbanistických návrzích prezentovaných Le Corbusierem.

Vytváření nových průmyslových čtvrtí by ovšem v praxi znamenalo masivní přesídlování průmyslové výroby, což by nemohl být náhodný proces. Naopak muselo by jít o proces jasně koordinovaný nejenom zájmy jednotlivých závodů, ale kvůli své vázanosti na osídlení a dopravu i podřízený jednotnému státnímu zájmu. Přesídlování průmyslu se tedy mělo dít podle národohospodářského plánu pomocí dílčích regionálních plánů. Fierlinger o tomto požadavku prohlásil: „*Všeobecně řečeno je nutno v ČSR usilovat o plánovitý postup na podkladu výzkumu všech zainteresovaných vlivů v celostátním rozsahu. Tento postup umožňuje, aby byla řízena investiční činnost pravým směrem. Je zejména nutno zdůraznit jakožto nejdůležitější předpoklad oficielní kladný poměr ku plánovitému postupu ve veškeré výrobě.*“³⁴⁵ Ovšem tento předpoklad plánovitého řešení veškeré výroby musel nutně narazit na soukromé zájmy jednotlivých výrobních podniků. Jelikož průmyslová výroba tvoří na základě tuzemské i mezinárodní poptávky výrobky „do zásoby“, nebylo možné ji podříditi jednotnému sociálnímu zájmu státu.

Snahou o plánování veškeré výroby se tehdejší Československo do jisté míry vymykalo ostatním demokratickým státům, které neměly zájem do soukromé výroby zasahovat. V Československu se tedy opět jasně ukázala svázanost regionálního plánování se státními zájmy a sílicími sociálními idejemi. Jak Hruška poukázal, plánování veškeré výroby „*lze dnes nejnázve provádět v diktaturách buď socialistických – proti zájmům podnikatelským (Rusko) nebo v diktaturách nacionalistických jaksi v kompromisní dohodě s lokálními podnikatelskými zájmy (Německo, Itálie).*“³⁴⁶ Na základě studia dobových textů lze předpokládat, že urbanisté již během války a v poválečné době věřili, že očekávanou novou organizací společnosti, kde budou upřednostňovány zájmy kolektivu před jednotlivcem, dojde k jakési formě přímého direktivního zásahu státu do soukromého vlastnictví, například formou domluvy, pravděpodobněji zestátnění.

Regionální plány neměly řešit jen tehdejší nešvary, které v souvislosti s rozvojem průmyslu vznikly. Další rovinou bylo i zabezpečení kvalitního ekonomického vývoje průmyslu tím, že by byla například identifikována všechna

---

³⁴⁵ FIERLINGER/MIKUŠKOVIC 1934–1935, 135

³⁴⁶ HRUŠKA 1946, 16

ložiska nerostných surovin v daném regionu a pečlivě naplánováno jejich využití v určitém časovém horizontu. Příkladem mohou být studie, které vznikly spoluprací Masarykovy Akademie práce a zástupců obcí ostravského regionu, kde již mezi lety 1926 a 1927 probíhal intenzivní průzkum Ostravska a jeho poměrů průmyslových, nerostných, osídlovacích i sociologických, aby mohl být vypracován upravovací plán celého kraje, v podstatě tedy plán regionální. Ten měl uvážit potřebu regionu na dalších 25–50 let dopředu. Tento plán se měl stát podle slov Zimmlera „*podkladem k hospodářsko-technickému programu celé kraje, jehož bohatství se nerozplývá, ale užije správně a ekonomicky ve prospěch všech.*“³⁴⁷

Ve třicátých letech vznikly také dva plány, které na základě cílených plánů dokumentovaly snahu rekultivovat hospodářskou základnu určitého regionu a tím zvýšit jeho produktivitu. Prvním návrhem byl již několikrát zmíněný projekt připravený architekty Fuchsem, Kumpoštem a inženýrem Sklenářem. Šlo o návrh na dopravně komunikační plán a hospodářský plán pro zájmovou oblast Velkého Brna z roku 1933. Komunikační a regulační problémy zde na podkladu vědeckých a sociologických analýz autoři revidovali vzhledem k rozmístění obyvatelstva, hospodářských oblastí a průmyslově silných a slabých zón. Navrhli tak v podstatě regulaci celého regionu s přesahem do hospodářské struktury celé země.³⁴⁸ Poznání hospodářské podstaty urbanistických plánů vyústilo ve vydání knihy s názvem *Cesta k hospodářské obrodě ČSR* v roce 1935.

Na základě výsledků této soutěže architekti Fuchs a Kumpošt společně s architektem Zapletalem zpracovali v letech 1934 a 1935 Regionální plán zlínské oblasti (regionální plán údolí řeky Dřevnice). Tato studie byla ještě podrobnější než předchozí studie brněnská a opět zkoumala stav zlínského regionu rozbořením průmyslových, zemědělských, sociologických a dalších studií. Šlo jí o snahu hospodářsky přebudovat strukturu kraje s využitím přírodních podmínek, aby mohl region prosperovat a byl zlepšen dnešní stav a zvýšena výroba. I přesto, že se tento plán nedočkal naplnění, jelikož byl přerušen válkou, bylo jej využito v základním urbanistickém plánu Velkého Zlína z roku 1939.³⁴⁹

---

³⁴⁷ ZIMMLER 1927, 22

³⁴⁸ CRHONEK 1995, 82–91

³⁴⁹ Regionální plán zlínské oblasti byl prezentován v roce 1937 v Brně a Zlíně, kde se konala konference CIAM-Ost. Tento plán byl označen za pozoruhodný a ve svém měřítku jedinečný a byl doporučen k prezentaci na pátém kongrese mezinárodní architektury CIAM v Paříži v roce 1937, kde sklídl velký úspěch.

Poválečný vývoj regionálního a státního plánování navazoval na myšlenky předválečné. Základem pro rekonstrukci a rozvoj výroby na základě jednotného generálního plánu, byly dekrety prezidenta republiky vyhlášené v roce 1945, které mimo jiné zestátnovaly klíčový a velký průmysl a potravinářský průmysl. Ve stejném roce byla zřízena instituce Státního plánovacího úřadu, která měla za úkol vypracovávání pravidelných hospodářských plánů a návrhy na národohospodářský rozvoj. Následujícího roku byla vyhlášena tzv. dvouletka.³⁵⁰ Tento dvouletý budovatelský plán (2LP) na rekonstrukci a obnovu Československa byl realizován v letech 1947 a 1948. Plán kladl důraz především na rozvoj průmyslu a zemědělství. Produkce se měla zvýšit o 10% proti stavu z roku 1937 a předpokládal také osídlení pohraničních oblastí.³⁵¹

Po válce se začalo s přípravnými studii pro zpracování regionálních urbanistických návrhů. Tohoto úkolu se zhostil Zemský národní výbor v Brně, který si ve spolupráci se Zemským studijním a plánovacím ústavem v Brně stanovil program výstavby a k tomu nutných studií a do roku 1947 zpracoval několik regionálních plánů. Plány byly zpracovány v letech 1945 a 1946 za patronace Státního úřadu plánovacího republiky Československé a byly prezentované na již zmíněném mezinárodním kongrese CIAM v roce 1947 v Bridgewateru jako práce československé skupiny CIAM. Sami autoři práce zdůvodnili vznik těchto plánů jako pokus o plánovitou nápravu nešvarů způsobených první fází industrializace. Podle nich po chaotické fázi, která se vyznačovala bezohlednými kapitalistickými způsoby a neuvažovala o důsledcích svých zásahů, nastala po válce fáze znárodnování klíčové výroby a vytváření předpokladů k uplatňování sociálních hledisek. Pomocí syntetického plánování v prostoru pomocí regionálních plánů se měly napravit škody způsobené první fází industrializace a vytýčit optimální řešení pro bydlení-výrobu-rekreaci a jejich spojník, kterým je doprava. Patrná je tedy přímá souvislost se stanovisky formulovanými v Athénské chartě z roku 1933. Ovšem československým specifikem bylo, že regionální plány nebyly autonomní, nýbrž závislé na plánech hospodářských, které tvořily primární základ. Tyto studie byly čtyři.

První z nich byla Studie o přestavbě hlavního města Prahy a středních Čech.³⁵² V této studii se její vedoucí Emanuel Hruška a jeho tým snažili najít způsob, jak decentralizovat jednotlivé pražské funkce (administrativa, kultura a výroba) do

---

³⁵⁰ JEŽEK 1945–1946a, 258

³⁵¹ SOUČEK 1947, 11

³⁵² Více k tomuto in: HRUŠKA 1945b 98–100.

středočeské krajiny, která zahrnovala oblast středních Čech až po soutok Labe s Vltavou a povodí Berounky a Sázavy.³⁵³ Nejdříve pořídili topografickou studii decentralizačního obvodu města. Následně vymezili plochy pro rozvinutí biologického života v rámci středních Čech, to znamenalo, že určili území vhodného pro osídlení a zemědělskou a ovocnářskou rekultivaci. Zpracovali také základní rozbor dosavadního městského obvodu – hustotu osídlení, rozložení výroby, dopravní situaci. Možnost, jak ozdravit tuto aglomeraci zcela v souladu s body vytýčenými Athénskou chartou nabídla následující studie. Plánovali, že středem města se stane území vltavského meandru. Těžký průmysl bude odveden k Labi, konsumní průmysl bude soustředěn na východní straně města, rekreaci bude vymezen pás na jihu města.³⁵⁴ K tomu synteticky vypracovali návrh dopravní sítě, nových silničních a železničních tras a síť výpadových silnic vedoucí k dálnici. V širším regionu byla doprava řešena systémem rychlých drah. Podobný dopravní systém Hruška navrhl už v knize *Dopravní síť v krajinném řešení* z roku 1934. Vznikl tak celkový plán nového rozložení do zóny obchodní, obytné, výroby těžké a konsumní a zóny rekreační.

Druhou Regionální studii o přestavbě Ostravska³⁵⁵ vypracovali Emanuel Hruška, Josef Mrkos a Bohuslav Fuchs [15]. Ostravské průmyslové a těžební středisko bylo vázané stanovištěm, kde nešlo hledat řešení ve vhodnějším rozložení výroby, ale v lepším usídlení pracovních sil v místech optimálních dopravních a klimatických podmínek. V rámci průzkumů vypracovali topografickou studii ostravského regionu s označením administrativních hranic a dokumentací chaotického rozšíření obyvatelstva. Poté provedli terénní průzkum oblasti zasahující až k úpatí Beskyd. Vznikla i mapa uhelného nerostného bohatství s vyznačením ložisek a mapa pracovního dojíždění a sociálního rozvrstvení obyvatelstva. Regionální řešení dokumentovalo snahu po rozvinutí průmyslových zón podél řeky Ostravice, optimální rozvržení osídlení k administrativnímu centru Ostravy a decentralizaci do oblastí úpatí Beskyd.

Předposlední regionální studie se zabývala přestavbou Zlínského regionu³⁵⁶ a vznikla pod vedením Emanuela Hrušky, Alfreda Neumanna a Bohuslava Fuchse [16]. Tento region byl překotně vyrostlým průmyslovým centrem, kde bylo třeba výrobu rozložit v pás pracovních jednotek podél dopravní cesty, při čemž by se pracoviště

---

³⁵³ Tato studie částečně vycházela z rozborů, které Hruška zveřejnil v knize *Rozbor zdravotních a osídlovacích poměrů Velké Prahy* z roku 1935.

³⁵⁴ Více k tomuto in: HRUŠKA 1947–1948, 116–126 nebo KOLEKTIV AUTORŮ 1948b, 51–62.

³⁵⁵ IBIDEM

³⁵⁶ IBIDEM

přiblížila k přirozeným a optimálně rozloženým lidským sídlištím na jižní Moravě. Přípravné práce přinesly studie topografie a terénu, obraz pracovního dojíždění a vyznačily optimálních plochy pro další vývoj. Regionální řešení ukazovalo snahu rozvést průmysl do pásů podél Odry–Dunaje–Labe a připojit je k pracovním silám na Valašsku.³⁵⁷

Poslední práci byla Regionální studie brněnské oblasti³⁵⁸ zpracovaná pod vedením Bohuslava Fuchse [17]. Klíčem k regionálnímu řešení bylo přemístění průmyslu na jih města a vyřešení železniční otázky přeložením nádraží, které mělo uvolnit prostor pro rozšíření centra. Na severu by vznikla naopak optimální sídlení plocha obklopené lesy a rekreačními zařízeními. Stejný problém se řešil už v dřívějších brněnských soutěžích na řešení dopravní sítě z roku 1933 (Fuchs-Kumpošt-Sklenář).

Ve stejné době v Čechách probíhala kromě studie přestavby hlavního města ještě jedna soustavná práce regionálního zaměření a to výzkum a zpracování regionálního plánu bývalého cvičiště Benešovsko-Sedlčanského, zničeného za války německým vojskem. Zde byl úkol podstatně jiný než u předchozích regionálních plánů, jelikož nešlo o hospodářskou rekonstrukci, ale hospodářskou, krajinnou a dopravní obnovu území zničeného za války. Bylo třeba rekonstruovat 68 obcí a 113 osad. Z tohoto prostoru bylo vystěhováno přibližně čtyřicet tisíc obyvatel.³⁵⁹ Bylo nutné nejen navrhnout novou dopravní síť, ale i znovu vystavět většinu vesnic a obcí, a revitalizovat místní krajinu, která byla často vypálená a pole znehodnocená. Zvažovalo se, že by kraj mohl být řešen jako rekreační díky jeho blízkosti od pražského regionu. Plán tohoto regionu se mohl „*stát příkladným vzorem znovuvybudování a postavení rekreační oblasti, ucelené a jednotně plánované v rámci celostátního plánu.*“³⁶⁰ Přikročilo se tedy k regionálnímu průzkumu celé oblasti a rozboru jedné typické obce. Tento úkol dostala na starost Augusta Müllerová se svým týmem a celé území zmapovala za necelý rok. Byly provedeny analýzy stupně poškození, přehledy velikosti pozemků, bonity půdy, klimatický a geologický průzkum, biologicko-botanická analýza, studium výrobního a dopravního zázemí a další. Na tomto základě měl být pořízen plán výstavby a obnovy celého kraje jako rekreačního zázemí. Kromě obnovy území si urbanisté slibovali, že jeho rekonstrukce bude sloužit za vzor i dalším válkou poškozeným územím. Avšak z plánu zůstalo jen torzo, neboť nebyl vypracován žádný všeobecný plán obnovy, místo

³⁵⁷ Více k tomuto in: VOŽENÍLEK 1947b, 69–74.

³⁵⁸ Více k tomuto in: HRUŠKA 1947–1948, 116–126.

³⁵⁹ MACHON 1945–1946b, 35

³⁶⁰ KITTRICH/KOLÁTOR/KUBEŠ/POLIČANSKÝ 1945–1946, 155

toho, jak píše Václav Sixta, „byly pořízeny směrné plány výstavby všech obcí bez náležité přípravy a bez zřetele na celkové hospodářské potřeby a možnosti tohoto kraje.“³⁶¹

Po skončení dvouletého stavebního plánu se mnozí architekti a urbanisté snažili analyzovat, jaké důvody vedly k jeho neúspěchu. I přes zákonné podklady a všeobecný konsensus, že je třeba veškeré investice činit na základě regionálního průzkumu jednotlivých oblastí a celostátního generálního plánu, obce nebyly k započetí přípravných ani stavebních prací připraveny. Mnohé z nich neměly vypracovány regulační plány. K plánování nebyli přizváni odborníci z řad urbanistů a architektů. Investice nebyly sledovány z vyššího zájmu státu, ale byly vyvolány iniciativou místní lidové správy a lokálních zájmů. Nebyla dohodnuta jednotná metodika pro soustavné průzkumy na celém území republiky, na základě kterých by pak budovatelský program mohl být realizován.³⁶² J. E. Koula k tomu poznamenal: „měli jsme už vlastně začít s plánováním domů, obcí, měst i celých regionů. Čili tím, že se dosud nepřikročilo k plánování ve velké, v malém, i nejmenším měřítku, staly se již veliké škody.“³⁶³ Investice do průmyslu a zemědělství sice proběhly, investovalo se do válkou poničených průmyslových objektů, stavěla se nová zařízení zejména pro hutní průmysl, rekonstruovaly se zemědělské podniky, ovšem stejně jako před válkou se plánovalo nedomyšleně, překotně a často improvizovaně. Karel Honzík to nazval „honosnou zedničinou.“³⁶⁴

Další příčiny neúspěchu a požadavky, jak v budoucnu zlepšit urbanistické plánování, které mělo být ve větší součinnosti se státním, shrnul v roce 1948 Jiří Kroha v článku *Plánování urbanistické – plánování socialistické*. Tento článek vyšel po únorovém převratu, kdy se státní moci chopila Komunistická strana a zároveň se blížilo vyhlášení pětiletého stavebního plánu (5LP). Kroha zásadní problém spatřoval v samotných regionálních plánech vytvořených Zemským studijním a plánovacím ústavem v Brně. Jejich autory kritizoval z důvodů neznalosti současného společenského dění a vývoje a upozorňoval, že jejich plány jsou příliš detailní a naopak málo napojené na celostátní hospodářský program. Napsal, že „nestačí pouze konstatovat nedostatečnou souhru dvouletého plánu s plánováním urbanistickým a krajovým a nerušeně v něm pokračovat, jak činili mnozí naši architekti, nýbrž že to spíše vyžaduje

---

³⁶¹ SIXTA 1947, 23

³⁶² MACHOŇ 1945–1946a, 260

³⁶³ KOULA 1945–1946, 33

³⁶⁴ IBIDEM, 33

*uvážlivěji a dokonce pomaleji postupovat při sdělávání urbanistických a krajových plánů.*³⁶⁵

Dalším nešvarem pro něj bylo zkosnatělé myšlení urbanistických teorií, které nebyly v poválečné době přehodnoceny z hlediska cílů socialistického plánování. Konstatoval, že někteří architekti a urbanisti se snaží tvořit ještě ve stylu protektorátního myšlení. To pro něj ovšem již nebylo udržitelné, jelikož nástupem komunismu v Československu se podstatně změnilo urbanistické plánování. Rozvržení průmyslu a výroby nebylo už záležitostí soukromých kapitalistických zájmů, ale stanovení výroby, řešení dopravy, plánování spotřeby, rozvržení osídlení a další oblasti vycházející z hospodářského plánu, nyní zcela odpovídalo zájmům socialistického státu.

Kroha stejně jako další architekti, opět zmínil neexistenci moderních zákonných a organizačních podkladů pro urbanistickou práci. Jako poslední problém se mu jevil i to, že plány byly nekontrolovaně vypracovávány v soukromých kancelářích, které údajně nedokázaly reagovat na socialistické potřeby. Proto navrhnul přenést všechny soukromé ateliéry do národních projekčních ateliérů, které by byly účelně organizované pro jednotlivé oblasti. Ty by umožnily, aby se architekti mohli řídit „*ekonomickými a ideologickými směrnicemi vyplývajícími z ústředního plánu.*“³⁶⁶

Všechny tyto kritiky vycházely z tehdejšího přesvědčení architektů, že se mohou aktivně zapojit do přestavby společnosti a stát se jejím výrazným činitelem. Státní urbanistické plánování se mělo stát nástrojem k novému socialistickému plánování, které bude sledovat zájmy státu prosazující zájmy celé společnosti, ne jen soukromých kapitalistických zájmů. Tuto víru podpořila řada architektů i dobrovolným přihlášením se do služeb socialistického státu a požadavkem na zrušení všech architektonických spolků a institucí a vytvořením jediné kulturní, odborné a ideové základny v březnu roku 1948. Touto základnou se stal již zmíněný Stavoprojekt, kde byly veškeré plány a investice řízeny státem na základě socialistické ideologie. Základem veškerých plánů se stal celostátní hospodářský plán. Dále bylo definováno, že jestliže regionální či krajový plán znamená uspořádání všech funkčních procesů v kraji a územní plán plní stejný úkol pro malou osídlovací jednotku, není mezi nimi kvalitativní rozdíl. Regionální či krajový plán byl tedy přeměněn na územní plán kraje, který zahrnuje

---

³⁶⁵ KROHA 1948, 157

³⁶⁶ IBIDEM, 158

skupinu obcí nebo větší aglomeraci.³⁶⁷ Na podporu této přeměny byl roku 1949 vydán zákon č. 280/1949 o územním plánování a výstavbě obcí.

Situace v zemědělství se vyvíjela opačným směrem, než v průmyslu. Pod náporem vznikajících průmyslových podniků se venkovské oblasti, jejichž obyvatelé pracovali zejména v zemědělství, vylidňovaly a zemědělství upadalo. Bylo tedy třeba zasáhnout do obnovení hospodářského života. Z hlediska státního plánování byla prvním počinem na zmírnění této krize pozemková reforma. Ta probíhala mezi lety 1919 a 1938, nejintenzivněji však na konci dvacátých let. Pomocí záboru pozemků především velkostatkářské půdy, mohl stát nově nabytou půdu přerozdělit mezi malopodniky a bezzemky. Chtěl tím posílit malé zemědělce a zemědělské dělnictvo, které se mělo stát soběstačnější a být schopné si zajistit prostřednictvím práce na své půdě základní obživu. Druhým státním krokem, který měl situaci v zemědělství zlepšit, bylo vypracování celostátního zemědělského výrobního a odbytového plánu, který měla na starosti Československá akademie zemědělská. Tento plán měl napomáhat regulaci výroby a spotřeby (vývozu a dovozu) a napomáhat zintenzivnění domácí zemědělské výroby.³⁶⁸

Regionální plánování mělo zemědělství pomoci zejména z hlediska nového osídlení, vybudováním nové infrastruktury a zavedením kvalitní silniční sítě. Těmito opatřeními se měla zvýšit úroveň venkova a vesnic, nejen ve smyslu hygienickém, ale také ve smyslu dopravní dostupnosti a tím větších pracovních příležitostí, tak, jak bylo popsáno v kapitole o osídlení.

Všechny návrhy regionálních plánů, které ve dvacátých a třicátých letech vznikly, se nesoustředily na řešení jen jediné oblasti nebo problému. Vždy vycházely z analýzy oblasti po všech stránkách.³⁶⁹ Zdokumentovaly osídlení, udělaly sociologický rozbor obyvatelstva ze všech úhlů, zabývaly se klimatickými a geografickými poměry, zkoumaly infrastrukturu, dopravní síť a její napojení na sítě státní a mezinárodní a v neposlední řadě vycházely z údajů o průmyslové výrobě a zemědělské produkci. Pomocí studia všech těchto prvků dospěli urbanisté k identifikování klíčových problémů regionu a snažili se navrhnout řešení, opět zahrnující všechny vyjmenované prvky, které by regionu pomohlo. I když jsem popisovala obsah regionálních plánů dle

---

³⁶⁷ VOŽENÍLEK 1949, 51

³⁶⁸ FIERLINGER/MIKUSKOVIC/VANĚČEK 1937, 352

³⁶⁹ Více o obsahu analýz jako přípravných prací pro regionální plány na straně 88–93.

témat v jednotlivých kapitolách, sami urbanisté se vždy regionem zabývali jako celkem, který se skládal z výše popsanych částí.

7.4. Regionální plánování a příroda a rekreace

Dobový tisk byl po celá třicátá i čtyřicátá léta plný článků kritizujících přílišný růst měst, neorganizované rozrůstání výroby, chaotické osídlení a neekonomické rozvržení dopravní sítě. To vše se dělo na úkor zeleně a přírody.

Reakcí na stále rostoucí velkoměsta, zrychlující se životní styl, rušení parků a náměstí a zastavování je bytovými soubory nebo komerčními budovami nebo špatné hygieny v obytných koloniích, byl vznik různých hnutí pro ozdravení života. Vždyť „zdraví je náš největší kapitál.“³⁷⁰ Díky rozvoji biologie a přírodních věd se začaly studovat účinky, jaké má přelidněné město a nekoordinované urbanistické plánování výroby nebo osídlení a s nimi spojené nešvary na člověka. A nutno podotknout, že výsledky nebyly nijak kladné. Začaly se tedy hledat cesty, jak navrátit člověku psychické i fyzické zdraví a odpovědí se stala právě příroda.

První pokusy o ozdravení měst představovaly návrhy zelených ploch a parků, které byly součástí hygienického programu moderního města. Po vzoru zahraničních stavebních akcí, například amerických nebo britských velkoměst, která zakládala městské parky obrovských měřítek přímo ve středu města. Mezi základní podmínky při stavbě měst se ustavila nutnost disponovat dostatečně velkými zelenými plochami ve správném poměru k hustotě obyvatelstva. Už Antonín Engel v článku *O všeobecných zásadách stavby měst* z roku 1930 jako jednu ze základních podmínek při plánování města uvádí potřebu rozlišit plochy „pro sady, zahrady, parky, lesy.“³⁷¹ Tento názor opakoval i Mikuškovice o tři roky později v knize *Technika stavby měst*, kde obhajoval potřebu určit v každém městě dostatek zelených ploch. Argumentuje tím, že zelené pásy zastávají „funkci tím důležitější, čím jsou horší podmínky bydlení a tělesné i duševní práce.“³⁷² Mezinárodní zakotvení důležitosti zelených ploch bylo formulováno v Athénské chartě z roku 1933, kde byla rekreace uzákoněna jako jeden ze základních principů stavby měst. Rekreace ovšem nezahrnovala jen parky, lesy nebo zahrady, ale

---

³⁷⁰ KOLÁTOR 1940, 160

³⁷¹ ENGEL 1930, 70

³⁷² MIKUŠKOVIC 1933, 149

i zařízení pro rekreaci jako hřiště, sportoviště a bazény. Prohlášení šlo ještě dál, když upozornilo na nutnost plánovat přírodní rekreační zázemí i v celém regionu kolem velkého města.

I přesto, že byla důležitost rekreace a přírody ve městech takto mezinárodně zakotvena a českoslovenští architekti a urbanisté se k tomuto principu také hlásili, realita byla jiná. Města třicátých let neurčovala tolik zelených ploch, kolik by bylo nutné, na vině byly často i potíže s vlastnickým právem určitých pozemků. Hygiena v tehdejších městech nedošla výraznějšího zlepšení, narůstající automobilová doprava a přehršel staveb začal pudit lidi ven z měst. Karel Honzík si povšiml, že: *„se zdá, že se současný člověk začal odvracet od přílišné urbanisace. Obyvatelé měst se vracejí k venkovu nejen prakticky, za ozdravením, ale i citově.“*³⁷³ Návrat k přírodě a venkovu a touha po rekreaci mimo velká města byl nesen několika příčinami. První příčinou bylo hnutí rustikalismu, v jehož rámci se lidé podvědomě a pudově obraceli zpět k přírodním kořenům a začali trávit čas ve víkendových domcích nebo chatových osadách zasazených v přírodě a často postavených z místních přírodních materiálů. Jako druhou příčinu můžeme identifikovat již zmíněné hnutí regionalismu, které souviselo s oživeným zájmem o stav našeho venkova a vesnic.³⁷⁴ V rámci těchto dvou hnutí docházelo k interpretaci lidového stavitelství ve smyslu organickém, tedy vycházejícím z přírody. Honzík lidové stavitelství charakterizoval takto: *„(...) lidový dům nám připadá jako stále jeden a týž biologický orgán, který se utvářel různě v různých krajových podmínkách. (...) Toto reagování tvaru a hmoty lidového domu na prostředí, tento růst z ekologických činitelů nám připomíná tropismy rostlin. (...) Proto máme vždy dojem, jako by sama příroda tvořila venkovský dům, jako by (...) střechy našeho domova rostly z obilných polí.“*³⁷⁵ Přímoú souvislost formování vesnického obydlí s přírodou pak vysvětlil Adolf Kuthan následovně: *„Vesnice vytváří své prostory přírodou, stromovím a zahradami, spolu se stavbami, které jsou do přírodního rázu krajiny vřazeny. Příroda převládá.“*³⁷⁶

Konečně poslední příčinou bylo bezohledné ničení přírody pokračujícím technickým pokrokem, kdy byla například zbrklou výstavbou průmyslových budov ničena hodnotná půda, která mohla být lépe využita pro zemědělství nebo byly káceny

---

³⁷³ HONZÍK 1976³, 324

³⁷⁴ Více informací na v kapitole Vesnice a hnutí regionalismu na straně 102–107.

³⁷⁵ HONZÍK 1976³, 327–328

³⁷⁶ KUTHAN 1944, 74

a vypalovány lesy v biologicky cenných lokalitách či byly přerušovány lesy a louky dopravními sítěmi.

Bylo jasné, že problém špatného plánování měst s nedostatkem zeleně, absence rekreačních zón pro velká města nebo špatné nakládání s přírodním bohatstvím a jeho nedostatečná ochrana, nemůže být vyřešen v rámci města. Bylo nutné uvažovat o řešení celého regionu prostřednictvím regionálního plánu, který by plánoval oblast v její celistvosti spojené s přírodou. Fierlinger například řekl, že „*nejširším polem činnosti urbanisty je pak ochrana a úprava celých krajín, což vyžaduje (...) práce nejširších měřítek.*“³⁷⁷ V průběhu třicátých let tedy došlo k rozšíření zájmu regionálního plánování i na plochu krajiny, přírody a její ochrany a tvorby rekreačního zázemí a začala se plánovat celá krajina a ne jen hospodářské, sídelní a dopravní prvky. Tato změna v přístupu regionálního plánování předznamenala snahu o poválečnou syntézu všech složek krajiny ve vyšší celek, kterým měl být plán celého životního prostředí člověka.

První kroky se projevily na poli ochrany přírody, kdy Československo od roku 1933 programově provádělo ochranu znamenající snahu po úsporném hospodaření s přírodním bohatstvím. Do roku 1937 vzniklo kolem 160 přírodních rezervací. Podle slov našich urbanistů znamenala ochrana přírody pomocí zakládání rezervací, chráněných území a národních parků „*realizaci regionálního řešení v zájmu vědy, turistiky, sportu, rozvoje léčebných a klimatických míst a zvýšení životní úrovně domácího obyvatelstva.*“³⁷⁸ Nicméně zákon o ochraně přírody byl schválen až v padesátých letech.

Další krok ve směru zavedení zeleně do měst a jejich okolí se objevil v roce 1941 s vládním nařízením č. 288/1941 Sb. o opatřování plánů polohy obcí a o jejich finanční podpoře, kde bylo mimo jiné stanoveno, že je nutné do rozborových prací předcházejících pořízení těchto plánů, zahrnout rozbor krajinného obrazu a obrazu obce v krajině. Ten měl posloužit ke studiu a vhodnému určení prostoru pro nová sídliště se zřetelem ke krajinnému obrazu a vztahu k zeleni.³⁷⁹

V době války se začaly množit články a statě několika našich urbanistů, kteří se začali věnovat takzvanému krajinnému plánování. Šlo vlastně o regionální plánování, ovšem povýšené na organizaci nejen technicko-hospodářských úkolů, ale rozšířené o úpravu celých krajů s ohledem na krajinu a jejich celek, jinými slovy šlo o vytvoření

---

³⁷⁷ FIERLINGER 1938, 6

³⁷⁸ FIERLINGER/MIKUSKOVIC/VANEČEK 1937, 357

³⁷⁹ SIXTA 1942, 76

harmonického celku složeného z lidských výtvorů a krajiny. Proto se mnozí urbanisté začali přiklánět k tomuto pojmu a pro regionální plány se vžil pojem krajinné plány. Tím tak bylo regionální plánování doplněno o přírodní dimenzi. Krajinné plány měly řešit všechny jednotlivé složky, které člověka obklopovaly a utvářely jeho životní prostor nebo životní prostředí. Hruška nový stupeň regionálního plánování definoval jako snahu „ochránit nejprve ráz krajiny, prostředí, bdít nad způsobem zastavění vesnic a venkovských obcí, esteticky vyhodnotit měřítko prostoru a sídliště, podříditi růst obcí všem technickým, hospodářským i estetickým požadavkům.“³⁸⁰ Zajímavé je, že s novým regionálním neboli krajinným plánováním se měla pojít i estetická hlediska. Hruška se k tomu ve své stati *Měřítko v krajině-měřítko v sídlišti* vyjadřuje tak, že „*technické dílo v krajině je dílem výtvarným, jež musí být v harmonickém souladu se svým prostředím, musí do svého krajinného rámce “zarůst“ a to fakticky – vegetačně- tak i v přeneseném slova smyslu (esteticky).*“³⁸¹ Z toho mohu usuzovat, že estetická kvalita projevující se harmonií krajiny a lidských výtvorů se stala jedním z důležitých požadavků nového plánování. Teoretický základ krajinnému plánování položili zejména tři urbanisté: Hruška, Žák a Říha. Věnovali se mu po celou dobu války a připravovali každý svou publikaci s tímto tématem. Jejich myšlenky a následně publikace položily základ tzv. *hnutí za novou krajinu*.

Prvními dvěma knihami *Příroda a osídlení (biologické základy krajinného plánování)* z roku 1945 a *Krajina a její soudobá urbanisace* z roku 1946 k tomuto hnutí přispěl Emanuel Hruška. V knize *Příroda a osídlení* nabídl novou teorii krajinného plánování, která měla přehodnotit dosavadní stav lidských sídlišť v krajině a s jejíž pomocí měla být nalezena biologická rovnováha krajiny, která byla porušena nevhodnou hospodářskou a stavební kultivací. Krajinné plánování mělo ukázat cestu k nazírání na sídliště jen jako na „*složku v jakémsi nadřazeném celku, kde jeho terénový útvar, jeho vegetační porosty, (...) a klimatické prostředí ovlivňují stavební zájmy v sídlištích tohoto kraje.*“³⁸²

Krajinný plán měl být vypracován na základě analýz všech složek krajiny, které ale urbanista nemohl sám obsáhnout, proto bylo nutné se obrátit na odborníky z jednotlivých oborů. Urbanista následně syntézou a koordinací všech prvků měl určit směr dalšího plánu, přičemž zájem krajiny (biologická rovnováha), měl být postaven

---

³⁸⁰ HRUŠKA 1942b, 158

³⁸¹ IBIDEM, 153

³⁸² HRUŠKA 1945b, 4

před zájem jednotlivých obcí, které jsou její součástí, neboť krajinu bylo třeba chápat jako „*živoucí organismus, kde porušení jedné funkce ohrožuje zdraví a rovnováhu celku.*“³⁸³ Tuto teorii Hruška ilustroval na návrzích již zmíněného regionálního (krajinného) plánu pražského regionu, který již obsahoval předem určená místa pro zelené pásy a rekreační oblasti.

V publikaci *Krajina a její soudobá urbanisace* apeloval na prioritu biologických krajinných celků, před dílčími hospodářskými nebo osidlovacími zájmy a jako další stupeň urbanistického vývoje určil přetvoření krajiny pomocí krajinných plánů (opět ale vycházejících z národního hospodářského programu) v prostředí nové „*technicko-sociální kultury.*“³⁸⁴ Přínosem knihy je Hruškova snaha systematizovat pojmy spojené s plánováním od národního, přes krajinné až k místnímu, a určit vzájemné vztahy mezi těmito druhy plánování. Dále navrhl určitá organizační a administrativní opatření k zajištění krajinného plánování.

Hruška, jako zastávce regionálního plánování, byl jedním z těch, který ho na základě urbanistického vývoje pozvedl na vyšší úroveň, na krajinné plánování, kde byla na prvním místě potřeba krajiny jako celku a snaha o její harmonické spojení s veškerými lidskými díly. Neopomněl navrhnout i první zásady její organizace, stejně jako to dřív udělal s plánováním regionálním.

Také Ladislav Žák si byl samozřejmě vědom problémů současného lidského osídlení krajiny. Rovněž viděl jako jediné řešení ozdravení měst, návrat k přírodě a harmonické spojení lidských příbytků s ní. Proto požadoval přesný krajinný plán pro všechny kraje. Podle něj by měla být úkolem krajinného plánu „*tvorba přírodního příbytku živočicha člověka, tvorba obytné krajiny soudobé i budoucí. Domýšlení a provádění tohoto programu, zdánlivě samozřejmého, povede k novým směrnícím a k výsledkům zcela jiným, než k jakým dochází dosavadní běžné regionální plánování, spokojující se po stránce biologické úspěchy velmi skromnými.*“³⁸⁵ *Obytnou krajinou* nazval Žák svou knihu, kde krok po kroku uvádí, jak by si představoval vytvoření takovéto obytné krajiny na základě radikálního krajinného plánu. Žák rozmýšlel svou teorii už od konce třicátých let, část byla zveřejněna v rámci přednášek výstavy *Za novou architekturu*. Avšak po nástupu nacistů k moci psaní zastavil a začal intenzivně bádát po české

---

³⁸³ IBIDEM, 11

³⁸⁴ HRUŠKA 1946, 6

³⁸⁵ ŽÁK 1945–1946, 74

krajině. Tu křížem krážem procházel, fotografoval, popisoval. Po tomto období příprav konečně dopracoval svou teorii, která byla knižně vydána roku 1947.

Důležité pro něj bylo pevné harmonické sepjetí všech lidských staveb s přírodou. To se mělo provést plánovitým zmenšením všech dosavadních měst a jejich nakupení do předem určených částí. Tato města měla být protkána sítí zeleně, vodních toků, lesů a dalších přírodnin, typických pro danou lokalitu. Zbytek země měl být ponechán bez zástavby, pouze pro přírodu, do které by se člověk mohl vydávat za odpočinkem nebo dobrodružstvím. Kromě radikální přestavby všech měst a uvedením slohové jednoty do vesnic, žádal například odstranění rostlin a přírodnin z míst, na které nepatří nebo zde nemají svůj původ, i přesto, že se už sžily s okolní krajinou. Jeho plán byl i ve své době až moc radikální a svými současníky byl kritizován. Počítal s přetrháním ustálených hodnot a s masivní výstavbou nebo přestavbou, která nebyla v takovém měřítku proveditelná. Jeho názory tedy nepochybně přispěly k formulaci teorie krajinného plánování, ovšem jejich radikálnost nemohla být převedena do praxe. Více zapůsobil na obor životního prostředí, jelikož se ve svých názorech věnoval také ochraně přírody a napsal: „*Bude třeba přesně stanovit, co se nesmí a co se musí, znemožnit další nevídané změny v krajinách a obcích (...) a naopak umožnit a provést všechny potřebné změny a úpravy, znamenající zlepšení soudobého stavu.*“³⁸⁶ Dospěl sice až k požadavku, aby všechna půda byla v zásadě nezastavitelná, který rovněž nebyl splnitelný, i přesto však přispěl velkou měrou k rozšíření myšlenky potřeby chránit naši přírodu a životní prostředí.

Poslední z trojice knih pochází z pera Josefa Karla Říhy a nese název *Země krásná: kniha o přírodě, civilizaci a plánování*. Tato kniha tehdy představovala nejpropracovanější a nejucelenější dílo environmentálního ladění zabývající se bojem přírody a civilizace a zmírněním tohoto boje prostřednictvím technického regionálního plánování neboli krajinného plánování. Říha tuto knihu, která vyšla až v roce 1948, připravoval už během války, nejintenzivněji v letech 1943–1944 a spolupracoval na ní s několika tehdejšími biology a přírodovědci, jmenuji například Rudolfa Maximoviče, Jaromíra Kliku nebo Silvestra Práta, který zároveň napsal úvod knihy. Toto spojení dokazuje Říhovu snahu o pracovní propojení urbanistů právě s biology při řešení úkolů technického plánování. Za vzor dával součinnost brněnského Ústavu pro stavbu měst s Ústavem pro ochranu přírody při Masarykově akademii práce.

---

³⁸⁶ ŽÁK 1947, 182–183

Velmi obsáhlá kniha doplněná řadou fotografií by mohla sloužit za úvod do problematiky krajinného plánování. Říha nejdřív rozebral jednotlivé komponenty přírody a vysvětlil jejich účel, následně se zabýval vzájemným vztahem tří hlavních složek regionálního plánování (práce, výroby a dopravy) k přírodní krajině. Krajinu nebo přírodu určil za čtvrtý faktor ovlivňující biologický vývoj lidstva. Napsal, že *„teprve vlivem této čtvrté složky (přírody) rozšiřují se úkoly plánování o povinnost řídit v celém rozsahu pronikání civilizace a přírody, měnit jejich konflikt v harmonii a starat se o zdravé a krásné životní prostředí lidstva a o jeho soukromí ve volné přírodě.“*³⁸⁷ Krajinné plánování mělo podle jeho názoru zásadní význam při jakémkoliv přítomném i budoucím plánování oblastí, jelikož jedině tento druh plánování dokázal zajistit koordinaci všech složek plánování a jejich účelnost a rentabilitu. Říha neopomněl, jako ostatní urbanisté doby, zasadit krajinné plánování do kontextu hospodářského plánu celé země. Na příkladu již popsaného Regionálního plánu rekultivace jihomoravské oblasti z roku 1933 od Fuchse, Kumpošta a Sklenáře, kteří při výzkumech pro tento plán pracovali podobným stylem jako krajinní biologové, ukázal ekonomické a s tím spojené sociální výhody, které může krajinné plánování přinést nejen konkrétní oblasti, ale potažmo celému státu.³⁸⁸

Na základě rozboru těchto tří knih mohu konstatovat, že Emanuel Hruška, který sice ve své knize dospěl k myšlence, že základem každého plánování má být příroda a krajina, se však stále se na plánování díval očima urbanisty. Práce Ladislava Žáka, velkého milovníka přírody, zase byla ve své době spíše utopickou vizí bez naděje na realizaci. Byl to až Josef Karel Říha, kdo položil krajinnému plánování biologický základ. Zároveň přesvědčivě opodstatnil snahu o vytvoření moderního plánovacího nástroje, kterým se mělo stát krajinné plánování.

Josef Ježek shrnul úsilí výše zmíněných urbanistů tak, že by se krajinný plán měl považovat za vyvrcholení snah hnutí za novou krajinu. Tento plán podle něj *„uspořádá a upraví krajinný prostor za setření směrnic z plánování nadřazeného (zemského a státního). Ochrání veřejná zájem, určí správný směr vývoje a rozvoje a zabrání chaosu.“*³⁸⁹ Zároveň konstatoval, že na poli teoretických podkladů bylo dosaženo již hodně, ovšem praktické výsledky zatím chybí. Zajistit zákonný podklad ke krajinnému plánování se pokoušel Blok architektonických pokrokových spolků, když v roce 1946

---

³⁸⁷ ŘÍHA 1948, 252

³⁸⁸ IBIDEM, 253

³⁸⁹ JEŽEK 1945–1946c, 142

předložil návrh na zákon o krajinném plánování a jeho organizaci, který bohužel nebyl vyslyšen.³⁹⁰

Určitý pokrok se po válce udál na poli rekreace. Podle názoru urbanistů třicátých a čtyřicátých let poskytovalo město člověku práci, obživu a obydlí a kulturní vyžití. Bylo však na rekreačním zázemí, aby obstaralo místo oddechu, zdraví a pohybu, proto bylo třeba, aby se stalo nezbytnou součástí sídelních celků včetně dobrého dopravního spojením s ústředním městem a propracovanou sítí regionální dopravy. Většinou se nacházelo v širším obvodu měst a zahrnovalo nějakou přírodně výjimečnou krajinu. Vytvořená zázemí měla sloužit nejen současnému obyvatelstvu, ale i budoucím generacím. Aby byly plochy pro rekreaci zajištěny, navrhl například Fierlinger, aby byl po vzoru amerických rekreačních snah vypracován národní rekreační plán, kterým měly být uspokojeny rekreační potřeby a ochrana přírody.³⁹¹

Z konkrétních návrhů mohu jmenovat dva, které se soustředily na vytvoření rekreačního zázemí pro Prahu. Prvním byl Návrh rekreačních úprav v údolí řeky Berounky, který byl vypracován Karlem Honzíkem a Vitem Obrtelem v letech 1945–1946 [18]. Šlo o regionální úpravu ve smyslu zavedení dopravní a turistické sítě, díky které by se tato oblast stala lehce přístupnou na jednodenní výlety z pražského regionu. Navrhli regionální síť rychlodrah a jejich stanic a zázemí pro rekreaci a turistiku. Zároveň se oblast snažili revitalizovat osázením nových lesů a úpravou luk. Dále chtěli na plánovitém podkladě vytýčit stavební zóny pro různé typy staveb a naopak určit plochy nezastavitelné.

Druhý návrh se zabýval krajinným řešením oblasti Povltaví. Tímto územím se zaobírali urbanisté již na konci třicátých let. Například inženýrem Milanem Reimanem bylo prosazováno řešení oblasti ve smyslu „*programového zabezpečení veškerých podmínek zdárného osídlení a zprůmyslnění všech obcí dotčených jakkoliv úpravami Vltavy*.“³⁹² Šlo spíše o přístup regulační. Po válce se k problému vrátil Karel Kuthan a na základě detailního průzkumu v letech 1946 a 1947 navrhl Úpravu rekreační plochy v údolí Vltavy na jihu Prahy [19]. Jeho plán byl vypracován ve smyslu sportovním, rekreačním a ochranným. Mělo jít o projekt parku národního zdraví, který by se rozkládal kolem Vltavy v jižní části Prahy od Vyšehradu po Zbraslav. Vypracoval plán rozložení jednotlivých zařízení a staveb v celé této oblasti. Navrhl rozmístění hřišť,

---

³⁹⁰ Více k tomuto in: SEMRÁD 1947, 17–20.

³⁹¹ FIERLINGER 1936, 81–89

³⁹² REIMAN 1938, 70

sportovišť, koupališť, míst k různým sportům a pro táboření, ale i infrastrukturní zázemí včetně dopravní sítě a systému parkovišť.³⁹³ Ani tento projekt nebyl realizován.

---

³⁹³ KUTHAN 1948, 188

8. Závěr

V úvodu této diplomové práce jsem si stanovila za cíl pokusit se zmapovat zrození regionální plánování v Československu a vývoj, kterým prošlo ve třicátých a čtyřicátých letech, tedy v období největšího zájmu o toto téma ze strany architektů a především urbanistů. Chtěla jsem také zhodnotit jeho postavení v rámci československého urbanismu, zmínit nejdůležitější osobnosti, které se jím zabývali, představit některé studie a plány v této době vypracované a nastínit obsah regionálních plánů. Práce to byla nelehká. V obrovském množství dosud nezpracovaného materiálu k tomuto tématu nebyla vůbec snadná orientace a opěrných bodů, na kterých bych mohla práci založit, bylo málo.³⁹⁴ Vlastním studiem dobových pramenů, zejména architektonických časopisů a spisů samotných urbanistů, mi nakonec přeci jen vykrystalizovalo několik důležitých mezníků a závěrů, které jsou pro pochopení regionálního plánování u nás zásadní.

Nejdříve jsem se věnovala otázce zrodu regionálního plánování v Československu. Zde byly závěry poměrně jasné. Od regulačních plánů jednotlivých měst, v čele s regulací Prahy ve dvacátých letech, se českoslovenští urbanisté vlivem nových myšlenkových a urbanistických teorií proudících ze zahraničí a v důsledku neuspokojivých výsledků na poli domácího urbanismu, začali od počátku třicátých let orientovat na širší okolí a zájmové oblasti měst. Největší inspirací nám byly země, kde již bylo v oblasti regionálního plánování dosaženo značného úspěchu nejen teoretického, ale i praktického. Těmito zeměmi byly ve třicátých letech především Anglie, následovaná Spojenými státy americkými a Německem, okrajově i jinými státy, například Švýcarskem, tedy země západního světa. Naši urbanisté pomocí mezinárodních kongresů a konferencí, zahraničních publikací a časopisů, studijních a pracovních cest a činnosti některých urbanistických institucí, například Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce, přicházeli do kontaktu s novou teorií regionálního plánování, kterou převzali a začali u nás rozvíjet. Myslím, že poprvé se naši urbanisté s touto teorií seznámili prostřednictvím mezinárodní konference Federace pro stavbu měst a bydlení v Amsterdamu v roce 1924.

Poměrně snadné a přirozené přijetí teorie regionálního plánování souviselo s její náplní, totiž plánováním vyšších krajinných jednotek – regionů. Ty představovaly určitý

---

³⁹⁴ Statě Jiřího Hruzy, Vladimíra Czumala a Rostislava Šváchy.

vyšší celek nebo jednotu. Motiv celku nebo celistvosti a její nadřazenosti se ve třicátých a čtyřicátých letech objevoval i v jiných vědních oborech, například ve filozofii, psychologii nebo v teorii ochrany památek.

Po přijetí této teorie se ji architekti a urbanisté snažili aplikovat na československé urbanistické a společenské poměry. Vývoj regionálního plánování se u nás od ostatních zemí (s výjimkou sovětského Ruska) lišil tím, že byl již od svého počátku podložen národohospodářskou ideou. Regionální plánování mělo být nástrojem k řešení nejen problémů vývoje jednotlivých regionů, ale také celkového ekonomické a sociální situace celého státu. Tento požadavek přirozeně vyplynul z tehdejšího ovzduší ve společnosti, kterou tížila hospodářská krize. Z jejích následků – nezaměstnanosti, chudoby, větších ekonomických rozdílů mezi městem a vesnicí a dalších, bylo spatřováno východisko v reorganizaci společnosti právě po vzoru sovětského Ruska. Není divu, že se už ve třicátých letech, ale zejména po válce, objevila linie urbanistů, kteří se zaměřovali na sledování spíše sovětských pokusů v regionálním plánování, než výsledků západoevropských států.

Stejný rozpor principů demokratického Západu a autoritativního socialistického Východu panoval v československých podmínkách i v otázce organizace regionálního plánování. Jedna část urbanistů se přikláněla k demokratickému modelu, kdy by byly regionální svazy tvořeny zájmy soukromých subjektů v duchu kapitalistického podnikání. Druhá část urbanistů, jež během let okupace převládla, se stavěla za model autoritativního centrálního řízení socialistickým státem, kde by bylo regionální plánování pouze stupněm v hierarchii plánování celé země. Po válce byl v důsledku komunistického převratu, který akcentoval prioritu zájmů celku, preferován druhý model.

Předpokladem k organizaci regionálního plánování v Československu mělo být vydání nového stavebního zákona obsahující urbanistickou část zakotvující právně regionální plánování. Obsahem tohoto zákona měla být některá ustanovení, bez kterých by regionální plánování podle práva nemohlo správně fungovat. Mezi ně patřily, jak jsem v práci popsala, asanace, vyvlastnění, výkupní právo, finanční náhrady, slučování půdy nebo zamezení umělému nadhodnocování pozemků. I přes snahu o vydání nového zákona před válkou, za okupace i po válce, se zákon nedočkal svého vydání. Částečný úspěch pro plánování celých krajů, ovšem ne ve smyslu regionálním, znamenal Zákon č. 280/1949 Sb. o územním plánování a výstavbě obcí, přičemž se ovšem nástrojem k pořizování plánů stalo územní plánování. Regionální plánování tím

bylo zatlačeno na druhou kolej a nahrazeno jiným typem plánování, které do jisté míry přebralo jeho funkci, ale spíše bylo rozvíjeno do roviny politické strategie rozvoje území a v dnešním slova smyslu má s původní myšlenkou technicko-hospodářského nástroje jen některé shodné body.

Urbanisté také od počátku třicátých let propracovávali jakousi systematizaci přípravných prací a metod, které měly samotnému regionálnímu plánu předcházet. Na základě studia mohu konstatovat, že svou vlastní metodu regionální analýzy vytvořil Bohuslav Fuchs. O knižní vydání a všeobecnou systematizaci se pokusil Emanuel Hruška. O stejnou systematizaci se pokoušel i Zemský studijní a plánovací úřad v Brně.

V poslední části práce jsem se snažila představit nejprve tři hlavní témata, které měl každý regionální plán v rámci svého regionu řešit – osídlení, dopravu a výrobu. Témata nebyla urbanisty pojímána odděleně, ale naopak jako jednotlivé prvky vyššího regionálního celku, neboť na sobě přímo závisely a navzájem se podmiňovaly. I když měly plány řešit budoucí výstavbu kraje z těchto hledisek, vždy měly na zřeteli ještě vyšší smysl národohospodářského plánu a celostátního plánování. Proto jsem v diplomové práci plánování často zmiňovala i z celostátního pohledu.

Osídlení mělo pomocí regionálních plánů řešit nešvary spojené s přílišnou centralizací i decentralizací. Cílenou kolonizací se měla řešit nezaměstnanost, bytové obtíže nebo vylidňování určitých krajů. Zajímavé je, že diskuze o plánování celých krajů či regionů a jejich budoucího vývoje, probudily zájem o venkovské kraje a jejich typické regionální stavební typy. Šlo o takzvané hnutí regionalismu, které díky své orientaci na národní tradici a kořeny lidového stavitelství nabylo na aktuálnosti zejména za okupace vlivem hrozby národního roztržštění.

Z hlediska dopravy měly regionální plány navrhnout nejen dopravní síť pro určité město a jeho okolí, ale hlavně dopravní síť celého regionu, která by v jeho rámci logicky a hospodárně spojovala místa osídlení s výrobou a zároveň by se napojovala na celostátní dopravní síť. Důležitým prvkem byly návrhy stavby dálnice. Ta měla spojovat nejen jednotlivé kraje a země Československa, ale díky logicky plánované výstavbě měla i navazovat na mezinárodní dopravní síť.

V rámci výroby, ať už průmyslové nebo zemědělské, se měla pomocí regionálních plánů vyřešit neekonomická koncentrace průmyslu v určitých částech země, které nadměrně přitahovaly obyvatelstvo nucené následně žít v nezdravých hygienických podmínkách. Tato chaotická centralizace navíc znehodnocovala místní

krajinu a přírodu. Dalším nešvarem, se kterým se bylo potřeba vypořádat, bylo nezdravé přesunování obyvatel ze zemědělství do průmyslu.

Všechny výše zmíněné problémy související s osídlením, dopravou a průmyslem měly být řešeny regionálními plány, které by na základě přesných výzkumů dané oblasti stanovily program reorganizace a budoucího vývoje. Snažila jsem se přiblížit několik nejvýznamnějších regionálních plánů, které až na výjimky vznikaly v moravskoslezské části země a zabývaly se zejména regiony Brněnska, Zlínska a Ostravska. Jako hlavního tvůrce regionálních plánů mohu zmínit Bohuslava Fuchse, Jindřicha Kumpošta, Josefa Mrkose nebo Emanuela Hrušku, kteří navrhovali různé regionální plány až do roku 1948, kdy se architekti pod vlivem politického převratu a naděje v novou sociálně spravedlivou společnost oficiálně přihlásili k budování nového státu na jednotné národní platformě. Zde byla jakákoliv individualita potlačena na úkor sledování hospodářského plánu a komunistické ideologie.

Poslední téma, které s regionálním plánováním souviselo, bylo téma přírody a stěhování obyvatel zpět na venkov blíž k přírodě. Díky hnutí regionalismu a rustikalismu se probudil zájem urbanistů o přírodu a její ochranu. Přehodnocením dosavadní teorie regionálního plánování a jejím doplněním o rozměr přírody, jejíž analýza a plánovitě řešení měly být předpokladem jakýchkoliv dalších dílčích plánování, jí vlastně urbanisté povznesli na vyšší stupeň. Tím bylo krajinné plánování, neboť zde šlo o plánování celé krajiny. Pomocí krajinných (dříve regionálních) plánů chtěli urbanisté dosáhnout harmonie a estetické krásy mezi přírodou a díly vytvořenými lidmi. Mezi hlavní představitele tohoto pojetí regionálního plánování patřil Emanuel Hruška, Ladislav Žák a Josef Karel Říha.

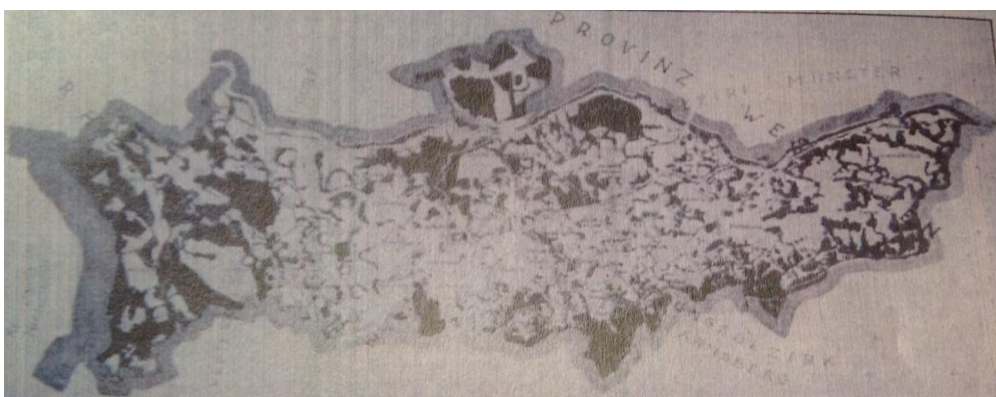
Doufám, že se mi touto prací podařilo zodpovědět některé z předeslaných otázek a že přispěje k rozšíření zájmu o toto dosud téměř neprozkoumané téma, popřípadě budu tímto materiálem nápomocna dalším badatelům. Je důležité, aby se další vědecké úsilí soustředilo na některá dosud nezpracovaná témata týkající se jak života a díla samotných urbanistů (například Aloise Mikuškovice, Otokara Fierlingera, Emanuela Hrušky nebo Josefa Karla Říhy), tak konkrétních regionálních plánů a studií. Ačkoliv jich během třicátých a čtyřicátých let vzniklo poměrně velké množství, praktickým dopadem nebo jejich odrazem v územních plánech se dosud nikdo nezabýval. Tato práce se pouze snažila být jakousi první systematictější prací umělecko-historického zaměření, která by představila alespoň zásadní momenty ve vývoji regionálního plánování v Československu.

I přesto, že teorie regionálního plánování prožila v Československu svůj vrchol ve třicátých a čtyřicátých letech, některé její ústřední myšlenky byly převzaty a integrovány do jiných oborů. Ohlasy můžeme najít v hnutí environmentalismu zabývající se vztahem člověka k životnímu prostředí a také v ochraně přírody. Svým zaměřením na celé územní a krajinné celky obohatila i dnešní teorii a praxi územního plánování. Nesmím opomenout ani vliv, který měla na současnou politickou strategii rozvoje regionálních celků v rámci Evropské Unie. Je tedy zřejmé, že ideje regionálního plánování sehrály po téměř celé dvacáté století významnou roli a staly se velkým inspiračním zdrojem. Pro svou nadčasovost jsou stále živé a aktuální i v dnešní době a mají stále co nabídnout i budoucím generacím.

3. Regionální plán Velkého Londýna, Patrick Abercrombie, 1944

4. Přehledný plán zákonitě ustavených zelených ploch v Porúří, 1920

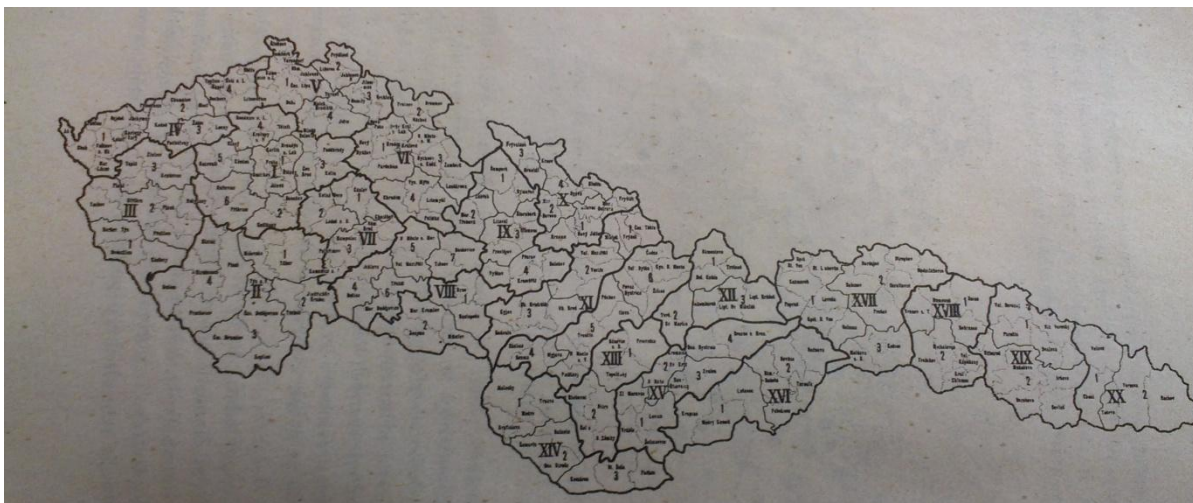

5. Pohled do výstavy **Za novou architekturou** (oddělení urbanismu),
Uměleckoprůmyslové museum, 1940

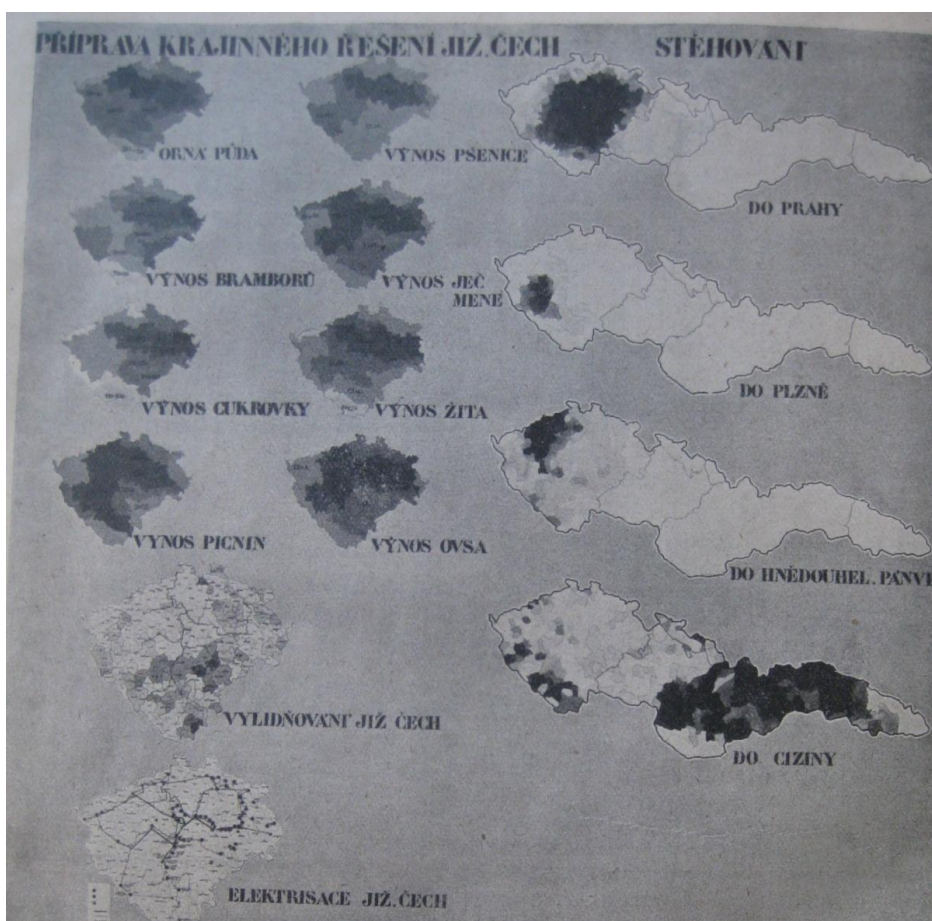
	jednotka-předmět plánování	na příklad	označení jednotky plánování	označení plánování
vyšší stupeň nadřadenosti	dům	—	architek- tonická jednotka	architek- tonický návrh
	blok domů	—		
	čtvrť	Saské před- městí	urbanistic- ký prvek	det. regul. pl.
	obec, příp. aglo- merace	Pízeň, Velká Pízeň		
	oblast užší	pízeňský okres	region užší	regionální plánování
		Pízeňsko (užší kraj)		
	oblast širší	pízeňský kraj (záp. Čechy)	region širší	
	vyšší správně po- litická jednotka	Čechy	prostor	prostorové plánování (nadřaděné plánování)
autonomní poli- tický útvar	Protektorát Č. M.			

6. Hierarchie urbanistického plánování v Československu podle Václava
Slavíka, 1942

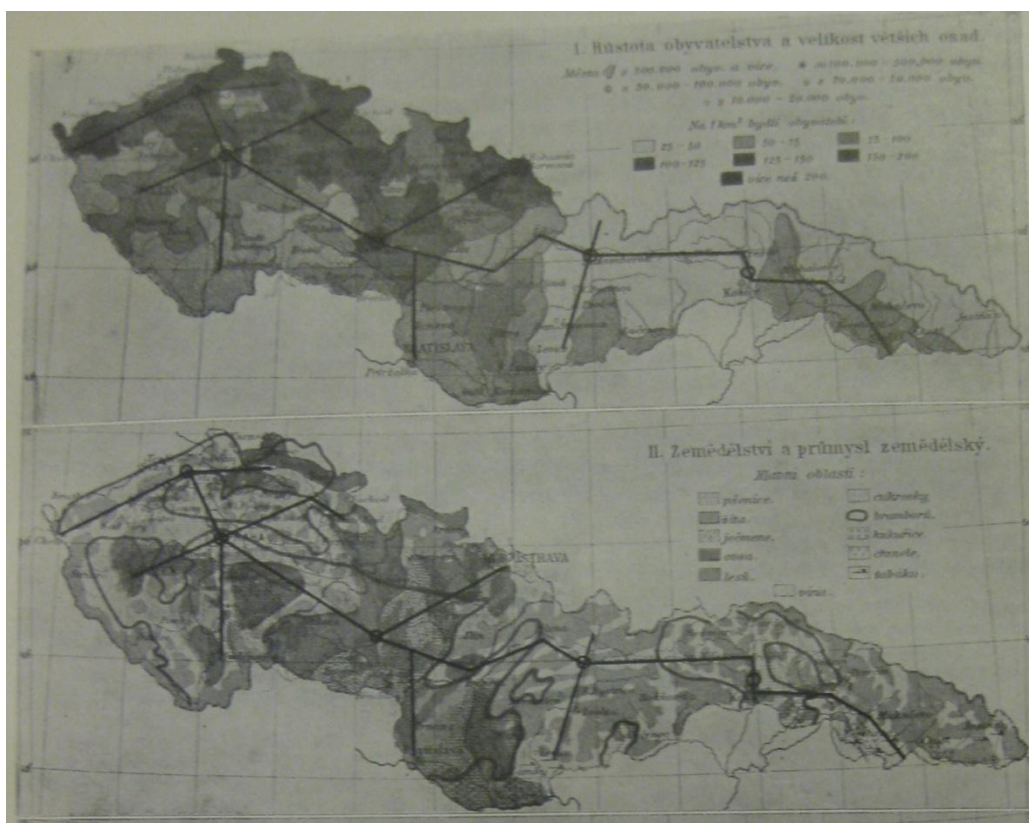

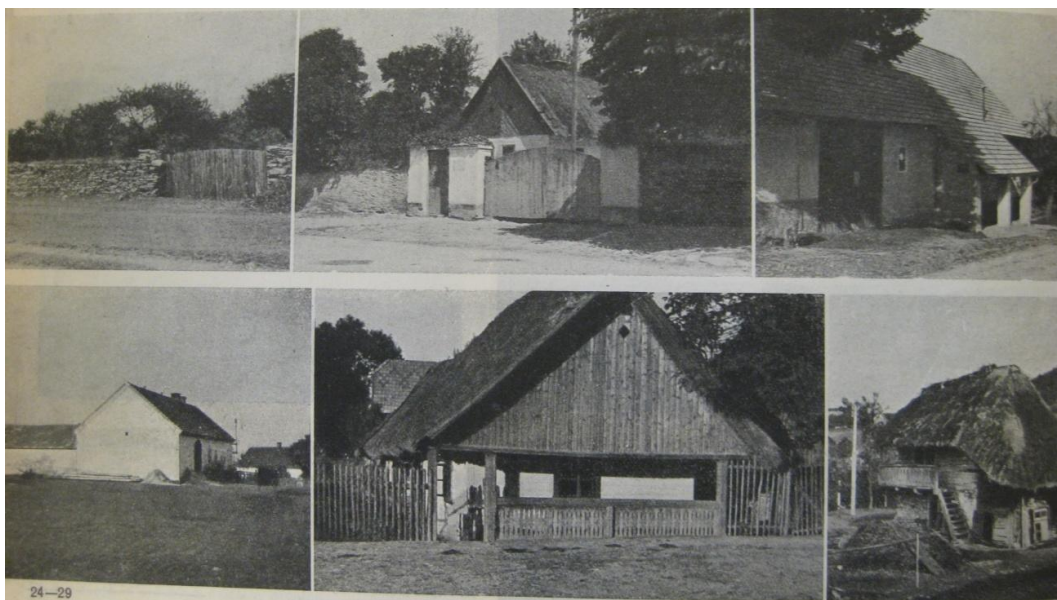
7. Rozdělení regionů a subregionů podle Komise pro vlastivědu a regionální zeměpis při Masarykově Akademii práce, stav z roku 1937

8. Přípravné práce pro regionální plán jižních Čech – stěhování v ČSR, vypracoval Ústav pro stavbu měst při Masarykově Akademii práce, analýza z roku 1931

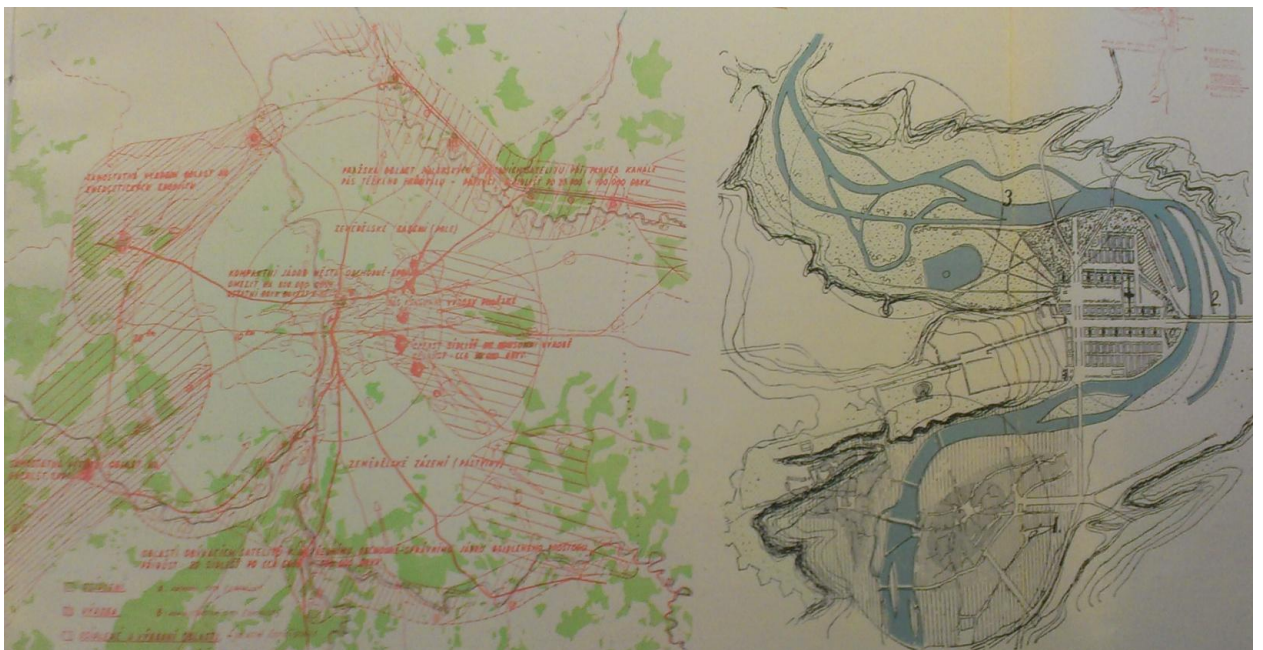
9. **Hospodářské cesty a hustota osídlení Československa; Hospodářské cesty a výroba zemědělská, diagramy na základě analýz, stav z roku 1935**

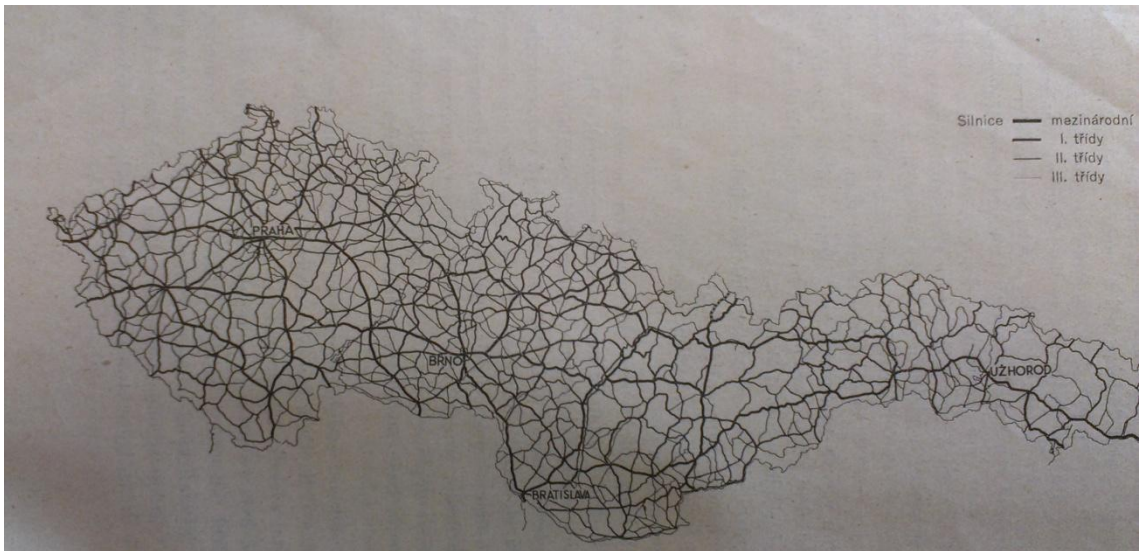
10. **Stavebně-regionální průzkum, studium krajových typů a určení vývoje schopných prvků a krajů, Emanuel Hruška, 1942**

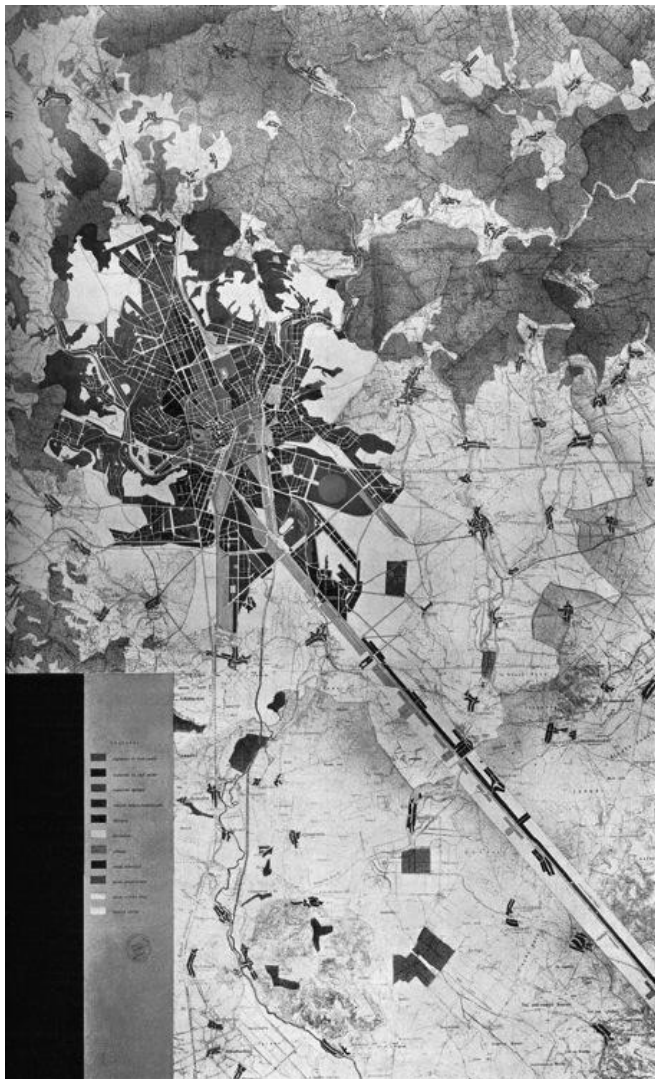
11. Naznačené řešení decentralizace průmyslu v Brně – výsledný plán, Emanuel Hruška a kolektiv, 1948

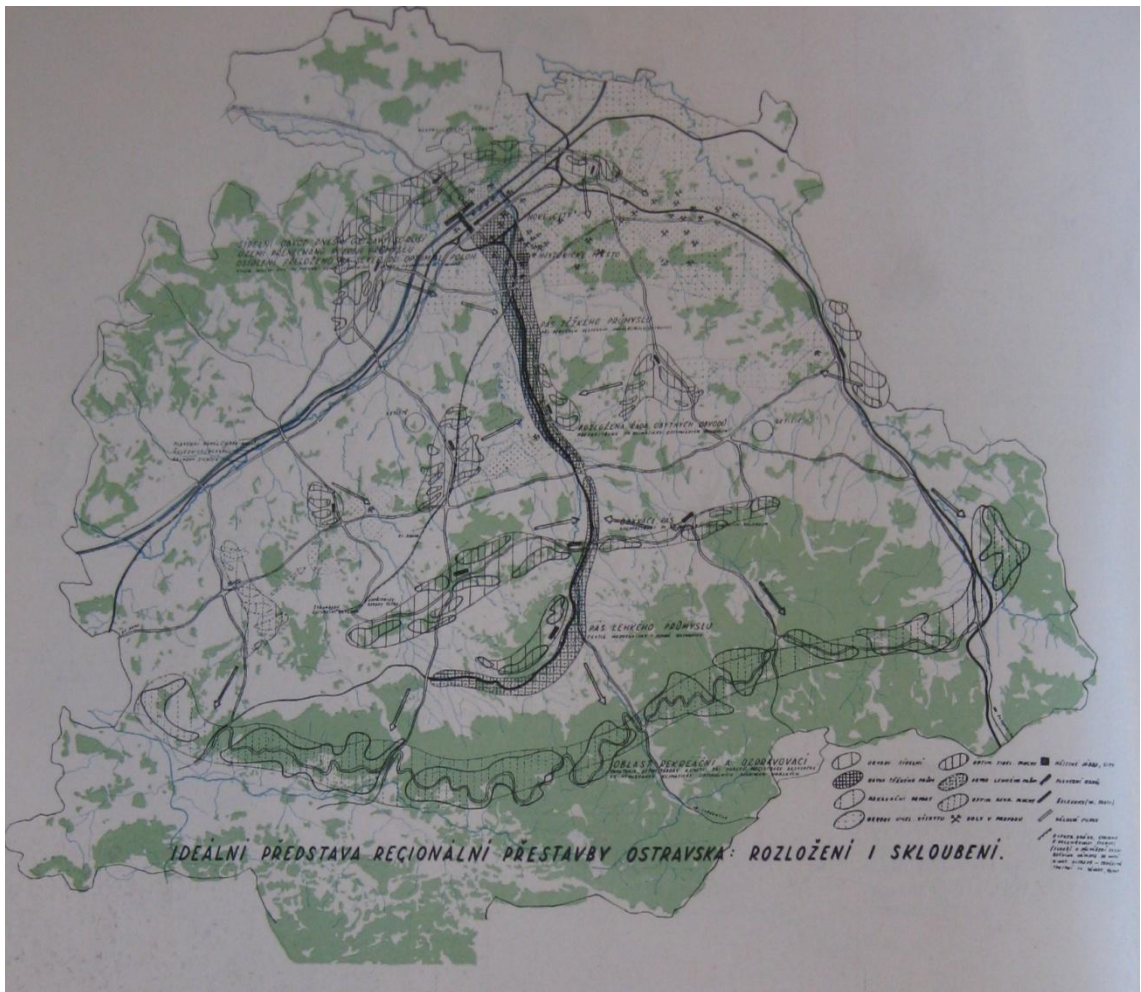
12. Regionální plán pražské oblasti, Emanuel Hruška, návrh vznikl mezi lety 1936–1945

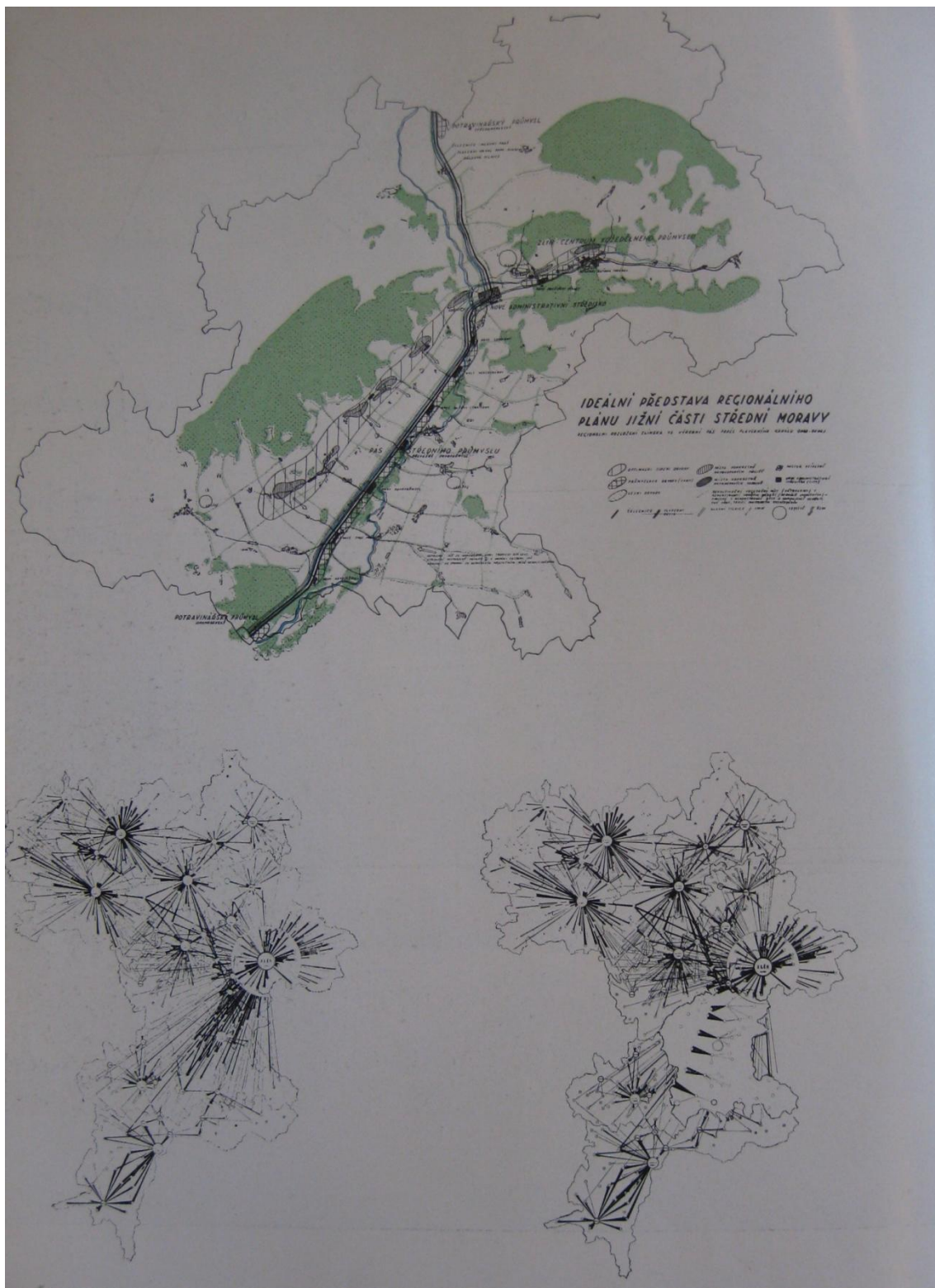
13. **Silniční síť Československa** podle Československé silniční společnosti, stav z roku 1937

14. **Soutěžní návrh na dopravě-komunikační plán Velkého Brna**, Bohuslav Fuchs, Jindřich Kumpošt, František Sklenář, 1933

15. Ideální představa regionální přestavby Ostravska – rozložení i skloubení,
 Bohuslav Fuchs, Emanuel Hruška, Josef Mrkos, 1947

16. Ideální představa regionální přestavby jižní části střední Moravy, Emanuel Hruška, Alfred Neumann a Bohuslav Fuchs, 1947

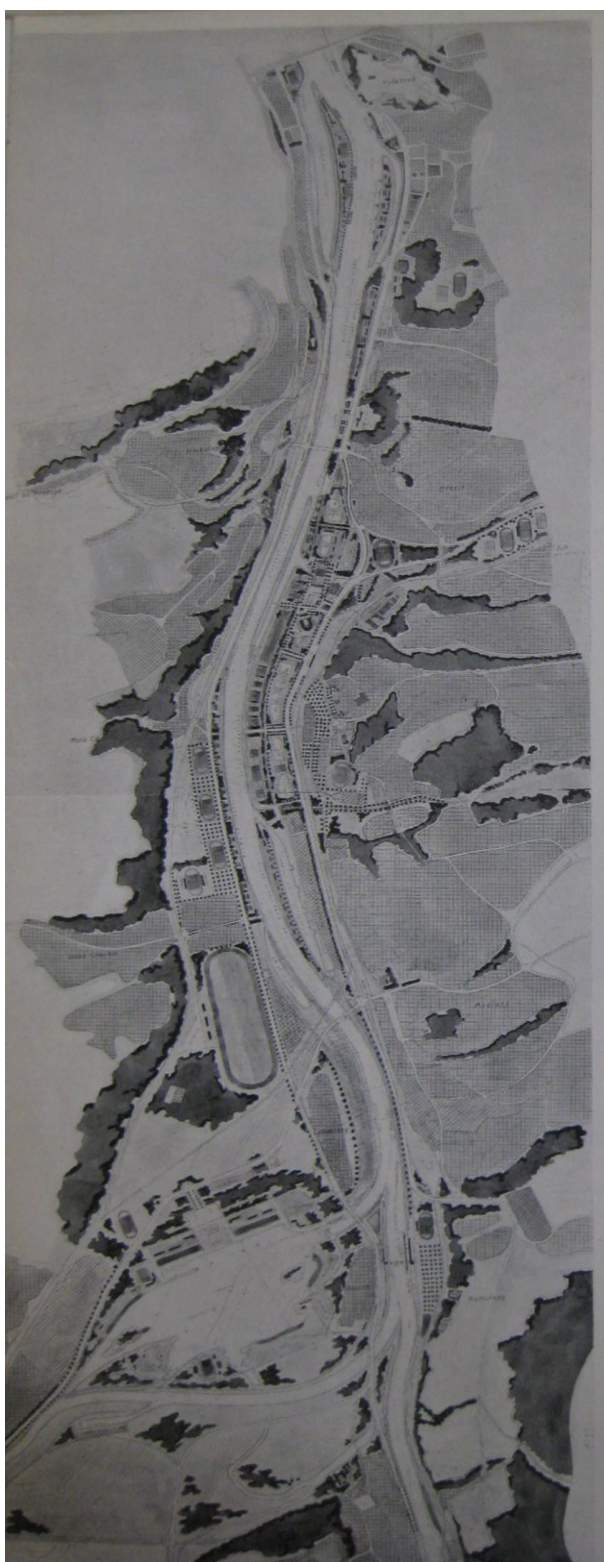

17. Regionální plán brněnské oblasti, Bohuslav Fuchs, 1947

18. Návrh rekreačních úprav kolem řeky Berounky, Karel Honzík a Vít Obrtel,
1945–1946

19. Úprava rekreačních ploch v údolí Vltavy na jihu Prahy, Karel Kuthan, 1946–1947

10. Seznam vyobrazení

1. **Diagram Group of slumless smokeless cities**, Ebenezer Howard, kniha Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform, Londýn 1898. Reprodukce: <http://www.grin.com/de/e-book/172249/historische-leitbilder-der-stadtentwicklung?partnerid=googlebooks>, vyhledáno 28. 3. 2013
2. **Tzv. Valley Section**, Patrick Geddes, 1915. Reprodukce: http://arc.esac-pau.fr/mappingthroughterritory/wpcontent/uploads/2012/03/Patrick_Geddes_The_Valley_Section.jpg, vyhledáno 28. 3. 2013
3. **Regionální plán Velkého Londýna**, Patrick Abercrombie, 1944. Reprodukce: <http://media.iwm.org.uk/iwm/mediaLib/26/media-26876/large.jpg>, vyhledáno: 28. 3. 2013
4. **Přehledný plán zákonitě ustavených zelených ploch v Porúří**, 1920. Reprodukce z: VANĚČEK 1927, 16
5. **Pohled do výstavy Za novou architekturu (oddělení urbanismu)**, Uměleckoprůmyslové museum, 1940. Fotografie F. Illka a A. Paula. Reprodukce z: Architektura ČSR II, 1940, 135
6. **Hierarchie urbanistického plánování v Československu** podle Václava Slavíka, 1942. Reprodukce z: SLAVÍK 1942, 123
7. **Rozdělení regionů a subregionů** podle Komise pro vlastivědu a regionální zeměpis při Masarykově Akademii práce, stav z roku 1937. Reprodukce z: FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANEČEK 1937, 366
8. **Přípravné práce pro regionální plán jižních Čech – stěhování v ČSR**, vypracoval Ústav pro stavbu měst při Masarykově Akademii práce, analýza z roku 1931. Reprodukce z: MIKUŠKOVIC 1933, 172, obr. 157
9. **Hospodářské cesty a hustota osídlení Československa; Hospodářské cesty a výroba zemědělská**, diagramy na základě analýz, stav z roku 1935. Reprodukce z: HRUŠKA 1936, 38
10. **Stavebně-regionální průzkum**, studium krajových typů a určení vývoje schopných prvků a krajů, Emanuel Hruška, 1942. Reprodukce z: HRUŠKA 1942, 14

11. **Naznačené řešení decentralizace průmyslu v Brně** – výsledný plán, Emanuel Hruška a kolektiv, 1948. Reprodukce z: Studie k územnímu plánu brněnské oblasti, 1949, obr. 35
12. **Regionální plán pražské oblasti**, Emanuel Hruška, návrh vznikl mezi lety 1936–1945. Reprodukce z: HRUŠKA 1936, 10
13. **Silniční síť Československa** podle Československé silniční společnosti, stav z roku 1937. Reprodukce z: FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANEČEK 1937, 356
14. **Soutěžní návrh na dopravě-komunikační plán Velkého Brna**, Bohuslav Fuchs, Jindřich Kumpošt, František Sklenář, 1933. Reprodukce: http://www.bam.brno.cz/data/photo/thumb/1247_4e79db9106.jpg, vyhledáno: 28. 3. 2013
15. **Ideální představa regionální přestavby Ostravska – rozložení i skloubení**, Bohuslav Fuchs, Emanuel Hruška, Josef Mrkos, 1947. Reprodukce z: BLOK: časopis pro umění, ročník II, 1947–1948, nepag.
16. **Ideální představa regionální přestavby jižní části střední Moravy**, Emanuel Hruška, Alfred Neumann a Bohuslav Fuchs, 1947. Reprodukce z: BLOK: časopis pro umění, ročník II, 1947–1948, nepag.
17. **Regionální plán brněnské oblasti**, Bohuslav Fuchs, 1947. Reprodukce z: BLOK: časopis pro umění, ročník II, 1947–1948, nepag.
18. **Návrh rekreačních úprav kolem řeky Berounky**, Karel Honzík a Vít Obrtel, 1945–1946. Reprodukce z: Architektura ČSR roč. 5, 1945–1946, 13–15
19. **Úprava rekreačních ploch v údolí Vltavy na jihu Prahy**, Karel Kuthan, 1946–1947. Reprodukce z: KUTHAN 1948, 420

11. Seznam použité literatury a pramenů:

- ABERCROMBIE 1933 — Patrick ABERCROMBIE: Town and Country Planning, London 1933
- ADLEROVÁ 1998 — Alena ADLEROVÁ (ed.): Dějiny českého výtvarného umění IV., Praha 1998
- BAŤA 1937 — Jan Antonín BATA: Budujeme stát pro 40 000 000 lidí, Zlín 1937
- BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století 1780-1980, Praha 1984
- BOARDMAN — Phillip BOARDMAN: The Worlds of Patrick Geddes: Biologist, Town Planner, Re-educator, Peace-warrior, London 1978
- BRODY 2009 — Jason BRODY: Constructing professional knowledge: the neighborhood unit concept in the community builders handbook. University of Illinois at Urbana-Champaign, 2009, 197 s.
- CICVÁRKOVÁ 2005 — Radoslava CICVÁRKOVÁ: Historie přestavby železničního uzlu Brno. In: Urbanismus a územní rozvoj VIII, 2005, 12–18
- CÍSAŘOVSKÝ 1967 — Josef CÍSAŘOVSKÝ: Jiří Kroha a meziválečná avantgarda, Praha 1967
- CRHONEK 1995 — Iloš CRHONEK: Bohuslav Fuchs: celoživotní dílo, Brno 1995
- CZUMALO 1991 — Vladimír CZUMALO: Česká teorie architektury v letech okupace, Praha 1991
- DOSTÁL/PECHAR 1970 — Oldřich DOSTÁL / Josef PECHAR: Moderní architektura v ČSSR, Praha 1970
- DOSTÁL/ULRICH 1981 — Oldřich DOSTÁL / Petr ULRICH: Programy české architektury, Praha 1981
- DOSTALÍK 2010 — Jan DOSTALÍK: Projevy environmentálního myšlení v české teorii architektury a urbanismu první poloviny 20. století. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2010, 84 s.
- DVOŘÁK/KUBEŠ/VALTR 1939 — František DVOŘÁK / Luděk KUBEŠ / Václav VALTR: Vesnice (rozbor – organizace – plánování). In: Architekt XXXVIII., 1939, 137–149
- DVOŘÁKOVÁ 2006 — Dita DVOŘÁKOVÁ: Ladislav Žák- Byt a krajina, Praha 2006

- ENGEL 1930 — Antonín ENGEL: O všeobecných zásadách stavby měst. In: Architekt XXIX., 1930, 69–71
- FIERLINGER 1923 — Otakar FIERLINGER: Asanace venkovské obce Kvasic na Moravě. In: Stavba II., 1923, 102–106
- FIERLINGER 1932 — Otakar FIERLINGER: Regionální řešení rekreačních ploch. In: Stavba roč. 12, 1934–1935, 43–44
- FIERLINGER/ŘÍHA 1932 — Otakar FIERLINGER / Josef Karel ŘÍHA: Město a upravovací plán, Praha 1932
- FIERLINGER/MIKUŠKOVIC 1934–1935 — Otakar FIERLINGER / Alois MIKUŠKOVIC: K osídlovací otázce v Československé republice. In: Stavba, roč. 12, 1934–1935, 132–135.
- FIERLINGER 1936 — Otakar FIERLINGER: Rekreační plochy a zeleň ve městech. In: Architekt XXXV, 1936, 81–89
- FIERLINGER/MIKUŠKOVIC/VANEČEK 1937 — Otakar FIERLINGER / Alois MIKUŠKOVIC / Josef VANEČEK: Regionální plánování. Referát na mezinárodním kongresu pro stavbu měst a bydlení v Paříži. In: Sborník Masarykovy akademie práce, roč. 11, 1937
- FIERLINGER 1938 — Otakar FIERLINGER: Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice, Praha 1938
- FIERLINGER 1940 — Otakar FIERLINGER: Urbanismus. Plánovací komise pro hl.m.Prahu a okolí. In: Architektura, roč. 2, 1940
- FRIEDMAN — John FRIEDMAN: Territoty and Function. The Evolution of Regional Planning, London 1979
- FUCHS/KUMPOST 1933 — Bohuslav FUCHS/ Jindřich KUMPOŠT: Cesta k hospodářské obrodě ČSR, Brno 1935
- FUCHS 1939 — Bohuslav FUCHS: Informace o postupu prací pro regulační plány měst na Moravě. In: Architektura, roč. 1., 1939, 264
- FUCHS 1946 — Bohuslav FUCHS: Úvod. In: Přehled grafických prací zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně zpracovaných do konce roku 1946, Brno 1946
- FUCHS 1947–1948a — Bohuslav FUCHS: Urbanismus a plánování. In: BLOK, roč.2, 1947–1948, 101–115
- FUCHS 1947–1948b — Bohuslav FUCHS: Industrialismus, urbanismus, architektura. In: BLOK, roč. 2, 1947–1948, 71–100

- FUCHS 1967 — Bohuslav FUCHS: Nové zónování – urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného, Praha 1967
- GAHURA 1933–1934 — František Lydie GAHURA: Regionální plán zlínského okresu. In: Stavitel XIV, 1933–1934, 142–144
- GARNIER 1917 — Tony GARNIER: Une Cite Industrielle, Paříž 1917
- GEDDES 1915 — Patrick GEDDES: Cities in Evolution, London 1915
- GRAVIER 1947 — Jean-François GRAVIER: Paris et le désert francais, Paris, 1947
- HAAS 1978 — Felix HAAS: Architektura 20. Století, Praha 1978
- HALÍK 1996 — Pavel HALÍK: Architektura a město, Praha 1996
- HALL 1975 — Peter HALL: Urban and Regional Planning, London 1975
- HALL 1988 — Peter HALL: Cities of tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century, London 1988
- HAVLÍČEK 1938 — Josef HAVLÍČEK: Návrh rámcového stavebního řádu republiky Česko-Slovenské. In: Stavba roč. 15, 1938, 191
- HAVLÍČEK 1946 — Josef HAVLÍČEK: TVA aneb o údolí řeky Tennessee. In: Architekt XLIV., 1946, 25–31
- HONZÍK 1926–1927 — Karel HONZÍK: Estetika v žaláři. In: Stavba V, 1926–27, 166–172
- HONZÍK 1937–1938 — Karel HONZÍK: Fyzioplastika. In: Stavba XIV, 1937–1938, 77–86
- HONZÍK 1941 — Karel HONZÍK: K otázce lidové architektury. In: architektura, roč. 4, 1941, 89–98
- HONZÍK 1946 — Karel HONZÍK: Tvorba životního slohu, Praha 1946
- HONZÍK 1976³ — Karel HONZÍK: Tvorba životního slohu, Praha 1976³
- HORNÁKOVA Ladislava: František Lydie Gahura. Zlínský architekt, urbanista a sochař, Zlín 1998
- HOWARD 1898 — Ebenezer HOWARD: To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform, London 1898
- HOWARD 1924 — Ebenezer HOWARD: Zahradní města budoucnosti, Praha 1924
- HRUŠKA 1932–1933a — Emanuel HRUŠKA: Dopravní problém města. In: Stavba 11, 1932–1933, 24–25
- HRUŠKA 1932–1933b — Emanuel HRUŠKA: Dopravní problém Velké Prahy. In: Stavba 11, 1932–1933, 125–127
- HRUŠKA 1934a — Emanuel HRUŠKA: Dopravní síť v krajinném řešení, Brno 1934

HRUŠKA 1934b — Emanuel HRUŠKA: Analytické studie o osídlení pražské oblasti. In: *Architekt XXXIII.*, 1934, 110–116

HRUŠKA 1934–1935a — Emanuel HRUŠKA: Praha potřebuje jednotného vedení veřejných investic, *Stavba XII.*, 1934–1935

HRUŠKA 1934–1935b — Emanuel HRUŠKA: O dopravně-komunikačním a hospodářském programu města Brna. In: *Stavba 12*, 1934–1935, 25–28

HRUŠKA 1935a — Emanuel HRUŠKA: Rozbor zdravotních a osidlovacích poměrů Velké Prahy, Praha 1935

HRUŠKA 1935b — Emanuel HRUŠKA: Pozemková otázka v urbanismu. In: *Architekt XXXIV*, 1935, 41–45

HRUŠKA 1935c — Emanuel HRUŠKA: Hospodářsko-právní otázky při řešení nových urbanistických úkolů. In: *Stavba XII.*, 1935, 145–155

HRUŠKA 1936 — Emanuel HRUŠKA: Nové úkoly v soudobém urbanismu. Praha 1936

HRUŠKA 1937–1938 — Emanuel HRUŠKA: Urbanismus, regionální a státní plánování v Anglii. in: *Stavba XIV.*, 1937–1938, 142–143

HRUŠKA 1939 — Emanuel HRUŠKA: Praha a regionální plánování. In: *Architektura*, roč. 1., 1939, 281

HRUŠKA 1941 — Emanuel HRUŠKA: Regionalismus – výstavba kraje a venkova. In: *Architektura*, roč. 3, 1941, 105–108

HRUŠKA 1942a — Emanuel HRUŠKA: Regionální průzkum, Praha 1942

HRUŠKA 1942b — Emanuel HRUŠKA: Měřítko v krajině – Měřítko v sídlišti. In: *Architektura*, roč. IV., 1942, 153–163

HRUŠKA 1944 — Emanuel HRUŠKA: Nové sídliště (dovětek). In: *Architekt XXXXIII*, 1944, 65–70

HRUŠKA 1945a — Emanuel HRUŠKA: Urbanistická forma: Osídlení a plán, Praha 1945

HRUŠKA 1945b — Emanuel HRUŠKA: Příroda a osídlení: Biologické základy krajinného plánování. Praha 1945

HRUŠKA 1946 — Emanuel HRUŠKA: Krajina a její soudobá urbanisace, Praha 1946

HRUŠKA 1947–1948 — Emanuel HRUŠKA: Několik krajinných a urbanistických plánů. In: *Blok*, roč. 2, 1947–1948, 116–126

HRUŠKA 1949 — Emanuel HRUŠKA: Úvaha o budoucnosti Prahy, sídelního města Československé republiky, Praha 1949

- HRŮZA 1965 — Jiří HRŮZA: Teorie města, Praha 1965
- HRŮZA 1967 — Jiří HRŮZA: Města utopistů, Praha 1967
- HRŮZA 1977 — Jiří HRŮZA: Slovník soudobého urbanismu, Praha 1977
- HRŮZA / ZAJÍC 1995 — Jiří HRŮZA / Josef ZAJÍC: Vývoj urbanismu I, Praha 1995
- HRŮZA / ZAJÍC 1996 — Jiří HRŮZA / Josef ZAJÍC: Vývoj urbanismu II, Praha 1996
- HRŮZA 2002 — Jiří HRŮZA: Charty moderního urbanismu, Praha 2002
- JANŮ 1946 — Karel JANŮ: Socialistické budování, Praha 1946
- JEŽEK 1945–1946a — Josef JEŽEK: Plánovitá výstavba obcí a dvouletý hospodářský plán. In: Architektura ČSR roč. 5, 1945–1946, 258.
- JEŽEK 1945–1946b — Josef JEŽEK: K plánovité rekonstrukci obcí na Moravě. In: Architektura ČSR roč.5, 1945–1946, 136–140
- JEŽEK 1945–1946c — Josef JEŽEK: Za novou krajinu. In: Architektura ČSR roč.5, 1945–1946, 142
- JINDROVÁ/TEUSCHELOVÁ/ROSECKÝ/REITSCHMIEDOVÁ 2001 — Pavla JINDROVÁ / Tereza TEUSCHELOVÁ / Daniel ROSECKÝ / Alena REITSCHMIEDOVÁ: Regionální plánování, udržitelný rozvoj a strukturální fondy, Praha 2001
- KALIVODA 1941 — František KALIVODA: Poznámky k novým směrnícím výstavby měst. In: Architektura XXXX, 1941, 38–40
- KITTRICH 1929 — Josef KITTRICH: Letchworth. In: Architekt XXVII., 1929, 1–2
- KITTRICH/KOLÁTOR/KUBEŠ/POLIČANSKÝ 1945–1946 — Jan KITTRICH / Václav KOLÁTOR / Ludvík KUBEŠ / Karel POLIČANSKÝ: Obnova území válkou zničených. In: Architektura ČSR roč. 5, 1945–1946, 155
- KOLEKTIV AUTORŮ 1946 — KOLEKTIV AUTORŮ: Námět dohody o plánovací administrativě. In: Zprávy zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně, 1946, 204
- KOLEKTIV AUTORŮ 1948a — KOLEKTIV AUTORŮ: Vývoj krajinného plánování na Moravě. Informační leták, Brno 1948
- KOLEKTIV AUTORŮ 1948b — KOLEKTIV AUTORŮ: Referát československé skupiny CIAM. In: Zprávy zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně, 1948, 51–62
- KOLEKTIV AUTORŮ 1987 — KOLEKTIV AUTORŮ: Malá československá encyklopedie, 5. díl, Praha 1987
- KOLEKTIV AUTORŮ 1999 — KOLEKTIV AUTORŮ: Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, 6. svazek, Praha 1999

- KOULA 1945–1946 — Jan Evangelista KOULA: Plánujeme. In: Architektura ČSR, roč. 5, 1945–1946, 33–34
- KREJCAR 1947 — Jaromír KREJCAR: Plánování nové výstavby poválečné Anglie. In: Architektura ČSR, ročník 6., 1947
- KROHA 1948 — Jiří KROHA: Plánování urbanistické – plánování socialistické. In: Architekt XLVI., 1948, 157–159
- KROHA/HRŮZA 1973 — Jiří KROHA/ Jiří HRŮZA: Sovětská architektonická avantgarda, Praha 1973
- KŘÍŽ 1941 — Jaroslav KŘÍŽ: Město a vesnice. In: Architekt XXXX, 1941, 69–73
- KUDĚLKA 1966 — Zdeněk KUDĚLKA: Bohuslav Fuchs, Praha 1966
- KUDĚLKA / KUDĚLKOVA 2000 — Zdeněk KUDĚLKA / Lenka KUDĚLKOVÁ: O nové Brno. Brněnská architektura 1919–1939, katalog výstavy, Brno 2000
- KUKLÍK 2002 — Jan KUKLÍK: Dějepis 4. Nejnovější dějiny. Praha 2002
- KUPKA 2009 — Jiří KUPKA: Státní regulační komise a rozvoj Prahy. In: Urbanismus a územní rozvoj XII., 2009, 36–41
- KUTHAN 1944 — Adolf KUTHAN: Sloh zemědělských staveb. In: Architekt XXXXIII, 1944, 71–78
- KUTHAN 1948 — Karel KUTHAN: Úprava rekreačních ploch v údolí Vltavy na jihu Prahy. In: Architektura ČSR roč. 7, 1948, 188
- KYSELA 1923a — Ludvík KYSELA: Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce. In: Stavba II., 1923, 23
- KYSELA 1923b — Ludvík KYSELA: Z činnosti ÚSM při Masarykově akademii práce. In: Stavba II., 1923, 26
- KYSELA 1924–1925 — Ludvík KYSELA: Rozhled. In: Stavba III., 1924–1925, 115
- LE CORBUSIER 1923 — LE CORBUSIER: Plán soudobého města pro 3 miliony. In: Stavba II., 1923, 67–72
- LE CORBUSIER 1925 — LE CORBUSIER: Urbanisme, Paříž 1925
- LE CORBUSIER 1943 — LE CORBUSIER La Chartre d'Athenes, Paris, 1943
- LE CORBUSIER 1947 — LE CORBUSIER: The City of tomorrow and its planning, London 1947
- LIEBSCHER 1944 — Adolf LIEBSCHER: Přípravné práce k upravovacím plánům v pojetí architekta. In: Architekt XXXXIII, 1944, 126–128
- LYNCH — Kevin LYNCH: Managing the sense of a region, London 1976

- MACKAYE 1928 — Benton MACKAYE: The New Exploration: A Philosophy of Regional Planning and Expedition Nine: A Return to a Region, Harcourt, Brace and company, 1928
- MACHON/SUCHARDA 1941 — Ladislav MACHOŇ / Stanislav SUCHARDA: Regionalismus v soutěži na krajové (regionální) stavební typy. In: Architektura, roč. 3, 1941, 32–33
- MACHOŇ 1945–1946a — Ladislav MACHOŇ: Příprava obcí k provádění stavebního programu budovatelského plánu vlády. In: Architektura ČSR roč. 5, 1945–1946, 260–261
- MACHOŇ 1945–1946b — Ladislav MACHOŇ: Pro obnovu válkou postižených území. In: Architektura ČSR roč. 5, 1945–1946, 35–37
- MAIER 2000 — Karel MAIER (ed.): Urbanistická čítanka, Praha 2000
- MIKUŠKOVIC 1931–1932a — Alois MIKUŠKOVIC: Stavba měst na berlínské výstavě 1931. In: Stavba X. 1931–1932, 22–29
- MIKUŠKOVIC 1931–1932b — Alois MIKUŠKOVIC: Regionální plán. In: Stavba IX., roč. 1931–1932, 11
- MIKUŠKOVIC 1933 — Alois MIKUŠKOVIC: Technika stavby měst, Praha 1933
- MIKUŠKOVIC 1934–1935 — Alois MIKUŠKOVIC: O regionálním plánování v ČSR. In: Stavba 12, 1934–1935, 67–74
- MIKUŠKOVIC 1934 — Alois MIKUŠKOVIC: Urbanizace ČSR a kolonizační otázka. In: Architekt XXXIII, 1934, 185–191
- MIKUŠKOVIC (RED.) 1935 — Alois MIKUŠKOVIC: Osidlování a přesídlování (kolonisace) v Československé republice, Brno 1935
- MIKUŠKOVIC 1937 — Alois MIKUŠKOVIC: Pozemková otázka a rozvoj měst. In: Architekt XXXVI., 1937, 56–63
- MILJUTIN 1931 — Nikolaj Alexandrovič MILJUTIN: Socgorod, Praha 1931
- MÖLZER 1925 — Eustach MÖLZER: Regulační problém Velké Prahy. In: Časopis československých architektů, XXIV., 1925, 74–81
- MRKVIČKA 1947 — Otakar MRKVIČKA: Malíř a dnešek. In: Sborník S.V.U. Mánes 1938–1945, 1947
- MRKOS 1946 — Josef MRKOS: K přehledu studijních prací zemského studijního a plánovacího ústavu se zvláštním zřetelem k úkolům výzkumovým. In: Přehled grafických prací zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně zpracovaných do konce roku 1946, 1946

MUKAŘOVSKÝ 1937–1938 – Jan MUKAŘOVSKÝ: K problému funkcí v architektuře.
In: Stavba XIV, 1937–1938, 5–12

MÜLLEROVÁ 1942 – Augusta MÜLLEROVÁ: Ochrana památek dnes a v budoucnu.
In: Architektura ČSR IV, 1942, 103

MUSIL 1967 — Jiří MUSIL: Sociologie soudobého města, Praha 1967

NĚMEC 1992 — Jiří NĚMEC: Urbanistické plánování regionu, Praha 1992

NOVÁ 2005 — Dagmar NOVÁ: Zlín – funkcionalistické město v zahradách.
In: Zahrada – park – krajina, roč. 4, 2005

NOVÁK 2008 — Pavel NOVÁK: Zlínská architektura 1950-2000, Zlín 2008

NOVÝ 1971 — Otakar NOVÝ: Architekti Praze, Praha 1971

NOVÝ 1978 — Otakar NOVÝ: Velkoměsto včera, dnes a zítra, Praha 1978

OPLATEK/JEŽEK 1946 — Oldřich OPLATEK / Josef JEŽEK: Úvahy o prostorovém plánování, Praha 1946

PECHAR 1969 — Josef PECHAR: Teorie československé architektury ve 40. letech.
In: Architektura ČSSR XXVIII., Praha 1969, 146 – 152

PECHAR — Josef PECHAR: Československá architektura od nejstarších dob, Praha 1978

PENN 1947 — Colin PENN: Plánování a rekonstrukce ve Velké Británii.
In: Architektura ČSR, ročník 6., 1947, 85–90

PLHÁKOVÁ 2003 — Alena PLHÁKOVÁ: Učebnice obecné psychologie. Praha 2003

PRÁŠIL 2007 — Michal PRÁŠIL: 40 let založení Ředitelství dálnic Praha a znovuzahájení stavby dálnic v Československu, Praha 2007

REDAKCE 1922 — REDAKCE: Stavba I., 1922

REDAKCE 1923a — REDAKCE: Knihovna Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce. In: Stavba II., 1923, 80

REDAKCE 1923b — REDAKCE: Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce. In: Stavba II., 1923, 23

REDAKCE 1922–1923 — REDAKCE: Stavba měst na výstavě göteborgské.
In: Stavitel IV., 1922–1923, 7

REDAKCE 1924–1925 — REDAKCE: Rozhled. In: Stavba III., 1924–1925

REDAKCE 1927 — REDAKCE: Náš program. In: Stavba měst a obcí venkovských I., 1927, 1

REDAKCE 1934a — REDAKCE: Dvě české knihy o urbanismu. In: Architekt ročník XXXIII., 1934, 72

- REDAKCE 1934b — REDAKCE: Pamětní spis o plánovitosti v urbanismu a užití služeb Masarykovy Akademie práce pokud se týče jejího ústavu pro stavbu měst. In: *Architekt XXXIII*, 1934, 83
- REDAKCE 1941a — REDAKCE: Jak mají obce postupovat při pořizování regulačních, upravovacích a zastavovacích plánů. In: *Architektura XXXX*, 1941, 105–106
- REDAKCE 1941b — REDAKCE: Poznámky k otázkám venkovského stavebnictví. In: *Architekt XXXX*, 1941, 2–4
- REIMAN 1938 — Milan REIMAN: Nutnost krajinného řešení oblasti Vltavy. In: *Architekt 1938 XXXVII*, 1938, 70–71
- ŘÍHA 1935–1936 — Josef Karel ŘÍHA: Anglie a mezinárodní kongres federace pro stavbu měst v Londýně. In: *Stavitel XV.*, 1935–1936, 42–43
- ŘÍHA 1936 — Josef Karel ŘÍHA: Úprava vesnice a venkovských krajů. In: *Architekt 1936*, roč. XXXV., 97–102
- ŘÍHA (red.) 1937 — Josef Karel ŘÍHA (red.): Vesnice, půda a plán, Praha 1937
- ŘÍHA 1938 — Josef Karel ŘÍHA: Regionální plánování ve Švýcarsku. In: *Architekt 1938*
- ŘÍHA 1948 — Josef Karel ŘÍHA: Země krásná: kniha o přírodě, civilizaci a plánování, Třebechovice pod Orebem 1948
- SEDLÁKOVÁ 1994 – Radomíra SEDLÁKOVÁ (ed.): Sorela: Česká architektura padesátých let (kat.výst.). Praha 1994
- SEMRÁD /SKŘIVAN 1934 — Stanislav SEMRÁD / Eduard SKŘIVAN: Regionální plánování v SSSR. In: *Architekt*, roč. XXXIII., 1934, 117–118
- SEMRÁD 1935 — Stanislav SEMRÁD: Ke krajinnému plánování ČSR. In: *Architekt*, roč. XXXIV., 1935, 113–116
- SEMRÁD 1939 — Stanislav SEMRÁD: Stavební vývoj Prahy v první a druhé republice. In: *Architekt XXXVIII*, 1939, 12–14
- SEMRÁD 1947 — Stanislav SEMRÁD: Organizace krajinného plánování v ČSR. In: *Architekt XLV*, 1947, 17–20
- SIEGLOVÁ 2009 — Lucie SIEGLOVÁ: Strukturalismus v českých zemích ve 20. století (dipl. práce), 2009, 61 s.
- SIXTA 1942 — Václav SIXTA: Změny názoru na urbanismu s a nově nastoupená praxe v pořizování upravovacích plánů. In: *Architekt XXXXI*, 1942, 73–77
- SKŘIVAN 1947 — Eduard SKŘIVAN: Londýn – Současné směry přestavby in. In: *Architekt XLV.*, 1947, 115–116

- SLAVIK 1942 — Václav SLAVÍK: Náchodský kraj. In: Architekt XXXXI., 1942, 121–126
- SOKOL 1930 — Jan SOKOL: Město a stavební zákony v Anglii. In: Architekt XXIX., 1930, 29–31
- SOUČEK 1947 — Karel SOUČEK: Dvouletý plán stavební v průmyslu, řemesle a zemědělství. In: Architekt XLV., 1947, 11–12
- STARÝ 1924–1925 — Oldřich STARÝ: Vývoj k nové architektuře. In: Stavba, 1924–1925, 194–203
- STARÝ 1940 — Oldřich STARÝ: Nová architektura a její historický význam. In: Architektura ČSR II., 1940, 140–146
- STARÝ 1945 — Oldřich STARÝ: Úvodní projev. In: Architektura ČSR, 1945, 2–3
- ŠULA 1935 — Ivan ŠULA: Přestavby přelidněných čtvrtí a výstavby nových sídlišť v Anglii. In: Architekt, 1935, 145–152
- ŠLAPETA 1985 — Vladimír ŠLAPETA: Česká meziválečná architektura a její mezinárodní vztahy, Praha 1985
- ŠLAPETA 1998 — Vladimír ŠLAPETA: Architektura třicátých let v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Dějiny českého výtvarného umění 1890–1930, IV/2, Praha 1998
- ŠLAPETA/MUSIL/JANDÁČEK 2003 — Vladimír ŠLAPETA / František MUSIL / Václav JANDÁČEK: Funkcionalismus na Moravě, Brno 2003
- ŠVÁCHA 1994 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury první poloviny 20. století, Praha 1994
- ŠVÁCHA 1995 — Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Česká architektura 1945–1995 (kat.výst.), Praha 1995
- ŠVÁCHA 2005 — Rostislav ŠVÁCHA Rostislav / Marie PLATOVSKÁ (ed.): Dějiny českého výtvarného umění 1939–1958, V., Praha 2005
- TEIGE 1925–1926 — Karel TEIGE: Urbanismus, In: Stavba IV., 1925–1926, 100–112
- TEIGE 1931 — Karel TEIGE: Urbanismus a desurbanisace, In: Stavitel XII., 1931, 113–131
- UNWIN 1922–1923 — Raymond UNWIN: Zahradní město a přerůstající velkoměsto. In: stavitel IV., 1922–1923
- ÚSTŘEDÍ ARCHITEKTŮ 1938 — ÚSTŘEDÍ ARCHITEKTŮ: Architekti k přestavbě státu. In: Stavba 15, 1938, 189–190

- VEBER 2006 — Jaromír VEBER: Management. Základy, prosperita, globalizace, Praha 2006
- VANĚČEK 1927 — Jaroslav VANĚČEK: Krajinná řešení v Německu. In: Stavba měst a obcí venkovských, 1927, 13–19
- VANĚČEK 1931 — VANĚČEK Miloš: Doprava a regulace. In: Architekt 1931, roč. XXX, 61–62
- VOŽENÍLEK 1947 — Jiří VOŽENÍLEK: Příspěvek k vývoji pásového města. In: Architektura ČSR, 1947, 229–241
- VOŽENÍLEK 1947b — Jiří VOŽENÍLEK: Nová výstavba Zlína. In: Architektura ČSR roč. 7, 1947, 69–74
- VOŽENÍLEK 1949 — Jiří VOŽENÍLEK: Urbanismus a hospodářské plánování. In: Architektura ČSR, roč. 8, 1949, 50–51
- VOŽENÍLEK 1981 — Jiří VOŽENÍLEK: Vývoj urbanismu, Praha 1981
- WAHLA/PELČÁK 2006 — Ivan WAHLA / Petr PELČÁK: Jindřich Kumpošt, Brno 2006
- WOKOUN 2003 — WOKOUN: Česká regionální politika v období vstupu do EU, Praha 2003
- ZÁKREJS 1910 — Vladimír ZÁKREJS: Rozvoj velkoměsta. Příspěvek k řešení Velké Prahy. In: Pokroková revue, 1910
- ZÁKREJS 1922a — Vladimír ZÁKREJS: Praha Budoucí – projekty zítřka, Praha 1922
- ZÁKREJS 1922b — Vladimír ZÁKREJS: Vědecké základy stavby měst, Stavba I, Praha 1922
- ZÁKREJS 1923 — Vladimír ZÁKREJS: Plány upravovací: příručka pro obecní funkcionáře, Brno 1923
- ZIMMLER 1927 — Emil ZIMMLER: Nutnost úpravy krajinné v oblastech průmyslových a hornických. In: Stavba měst a obcí venkovských I., 1927, 2–3 a 22
- ŽÁK 1945–1946 — Ladislav ŽÁK: Nové krajinné plánování. In: architektura ČSR, ročník 5, 1945–1946, 74–75
- ŽÁK 1947 — Ladislav ŽÁK: Obytná krajina, Praha 1947

Internetové zdroje:

<http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=2560>, vyhledáno 11. 1. 2013

http://www.asociacekraju.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450022&id=151025, vyhledáno 5. 6. 2012

<http://www.sbirkazakonu.info/stavebni-zakon/cile-uzemniho-planovani.html>, vyhledáno 5. 6. 2012

<http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Pravo-Legislativa/Dalsi-pravni-informace/Historie-ceskeho-stavebniho-prava>, vyhledáno 10. 6. 2012

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1958/sb35-58.pdf>, 226, vyhledáno 10. 6. 2012

Zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování: <http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-50-1976-sb.>, vyhledáno 15. 6. 2012

Zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování: <http://www.tzb-info.cz/pravni-predpisy/zakon-c-50-1976-sb.>, vyhledáno 15. 6. 2012

Stavební zákon č 183/2006 Sb.:§ 18 Cíle územního plánování: <http://www.sbirkazakonu.info/stavebni-zakon/cile-uzemniho-planovani.html>, vyhledáno 15. 6. 2012

Zákon č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje: http://www.asociacekraju.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450022&id=151025, vyhledáno 20. 6. 2012

<http://nf.vse.cz/download/veda/workshops/reguz.pdf>., vyhledáno 28. 6. 2012

https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14704/Brody_Jason.pdf?sequence=2, vyhledáno 18. 12. 2012

<http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=445>, vyhledáno 11. 1. 2013

<http://www.sdruzeniLiebscher.cz/umelci/adolf-liebscher-ml>, vyhledáno 11. 1. 2013